

Меншыны і іх языкі в крiзі

Антистигматизаційний пакет проекту
«Языковий антидот: языкова жывоцніст
як нарядя будуваня психічнаго добростану,
здравля і постійнаго развітку»

Меншыны і іх языкі в крiзі

Антистигматизацыйны пакет праекту
«Языковы антидот: языкова жывотніст
як нарядя будаваня психічнаго добростану,
здравля і постійнога развітку»

Автори:

Justyna Olko

Magdalena Skrodzka

Bartłomiej Chromik

Joanna Maryniak

Michał Bilewicz

Maria Mirucka

Michał Wypych

Artur Jabłoński (Artúr Jablonskji)

Rafał Rzepka

Anna Maślana

Tymoteusz Król (Tiöma fum Dökter)

Olena Duć-Fajfer

Maciej Bandur (Macéj Bańdur)

Szymon Gruda

Bartłomiej Wanot (Bartłúmjej Wanot)

Justyna Majerska-Sznajder

Katarzyna Zaleska

Natalia Małecka-Nowak

Науковы редакторы:

Michał Bilewicz

Justyna Olko

Меншыны і іх языкі в крiзі

Антистигматизаційний пакет проєкту
«Языковий антидот: языкова жылотніст
як нарядя будуваня психічнаго добростану,
здравля і постійнаго развітку»

Centrum Zaangażowanych Badań
nad Ciągłością Kulturową

Науковы редакторы: *Михал Білевич, Юстина Олько*

Рецензенты: *Ева Міхна, Томаш Віхеркевич*

Тлумачыня на лемківській язык: *Анна Масляна, Моніка Тылявска*

Головна редакторка: *Малгожата М. Пшыбышевска*

Координаторка видавничого процесу по стороні ВАЛ ВУ: *Зузанна Росланец*

Проект окладинки і наголовковых сторін: *Анна Гоголевска*

Ілюстрация на окладинці: *Замазана таблиця з назвом села, Ждыня, фот. Фома Болех*

Студийо DTP: *Beata Stelegowska. Usługi Wydawniczo-Poligraficzne*

Проект POIR.04.04.00-00-3DBF/16-00 пн. «Language as a cure: linguistic vitality as a tool for psychological well-being, health and economic sustainability» был зреалізуваный в рамках Операцийного Програму Інтелігентный Розвиток 2014 – 2020 (PO IR), Ось IV: Збільшыня науково-дослідничого потенциялу, Задача 4.4: Збільшыня кадрового потенциялу сектора досліджынь і розвитку Фонду для Польской Науки спілфінансуваного Европейском Уніем з Европейского Фонду Регіонального Розвитку.

TEAM LCURE 2016-3/28

Fundacja na rzecz
Nauki Polskiej

Unia Europejska
Europejski Fundusz
Rozwoju Regionalnego

Спілпраца: Центр Досліджынь над Упереджынями, Выділ Психологіі ВУ

Публикация на ліценціі Creative Commons Узнання авторства 3.0 PL (CC BY 3.0 PL) (полный зміст вірця доступный під адресом: <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/legalcode>).

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego

ISBN 978-83-235-6198-9 (druk)

ISBN 978-83-235-6007-4 (pdf online)

ISBN 978-83-235-6015-9 (epub)

ISBN 978-83-235-6023-4 (mobi)

Centrum Zaangażowanych Badań nad Ciągłością Kulturową, Wydział „Artes Liberales” UW

ISBN 978-83-67605-08-3 (druk)

ISBN 978-83-67605-09-0 (pdf online)

ISBN 978-83-67605-10-6 (epub)

ISBN 978-83-67605-11-3 (mobi)

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego

02-678 Warszawa, ul. Smyczkowa 5/7

e-mail: wuw@uw.edu.pl; księgarnia internetowa: www.wuw.pl

Выдана 1, Варшава 2023

Друк і оправа: Totem.com.pl

Зміст

■	Вводне слово	7
■	Автори опрацювання	10
■	Вілямівяне, Кашебы, Лемкы, Шлезакы	15
	Етнічна меншына: дефініційны увагы	15
	Вілямівяне	17
	Кашебы	19
	Лемкы	22
	Шлезакы	24
○	Языкова ревіталізація і повязаны терміны	28
■	Дискримінація і переслідуваня в минулым: історична травма	29
	Влияня історичной травмы на декларуваний стан здоровья	32
	Социяльны консеквенці історичной травмы	34
	Рекомендації, значыт як ограничыти негатывны консеквенці історичной травмы	36
○	Переслідуваня і історична травма в Вілямовицях	37
■	Психологічны консеквенці дискримінаціі	39
	Дискримінація як досвід меншын: дослїджыня серед Лемків і Вілямівян ...	40
	Досвід контакту з языком ненависти серед Лемків і Вілямівян	43
	Звязок медже одчуваном дискримінаціей а социяльным довірьюм в часі епідеміі COVID-19: дослїджыня Лемків, Кашебів і Шлезаків	46
	Внескы і рекомендаціі	49
○	Дискримінація Кашебів – проявы в жыттю спільноты	50
○	Дискримінація зазнавана днес (перспектыва членів соспільноты): Лемкы	52
○	Дискримінація Шлезаків	54

○	Як вести антидискримінаційні варшати	56
■	Стигматизація зв'язана з COVID-19: досвід меншин	59
○	Шлезаки в часі пандемії COVID-19	64
○	Стигматизація в польських медіях	65
○	Стигматизація меншин в часі пандемії: внески і рекомендації	67
■	Меншинові мови в Польщі і їх хоснувателі: діагнози, вызваня і стратегії підпоры і ревіталізації	69
	Трансмiсія мови і мовові компетенції	74
	Мовові практикы меншинових груп	76
	Мовова дискримінація	80
	Корысти з хоснуваня корінного мови	84
	Вызваня: наслідства пандемії для локальних мов	86
	Можливі стратегії охорони меншинових мов: рекомендації	87
○	Кашебскій мов як єдиний уставово узнаний регіональний мов в Польщі	89
○	Дискримінація хоснувателів нестандартових одмін польского мови	90
■	Мовові меншини в Польщі на рынку працы в часі пандемії COVID-19	92
	Двоязычність (і вельоязычність) осіб, што належат до мовових меншин в Польщі	92
	Корысти з вельоязычности: збільшыня людского капіталу і змарнуваний потенциал	93
	Проблем браку офіційних статистычных даных	94
	Втрата роботы і зміна способу заробкуваня в часі пандемії COVID-19	96
	Страх перед втратом роботы	97
	Дискримінація представників етнічных і мовових меншин а їх ситуація на рынку працы	99
	Рекомендації	101
○	Едукація, медія і туристыка на кашебах: обшыри, в котрых глядат ся двоязычных осіб	102
■	Внески і практичны рекомендації: як ліпше підтримувати етнічны меншини, хоронити мовово-культурову ріжнородність і будувати ліпшы реляції з вкшыновом групом?	104
	Рекомендації в обшыри правных і системовых розв'язань	105
	Рекомендації в обшыри едукації	106
	Рекомендації в обшыри медіальной комунікації	107

Вводне слово

Юстина Олько

Етнічны меншыны, корінны групы і соспільности мігрантів в особливої мірі до-свідчыли негатывных наслідств пандеміі COVID-19. Днешня здравотна криза вказала розмаіты формы системовой дискримінаціі, маргіналізаціі, структуральных нерівности і символічнаго насильства. На фунгуваня меншыновых груп в посліднім часі значучо влинул і іх досвід, в тым переслідуваня, які проходили в ріжных моментах іх історіі і які лишыли слід в формі історичной травмы, підпорядкуваня асиміляцыйній політыці, втрата земель, занык традыцыйной культуры і языка ці одмова узнання етнічна-языковай окремоты через державу. Хоц уж перше языки, які хоснуют меншыновы і корінны групы на цілым світі, часто стрічали ся з загорозом спрычыненом экспансіём домінуючых языків (переважно націанальных і/або державных), наслідства пандеміі сут для них особливо вываньом. Днешня криза забрала вельох спосеред найстаршых членів соспільств, котры маюць барз важну ролю в передаваню языка і культуровых знань. Хоц проблемы тоты явили ся в глобальній скалі, а особливо на обшырях, на яких прожываюць корінны групы (такых як Амазонія і інчы регіоны Латиньской Америки, Індія, ЗША ці Австралія), односят ся они і до меншын, што прожываюць на території Польщы.

В рамках проєкту «Языковой антидот» («Language as a Cure»/LCure) од парох років досліджали сме так влияня зазнаваной етнічныма меншынами і мігрантамі дискримінаціі на здравля і добростан, як і корысты, што ідуць з сохранія корінных языків і сильной етнічнай достоменности. Протягом послідніх двох років нашы працы розшырили сме досліджынямы влияня пандеміі COVID-19 на тоты групы. Досліджыня обнялі пару етапів і меншыновых груп в Польщы, Мексику, Сальвадорі і в Італіі. В сесій публікаціі презентуеме резульаты досліджынь і рефлексіі, што ся односят до Лемків, Кашебів, Шлезаків і Вілямівян. Досліджыня серед Лемків реалізуваны былі в роках 2018–2020, при чым послідній етап односил ся уж до часу пандеміі. О кілько досліджыня в 2018 і 2019 р.

були ведены головно особисто з членами лемківської соспільности (в тій публікації береме до увагы лем результати досліджыня з 2018 р.), досліджыня в часі пандемії было зреалізуване через інтернет. Участники анкет прожывали головно в трьох регіонах: на Чужыні, значыт в місцях, до яких по II світовій войні было выселене лемківське населіня (нп. любінській, зеленогірській, польковицкій, глогівській повіты), на Лемковині (нп. горлицкій, саноцкій, новосандецкій повіты) і, рідше, в великих містецкых агломерациях (Краків, Вроцлав, Варшава). В примірі Кашебів перше досліджыня пільотажового характеру провели сме в 2018 р. через інтернет. Запрошыня взяти участ в тій анкеті было пошырюване в кашебскоязычных медиях і социяльных медиях кашебских організаций, одталь в досліджыню взяло участ односно вельо осіб активно заангажуваных в кашебску проблематыку. Найбільше респондентів походило з Гданьска, Гдыні, Пшодкова, Пуцка, Вейгерова і Жукова. В примірі ковідового досліджыня на Кашебах в 2020 р. більше як 95% одповіді походит з 10 повітів (в порядку од найбільшого чысла респондентів): вейгерівського, картузского, пуцкого, з Гданьска і гданьского повіту, косцежского, з Гдыні, з хойницкого, бытівского, лемборкского повіту, а тіж зо Слупска і слупского повіту. Повіты тоты обнимают місця компактного прожываня кашебского населіня, а тіж окружаючы іх містецкы осередкы. Шлезакы брали участ лем в интернетовым досліджыню проведеным в часі пандемії. Найбільше выполненых анкет пришло з Катовиц, Рыбника і рыбницкого повіту і Руды Шлезской. Вкінці, досліджыня проведены в Вілямовицях обняли два етапы анкеты проведенной безпосередньо і частично через інтернет в 2018 і 2019 р., а дальше досліджыня зреалізуване в часі пандемії в 2020 р. через інтернет (в тій публікації береме до увагы лем результати досліджыня з 2018 р.). Ковідову анкету провели сме тіж в околиці Вілямовиц, зосереджаючы ся на повітах бєльским (в шлезским воевідстві) і освенцімским (в малопольским воевідстві). В самых Вілямовицях ковідову анкету выполнило лем пару осіб, зато результати тоты не были аналізуваны.

Наш проект оснований был на спілпраці академіцкых дослідників з представниками локальных соспільности, в тым корінныма експертами і активістами. Зато тіж зміст той книжки лучыт тексты оснований безпосередньо на результатах інтердисциплінарных академіцкых досліджынь з презентаційом перспектив і досвіду активістів заангажуваных в розмаіты формы діянь для своїх соспільности. Думаеме, же академіцкы і незалежны перспективы в сутьовый спосіб ся дополнюют і сут необхідны для ліпшого зрозумліня проблемів, якыма ся занимаеме. Хочеме, жебы даны і результати, які сме отримали в наших досліджынях, а тіж рефлексії членів груп хоснуючых меншыновы языки могли быти удоступнены чысленнійшій позаакадеміцкій публіці. Сутьове для будуваня ліпшых реляций з меншыновыма групами, оснований на пошані для окремости, єст дотерти до тых одберачів.

Цілю сесой книжки єст тіж сформулувати практычны рекомендації і розв'язаня, які мают на цілі поправити обставины фунгуваня меншынових груп в нашій державі, дати ліпшу підпору діням для сохраніня їх языків і культур, протидіяти дискримінації і стигматизації (тіж в медияльній комунікації) і будувати ліпшы реляції медже етнічныма меншынами а векшыновыма групами. Зато наша публикація направлена єст на: роботодавців і урядовы інституції, едукаційны інституції, самоуряды, локальны організації, журналістів, учителів, студентів і активістів.

Автори опрацюваня¹

МАЦЕЙ БАНДУР єст скандинавістом і языкознавцьом. Працує в Інституті Славістыкы Польской Академіі Наук. Занимат ся тепер дослїджынямі над новыма хоснувателямі меншыновых языків. Скінчыл студія на напрямі скандинавістыка на Гданьскым Університеті, студіювал языкознавство на Лейденьскым Університеті. Спїлпрацувал з Варшавскым Університетом і Університетом Хоккайдо. Тлумач на кашебській язык і учитель того языка. Як журналіста спїлпрацувал з Радийом Гданьск, был тіж головным редактором інтернетового порталю «SKRA».

МИХАЛ БЛЕВИЧ єст социяльным і політычным психологом. Працує на Выділі Психології Варшавсого Університету, де єст керівником Центра Дослїджынь над Упереджынямі. Специялізує ся в проблематыці психології междегруповых односин і психології поеднаня. Занимат ся тепер головно дослїджынямі, што ся односят до языка ненависти, колектывной памяти на поконфлітковых обшырях і ролі почутя особистой контролі в социяльным фунгуваню чловека. Был віцє-презесом Польского Товаришыня Социяльной Психології і Комітету Психології Польской Академіі Наук, был членом керівництва International Society of Political Psychology. Єст ведучым Програмовой Рады фундації Форум Диялогу. В 2021 р. был лавреатом нагороди ім. Невітта Сенфорда за дослїджыня з обшыри психології політыкы.

БАРТЛОМЕЙ ВАНОТ єст Шлезаком, скінчыл Інститут Філософії Шлезского Університету. Працує як коректор, пише і тлумачыт на шлезській язык поезию,

¹ В тій секції представляме профілі авторів в азбучным порядку. Порядок авторів на контрнаголковой стороні публикації оддзеркалят іх пропорціональний вклад в опрацюваня і прирыхтуваня головных розділів і тематычных капсул публикації.

фасцинує ся інчыма славяньскыма языками, в тым меншыновыма. Такой од дітины заангажуваний єст в шлезскій активізм, єст основательом колектыву Uotwarty Ślůnsk промуючого ідею толеранції і ріжнородности. Єст спілорганізатором першых в історії науковых конференций і передвыборчых дебат по шлезскы. Трираз переміг в Диктанді Шлезского Языка, єст лавреатом конкурсу Блог Рока 2009.

МИХАЛ ВЫПЫХ єст докторантом в Центрі Досліджынь над Упереджынями на Выділі Психології Варшавского Університету. Скінчыл студия з психології і філософії на Варшавским Університеті. Занимат ся досліджынями в обшырях психології междегруповых односин, языка і емоций. В головній мірі досліджат ефекты контакту з языком ненависти так для меншыновых, як і векшыновых груп. Занимат ся тіж досліджаньом ролі погорды і злорадства в междегруповых односинах і ефектами опікы і страху о свою групу на заангажуваня для своей группы і междегруповы поставы.

ШЫМОН ГРУДА єст філологом і культурознавцьом. Працує в Центрі Заангажуваных Досліджынь над Культуровым Тырваньом на Выділі «Artes Liberales» Варшавского Університету. Занимат ся проблематыком языкового і культурового контакту в колоніяльным і сучасным Мексику. В 2018 р. оборонил з выріжніньом докторску працу пн. *Language and Culture Contact Phenomena in the Ayer Vocabulario Trilingüe* писану в *cotutelle* меже Выділом «Artes Liberales» Варшавского Університету і Філологічным Выділом Севільского Університету; перше скінчыл польску філологію (літературознавчо-языкознавча спеціялізация) на Выділі Польоністыкы Варшавского Університету.

ОЛЕНА ДУЦЬ-ФАЙФЕР, др габ., проф. ЯУ, єст літературознавчыньом, лемкознавчыньом, історичком штуку, редакторком і поетком. Має функцию керівничкы Катедры Російского Літературознавства в Інституті Східньославяньской Філології Ягайлоньского Університету. Была основательком спеціялізациі російска філологія з русиньско-лемківскым языком на Педагогічным Університеті в Кракові, де выкладала лемкіській язык, культуру і літературу. В роках 2005–2014 репрезентувала Лемків в Спільній Комісії Уряду і Національных і Етнічных Меншын. Ёй науковы заінтересуваня то: література а етнічність, література етнічных меншын, меншыновы дискурсы, межкультуровы реляциі, антропологія літературы, ревіталізация загорожених языків і культур.

РАФАЛ ЖЕПКА єст Шлезакон, Катовичанином, активістом і аніматором культуры, од 2014 р. постійно заангажуваний єст в діяня, што маюч на цілі охорону шлезской достоменности і ёй правне узнаня Польском Республіком. Єст спілос-

нователем і віцепрезесом Демократычнай Уніі Шлезскых Рэгіоналістів – стоваришыня арганізуючага шторічне Диктандо Шлезскаго Языка і адпавядальнага за введіння занятых з рэгіональнай едукацыі в рыбницкых школах. Ёст спілоснователем колектыву Uotwarty Ślůnsk, промуючага інклюзівный образ Шлеска і підтримуючага екологічны темы і прав осіб ЛГБТ. Ёст спілініціатором першой в повоєнній історіі Шлеска самоурядовай передвыборчой дебату в цілости в шлезскым языку. Од 2019 р. занімае ся моніторуваннем проявів дыскрїмінаціі Шлезаків в публічным прасторі. Професійні занімае ся рекрутаціям і развітком асобістай кар’єры.

КАТАЖЫНА ЗАЛЕСКА ёст культуrowом антроположком. Скінчыла студыя на напрамі этналогія і культуrowа антропалогія на Ягайлоньскым Універсітэці і подыпломовы студыя на напрамі педагогічне прырыхтуваня в Гуманістычна-Эканомічнай Акадэміі в Лодзі. Працуе як учытелька аангыцкаго языка в асновній школі в Кракові. Занімае ся папулярызаціям культуrowой антропалогіі серед діті і моладезы. Од 2012 р. як волонтерка бере учас в праектах для ревіталізаціі віляміwскаго языка арганізаваных Стоварышыньом «Віляміwяне».

ТИМОТЕУШ КРУЛЬ ёст Віляміwяніном, этналогам, абсалвентом магістерскых студыі на Выділі «Artes Liberales» Варшавскаго Універсітэту, докторантом в Інстутуці Славістыкы Польскай Акадэміі Наук, актывістом для ревіталізаціі віляміwскаго языка, дослїдніком культуры і історіі Вілямовіц і членом Стоварышыня «Віляміwяне». Спілпрацуе з Центром Заангажуваных Дослїджынь над Культуrowым Тырваннем. На Выділі «Artes Liberales» веде занятя прысвядчаны Вілямовіцам, в тым вчыт віляміwскаго языка.

ЮСТИНА МАЕРСКА-ШНАЙДЕР ёст віляміwскам діячком, культуrowом актывістком і вядучом Стоварышыня «Віляміwяне». Скінчыла этналогію і культуrowу антропалогію і заряджаня культуrowом на Ягайлоньскым Універсітэці. Кінчыт докторантскы студыя на Выділі «Artes Liberales» Варшавскаго Універсітэту. Ёй праца прысвядчана ёст дослїджыням вліяня культуrowой ревіталізаціі на добростан Віляміwян.

НАТАЛІЯ МАЛЕЦКА-НОВАК ёст лемкіwскам актывістком. Скінчыла Меджевыділову Школу Біомедычнай Інжынеріі на Науково-Технічным Універсітэці в Кракові і едыторство на Выділі Польоністыкы на Ягайлоньскым Універсітэці. Од 2014 р. звязана ёст зо Стоварышыньом «Руска Бурса» в Горліцях, од 2020 в функціі вядучой заряду. Спілтворіт русінскы медыя, предо вшыткым ЛЕМ.фм – перше лемкіwскэ радыйо і інфармаціонный портал www.lem.fm, публікуе тіж м.ін. в газеті «Бесіда» ці «НН ІнфоРусін». Ёст членкыньом редакціі контекстоваго словніка лемкіwскаго языка.

ЙОАННА МАРИНЯК працуе в Центры Заангажуваных Досліджынь над Культуровым Тырваньом на Выдзілі «Artes Liberales» Варшавскаго Універсітету. Занімаецца тэматыкам рэвіталізацыі меншыновых языків в Польшчы і за граніцём.

АННА МАСЛЯНА ёст абсольвенткам докторантскых студый на Філолагічным Выдзілі Ягайлонскаго Універсітету, лемкознавчынчом і досліднічком лемківскаго языка. Працуе як рэдакторка лемківскаго радия ЛЕМ.фм і його інфармацыйнаго порталя, а тіж як тлумачка, корэкторка, рэдакторка і авторка лемківско-язычных публікацый. Спільпрацуе з лемківскыма і меншыновыма арганізацыямі в Польшчы і за граніцём, досліднічыма осередкамі, што знімаюць меншыновым праблематыкам (м.ін. з Центром Заангажуваных Досліджынь над Культуровым Тырваньом на Выдзілі «Artes Liberales» Варшавскаго Універсітету) і Цэнтральном Екзамінацыйным Камісіям.

МАРИЯ МІРУЦКА ёст докторанткам в Центры Досліджынь над Упереджынямі на Выдзілі Псіхалогіі Варшавскаго Універсітету. В свой навукай рэботі знімаецца рэляцыямі людзі з іх місцём пражываня, што аснованы на эмоцыйным прывязаню і постеріганю місця як власности. Досліджат і вліяня тых рэляцый на паставы взгядом імігрантв.

ЮСТИНА ОЛЬКО ёст історычком, саціолінгвісткам і этноложкам. Працуе на Выдзілі «Artes Liberales» Варшавскаго Універсітету, дэ веде Центр Заангажуваных Досліджынь над Культуровым Тырваньом. Знімаецца досліджаньом історыі, культуры і языка Індыян Науа, праблематыкам меншыновых языків, языково-культуровым рэжнородністю, траматызаваннем і аге́нтывністю корінных груп, а тіж вельоязычністю. Ёст заангажувана в рэвіталізацыю загорожаных языків этнічных меншын. Двараз атрымала грант Еўрапейскай Рады дс. Науковых Досліджынь. В 2020 остала лавреаткам конкурсу Falling Walls в катэгорыі гуманістычных і сацыяльных наук за «бурія мурв межде акадэміям і локальным сацыяльнасцям для языковай рэжнородности». В 2013 р. была адзначана Кавалерскым Крестом Ордэну Одроджыня Польшчы і атрымала Burgen Fellowship Academia Europaea.

МАГДАЛЕНА СКРОДЗКА ёст абсольвенткам Выдзілу Псіхалогіі Варшавскаго Універсітету. Званя доктара атрымала на аснове досліджынь адносячыхся да псіхасацыяльных консеквенцый і модератыв історычнай трамвы. Інтэресуеся праблематыкам сацыяльнай достоменности в процэсі траматызаваннем выходчай з прыналежности групы, спосывв постеріганя віктывізацыі групы і псіхасацыяльных трудности, з якіма міраюцься меншыновы і імігрантскы групы. Актуальна працуе на Лімерыкскым Універсітэці.

БАРТЛОМЕЙ ХРОМІК походить з Кентів. Єст ад'юнктом на Выділі «Artes Liberales» Варшавского Університету і працує в Центрі Заангажуваних Досліджынь над Культуровым Тырваньом. Єст абсольтентом Інституту Етнології і Культуровой Антропології Варшавского Університету і Варшавской Школы Економікы на на-прямі кількістны методы в економії і інформаційны системы. Занимат ся до-сліджынями і ревіталізаціём вілямівского языка. Од парунадцетьох років веде тереновы досліджыня в українських Карпатах.

АРТУР ЯБЛОНЬСКИЙ єст кашебским актывістом, самоурядовцьом, жур-налістом, писменником, учителюм, бадачом языка і достоменности Кашебів. Єст спілоснователюм Радия Кашебе і основателюм приватной двоязычной основной школы Naja Szkoła. Скінчыл історію на Гданьским Універистеті, док-торизувал ся з языкознавства на Шлезским Університеті. Працує як асистент на Выділі «Artes Liberales» Варшавского Університету.

Вілямівяне, Кашебы, Лемкы, Шлезакы

Етнічна меншына: дефініцыйны увагы

Олена Дуць-Файфер

Принята в польскым законодавстві дефініція нацiональнай/етнічнай² меншыны не бере до увагы основнаго вызначніка прыналежнасти до той катэгоріі, яким ёст – як згiдно подаюць знавцi меншыновай праблематыкы – пазыцыя **взглядом векшыны**. Меншына бо о тiлькo ёст меншыном, о кiлькo, не перастаючы быти частю даной цiлосты, **занимат в нiй пiдпарадкувану пазыцыю**. Пiдпарадкуваня означат брак полнай незалежнасти при рiшанню о правах, што абавязуюць цiлiст саспiльства. Тоты права (значыт, в даным прымiрi, права, што ся односят до вшыткых грамадян Польской Республiкы) творены сут згiдно з культуровыма вартостямы дoмiнуючай/векшыновай групы. В звязку з тым зрозумiле ёст, же меншыны повинны мати окремы культуровы права, што компенсуюць в даякiй мiрi iх неспрыятлiву, в порiвнанню з iнчыма грамадянама, правну пазыцыю. Етнiчны меншыны вырiжняюць ся бо окремом культуром i традыцыямы (етнiчнiст ёст камунiкуваньом культуровых рiжниц в реляцыях межде єднiцыямы i групамы). Зато прымiрно польскiй язык, офiцiйна прыняты як урядовый язык, не ёст для значучой часты меншын рiдным языком. Жебы вырiвнати права вшыткых грамадян, члены меншын повинны мати можлiвiст хоснувати свi рiдны языкы тiж в публiчнiй сферi, што пiднесло бы iх соцiяльний статус, i корыстатн з сярэдкiв iх охораны i развiтку, аналогiчных до тых, якы хоснуе дoмiнуючы язык.

Тымчасом здефiнiюваня в польскых правных документах етнiчнай меншыны як групы грамадян, яка «ёст менше чысленна од рэшты населiня Польской

² Дефiнiцыю сформулавано в *Уставі з дня 6 сiчня 2005 р. о нацiональных i етнiчных меншынах i о рeгiональнм языке* i згiднi з ньом формулаваны сут iнчы правны документаы односячы ся до меншын в ПР.

Республики», не лем не єст згідне з правильным пониманьом того понятя, але тіж тенденційно направлят думаня о меншыновых правах. Чысленніст не дефініює меншын, кєд же знаны сут цілости (державы, соспільства), в яких группы менше чысленны мают домінуючу/векшынову позицію, нп. в колоніяльных системах ци системі мужчыны – жены. Додатково, при підкрисляню фактора чысленности права меншын здают ся быти не компенсаціём нерівности, што виходит з підпорядкуваня, лем привілегійом. Зато брак меншыновых прав часто не рахує ся як форму дискримінації; як менша група, то і меншы права.

Особливо одбераючом правны можливости рішати о собі для меншын єст друга спосеред шестьох вказаных в уставі о меншынах критерий, які мусит разом выполняти група польскых громадян, жебы быти узнаном національном/етнічном меншыном: «в значучый спосіб ріжнит ся од решты громадян языком, культуром або традиціём». О кілько інчы критерии – згідні з принятым тепер европейскым правным стандардом односячым ся до самоокрисліня – голосят, же меншына: «стремит до утриманя свого языка, культуры або традиций» (3 критерия) і «має свідоміст своей історичной національной спільноты і єст направлена на єй высловлюваня і охорону» (4 критерия), то в тій критерии не признано самій меншыні права одчувати і окрисляти тоту ріжницю. Вказано єй як визначник напозір обективный, а фактычно дискреційный, зато же о тым, ци дана ріжниця єст сутьова, ци ні, мусит хтоси рішыти. Як ся вказує, не рішат сама меншына, лем політыкы, які покликуют ся на опінії ріжных експертів.

Вартат тіж звернути увагу на конкретный спосіб думаня, што ся явит в 5 критерии: «єй предкы жыли на теперішній території Польской Республики од што найменше 100 років». Вказаня на період што найменше стох років (около трьох поколінь) може спричиняти позитивну рефлексію, же меншыны сут «інчым внутрішнім», зінтегрованым з польском культуром і маючым свій вклад в ню. Єдночасно однесіня до «теперішньої території», яка не існує прецін од стох років, лем од менше як вісемдесятьох, вказує на міфічне, аісторичне пониманя границ ПР. Тото веде до чысленных рішынь, што перечат меншыновій памяти; влият і на постеріганя меншын як тых, які пришли до Польщы з якісой зовнішньої державы, і трактуваня їх як «гостя», якій може «вынести ся до своей державы», як му ся дашто не любит.

В самій дефініції хоснуваній в польскых правных документах поміщены сут фразы, які ігноруют суть понятя меншыны і підважают полне право громадян самоокрисляти ся. Можут они влияти на брак свідомости дискримінації меншын так в самых меншыновых соспільствах, як і в тым домінуючым.

Вілямівяне

Тимотеуш Круль

Вілямівяне то невелика етнічна група жыюча в місті Вілямовиці, што находят ся на пограничы Шлеска і Малопольщы, в Освенцімській Котлині. Місцевіст тота была основана в XIII ст. осадниками з західной Европы. Принесли они зо собом свій германській язык, якій в Вілямовицях был основным середком комунікації так Вілямівян, як і жыючых там Поляків, Німців і Жыдів.

Вілямівяне окрем рільництва занимали ся тіж ткацтвом. Своі товари зачали продавати поза Вілямовицями, в результаті чого то гандель стал ся для части з них основным джерелом доходів. Найчастійше іздили до Відня, де мали аж і свої skleпы і склады товарів, але дотерали тіж до дальше находячых ся міст: Лондона, Мадриту, Гамбурга, Берліна, Москвы, Ясс, Будапешту і Стамбулу. Так барз ся збогатили на гандлю, же в 1808 р. (коли Вілямовиці входили до складу монархії Габсбургів) выкупили ся з підданьства. Десят років пізнійше Вілямовиці отримали права міста, што дозволило іщы скорше розвивати ся місцевости, результатом чого был поділ локального соспільства на пят груп. Першом было пару інтелігентских родів з барже пропольском, проавстрийском або пронімецьком орентацией; другом – великы ґаздове, якы надмір выпродукуваных товарів продавали гандлярям; третьом – тоты гандляре; четвертом – меншы ґаздове, якы жебы ся утримати, мусіли працювати в тых богатшых. Послідньом групом были слугы, якы походили переважно з околичных місцевости.

В супружества вступували найчастійше представники тых самых выже описаных груп. Было єднак і так, же особа з великой ґаздівкы выдавала ся за гандляря або представника інтелігенції. Зато же Вілямівяне были богатшы од жытелів околичных сел, а тіж з причыны іх окремой достоменности, рідко трафляли ся мішаны польско-вілямівскы супружества. Вілямівяне в більшости не чули ся ни Поляками, ни Німцями. Створили они свою, специфічну достоменніст, яка была в опозиції і до польскости, і німецькості. Дозвляло то затримати безсторонніст, особливо в часах агресивного стераня ся тых двох націоналізмів.

Вілямівяне привозили зо своїх подорожы ріжны еґзотычны товари, в тым текстильны материялы. З них возникло вілямівске жіноче облечыня, яке на фоні інчых облечынь Европы виріжняют ся не лем богатством барв і форм, але і надзвычай розбудуваном системом творіня комплетів кроїв до відповідной нагоды. Істнує примірно пару вариянтів жалобного облечыня (де переважат біла, рожева і блакытна барва), а аж і пару тыпів штоденного. Мужскы крої не ріжнили ся за барз од містецкой моды – віденьской. Тіж в будівництві, звыках і родинній і шторічній обрядовости, окрем вельох примет спільных з культуром Шлеска і Малопольщы, найти мож ріжници, што выходят з вілямівской специфікы.

Тота кольорова вілямівська культура приймає була польськыма і німецькыма дослідниками, подорожниками ці активістами як дашто інтересуюче і варте пошырюваня. Єдны і другы старали ся помістити в єй описі елементы своїх націоналістычных ідеологій. Для Німців Вілямивиці стали ся «скансеном пранімецькості», а для Поляків – доказом, же осадники германьского походжыня можут стати ся Полякамы. О Вілямовицях вельо писали, Вілямівян в облечыню запрашавали уж в 30. роках ХХ ст. на ріжны выступы на польскых і німецькых фестівалях. Того захоплія не поділяли жытелі околичных сел: для населія з польскых сел Вілямівяне были Німцями, для німецькых – «білыма Жыдамы», што не заслугуют, з прычыны свойой спецыфікы і гандльовой діяльности будучой джерелом доходу, называти ся правдивыма Німцями.

Барз ріжна была доля Вілямівян в часі ІІ світової войны, коли стрічали ся они з репресіями і пробами застрашыня. Некотры в 1939 р. воювали в польскым войску, інчы підписали фольклісту і воювали в Вермахті, некотры втекли до армії Андерса, ішчы інчы фольклісты не підписали і або вкрывали ся цілу войну, або забраны были в лагєр працы. В 1945 р. заборонено хоснувати вілямівскій язык і традиційне облечыня, Вілямівяне зазнавали чысленных переслідувань: депортацій, выселінь, тілесных і фінансовых кар, а тіж і символічного насильства. Од пятдесятих років, мимо послабліня заказів, то як раз тотя послідня форма переслідувань одгрывала найбільшу ролю. Хоц святочне облечыня, музычний і танцювальний фольклор і даякы обряды підданы были фольклоризації і нашлись в програмі Регіонального Ансамблю «Вілямовиці» і промуваны были в медиях, то елементы культуры і достоменности, якы в більшій мірі одріжняли Вілямівян од Поляків, оставали в тіні аж до початків ХХІ ст.

В першым десятиліттю ХХІ ст. серед представників молодого поколіня Вілямівян дошла до голосу потреба выразити свою достоменніст. Зачали они документувати вілямівску культуру і язык, а тіж, з помочом Регіонального Ансамблю «Вілямовиці» і Товаришыня «Вілямівяне», започаткували ревіталізаційны діяня. Од 2013 р. тырвають стараня, жебы надати вілямівському языкови статус регіонального языка в Польщы. На жаль, мимо вельох позитивных опіній і підпоры наукового середовиска і волі жытелів, *wymysiöeryś* дальше не має в польскій державі офіційного статусу. Зато місцевы діячы зосереджають ся на незалежных ініціатывах, якы од 2014 р. підтримуют дослідники з Выділу «Artes Liberales» Варшавского Університету. В ріжных формах ведене єст вчыня вілямівского языка (в Варшаві і Вілямовицях), што спрочынило явліяня ся парунадцетых новых хоснувателів языка; выдаваны сут науковы публикації документуючы ріжны аспекты вілямівской культуры і процєсы єй трансформацій, збіркы вершів, тлумачыня світової літературы (нп. *Малого Принца*), а тіж підручничкы до вчыня языка. Організуваны сут ріжны події, конференції, святкуваня Медженародного Дня Рідного Языка, а тіж і театральны спектаклі в вілямівскым языку в выконаню

аматорской театральной группы «Ufa Fisa». В сесе діяня, хоц ведены і ініціюваны голвно молодежом, ангажує ся тіж середне і – особливо – старше поколіня. До остатніх осіб, для яких вілямівскій язык был єдиным хоснуваным дома языком, мимо же мают уж більше як 90 років, приходит молодіж, што ся го вчыт. То завдякы таким добрым практыкам молоды хоснувателі вілямівского языка принимают го як символ своей достоменности, а не дальшый чужый язык вчений в школі. Нова вілямівска достоменніст, одкрыта на вельокультуровіст і одмінніст, корыстаюча з памяти спадковины осмох віків, єст днес можливістю, яку выберат вельох молодых люди не лем з самого місточка, але і з околичных місцевости.

Кашебы

Мацеј Бандур

Кашебы то автохтонне населіня прожываюче на полудньовым берегу Балтийского Моря, котре традиційні хоснує кашебскій язык (*kaszëbskji jãzëk*), якій належит до західньославянських языків. Кашебы сут потомныма Славян, які оселили ся на Помори ок. VI ст. н.е. і до яких в пізнішых віках долучили фалі м.ін. старопрусского, саксоньского, фризского, німецкого і, зачынаючы од I половны XX ст., польского осадництва.

Заселена Кашебами обшыр была історичні пару разів більша як теперішня. Нелегко є єднако вызначыти ей давну західню границу. Принимаючы стисло языковы критеріи, по розпаді праславянської спільноты кашебскій язык вказувал вчасны інновації спільны з полабскым языком, хоснуваным до I половны XVIII ст. на теренах днешніх східніх і пільнічных Німец. З ним як раз кашебскій язык проявлят найблізшу спорідненіст; вызначыти конкретну границу медже тыма языками є єднако тяжко так зо взгляду на нечысленны даны в писменных джерелах, як і на плынны границі в обшыри диялектального контінуум. З да-якым маргінесом блуду принимат ся, же кашебскій язык сігал што найменше околиц Колобжегу, Лобза і Дравска Поморского. З територіюм Західнього Поморя повязаный тіж етнонім Кашебы (як обшыр і як нарід), якій першый раз был нотуваный в булли Григория IX з 1238 р.; поморскій князь Богуслав I єст в ній называный князьом Кашебів. Державотворчы процеси обнимаючы Кашебы в середніх віках довели до уформуваня ся періодычні незалежных поморських князівств під пануваньом двох місцевых династій: Собіславичів на Східнім Помори і Грифичів на Західнім Помори. Східньопоморске Князівство перестало істнувати в 1294 р. разом зо смертю остатнього правителя Мстивоя II, а Західньопоморске Князівство зникнуло з мап в 1637 р.

Поморска державніст мала велике влияня не лем на формуваня ся національной наррації кашебской інтелігенції пару віків пізнійше, але тіж на релігій-

ний краєвид Кашебів. Приняття західньопоморськими князями протестантизму як державної релігії в 1534 р. привело гу першым тлумачыням релігійных текстів на кашебській язык, направленим на протестантских Кашебів зо слупской і бытівско-лемборкской землі. Єдночасно по другій стороні границі, в Королівских Прусах, більшість Кашебів лишыла ся католиками. Віроісповіданя вказало ся мати значуче вліяня на формуваня ся достоменности, а остаточні національної свідомости Кашебів. З часом бо ідентифікували протестантизм з «німецьким віроісповіданьом», а католицизм з «польським віроісповіданьом», так же для вельох Кашебів то як раз конфесия, а не етнічне походжыня ци язык, мала рішуче вліяня на самоідентифікацію. Ідентифікуваня католицизму з польскістю влинуло на формуваня ся національных постав і реакцій на культуркампф в XIX ст., творячы сприятивый ґрунт для пропольских діячів, агітаторів і духовных. Інакше выглядала ситуація серед протестантских західньопоморских Кашебів. Кашебській етнограф Отто Кноп, походячий з околиц Слупска, писал в XIX ст.: «Мы з Заднього Поморя называеме Кашебами выключні євангелицких жытелів слупского і лемборкского повітів зо славянським походжыньом; католицких Славян з бытівского повіту і з Західніх Прус окрисляме названьом »Полячкы«, зато же втратили они уж право называти ся Кашебами. З часом так были спольонізуваны, же не ріжнят ся такой ничым од правдивых Поляків»³.

Аж в часах Весны Народів панславістычны ідеї змотывували возникаючу кашебску інтелігенцію лишыти самоідентифікацію через призму конфесії і основати дефініцію кашебского народу на славянськости і языку. Творцьом кашебской національної ідеї был дохтор, писменник і етнограф Фльоріан Цейнова (1817–1881), а продолжытелями його думкы кашебскы діячы наступных поколінь, м.ін. Александер Майковскій (1876–1938) ци, в II Польській Республіці, члены Регіонального Обєднаня Кашебів такы як Ян Ромпскій (1913–1969), Ян Трепчык (1907–1989) і Александер Лябуда (1902–1981). Тоты остатні, часто одкрыто критычны в однесію до польского уряду, в своїй публицыстычній діяльности стрічали ся з цензуром, яка вязала ся много разів і з конфіскатом накладів часопису, а аж і арештуванями.

Выступліня Цейновы стрітили ся з критыком зо стороны польоноцентричных діячів, в тым Героніма Дердовского (1852–1902); з пізнійшыма членами Регіонального Обєднаня Кашебів полемізували Францішек Сендзіцкій (1882–1957) і творці зосерджены вколо меджевоєнного часопису «Klëka». Возникніня серед кашебской інтелігенції поділу в квестії національної приналежности довело до створіня двох паралельных наррацій о достоменности і языку, котры за Кожычковском⁴ мож окрислити як кашебоцентричну і польоноцентричну.

³ O. Knopp, *Legendy pomorskie* (Gdynia: Region, 2009), с. 12.

⁴ A. Kożyczkowska, *Kaszubszczyzna: Pedagogicznie o języku i tożsamości* (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2019), с. 11.

Цільны час кашебска інтэлігенцыя мусіла тіж конкуравати о влияня на свій нарід з німецкым і польскым системами едукаціі, з католицкым духовенством, а тіж з польском і німецком пресом.

По II світоўй войні нова політычна реальніст принесла Кашебам наступны вызваня. Націоналістычна і уніформістычна ленія власти Польской Народной Республікі огранічала Кашебів до польской этнографічнай групы зо своїм фольклором і бесідом, еднако неприхыльні односіла ся до стремлінь до языковой і культуровой еманцыпаціі. Брак довіря власти до Кашебів спрчыніл, же аж в 1956 р. вознікла перша повоєнна соспільно-культурова організация, Кашебске Обеднаня. Одбыло ся то еднак при стислій спілпраці з властями і не без участі спецыяльных служб. Актывне в Кашебскым Обеднаню старше поколіня членів Рэгіональнаго Обеднаня Кашебів было помалы маргіналізуване. В 1964 р. Кашебске Обеднаня по получыню ся з Коцэвскым Обеднаньом перетворило ся в Кашебско-Поморске Обеднаня, фунгуючу до днес найчысленнішу соспільно-культурову організацию на Кашебах і Помори.

Пошырена дыскрымінация кашебского языка в системі едукаціі в часах Польской Народной Республікі значучо влінула на перерваня языкового междепоколіньоваго переказу. Шансы на введіня кашебского языка до шкіл явили ся аж по 1989 р. Уж в 1991 р. зачали вчыня кашебского в школі на Глодници, еднако переломна в тій квестіі была аж устава з 2005 р. о нацыянальных і этнічных меншынах і о рэгіянальным языку, яка дала можлівіст фінансувати кашебску едукацию з бюджету державы. Днес більше як 20 тысячів учеників на Кашебах вчыт ся кашебского як чужого языка, в двох прыватных іммерсійных школах вчыт ся го як рідного языка і хоснуе як навчального языка тіж при вчыню дакотрых предметів. Од 2013 р. на Гданьскым Універсітэті істнуе напярм кашебска этнофілологія. Хоц сут то лем ліценцыятскы студыя, то професійні рыхтуют они нове поколіня кашебскых учытелів, журналістів і працівніків інстытуцій культуры.

Новы едукацыйны можлівосты допомагают здобыти языковы компетенціі новым хоснувателям языка, які не навчыли ся го в родынным середовіску або не навчыли ся го полністю. В послідніх парох декадах відно тіж оживліня на выдавничым рынку, так як іде о кашебскоязычну літэратуру, як і кашебско-поморскы студыя по польскы і по німецкы. Збільшат ся тіж чысло тлумачынь світоўй літэратуры на кашебскій язык.

Політычны змяны довели тіж до одроджыня кашебоцентричных середовіск, в результаці чога вознікли часопісы «Tatczężna» і «Odroda». В 2011 р. основана была організация Кашебско Єднота, яка підтрымуе узнаня Кашебів этнічном меншыном і в справах достоменностьовой політыкы выступуе проти леніі заряду Кашебско-Поморского Обеднаня. В тот спосіб обі нарраціі о достоменности і языку, што сігают XIX ст., фурт сут жывы і мают оддзеркаліня в днешніх поставах Кашебів, неэднозначных і зрїжніцюваных.

Лемкы

Анна Масляна

Лемкы то етнічна меншына, яка од середніх віків заселят землі называны Лемковином, значыт обшыр Низкого Бескїду і східню част санецького Бескїду. На землях предків, і в стислым звязку з нима, розвивали они століттями свою культуру, плекали язык і формували етнічну свідоміст. Традиційно занимали ся голвно рільництвом і триманьом худобы, як і ремеслом – продукували деревяны (нп. кухонны приборы ци гонт) і камінны выробы (м.ін. бляты до столів, млинскы камені і до жорен), а тіж продукували маз і дегетъ і дротували і направляли горці. Были свідками і участниками вельох історичных подій, але то як раз тоты з 40. років XX ст. змінили безповоротно жытя іх спільноты.

По II світовій войні польскы комуністычны власти выселили Лемків прожываючых на обшыри повоенной Польщы з іх отчызны. В роках 1944–1946 значуца част лемківского населіня (подає ся, же могло то быти 65–70% популяції) была переселена на радянську Україну, а в 1947 р. близко 30–35 тис. Лемків выселили в рамках акції «Вісла» на західні і пїлнічны землі Польщы. І хоц історія Лемків богата ест в трагічны події – уж на початку I світової войны проходили масовы арештуваня і переслідуня членів лемківского соспільства, вельох з них вязнили в концентраційным лагрі в Талергофі, де гынули або тратили здравля в результаті насильства і планных бытовых условій – то як раз акцію «Вісла» узнає ся особливо трагічном в наслідствах. В рамках той операції вельох Лемків вязнено в створеным по II світовій войні лагрі працы в Явожні, де част з них была забита або вмерла в результаті фізычных і психічных тортур, недоіданя і планных гігієнічных условій. Транспортуваны в тяжкых условіях на понімецкы землі Лемкы нашли ся в абсолютно незнаным культуровым, соспільным і природничым середовіску. Невельох вернуло до своей отчызны.

Выселіня довели до втраты доробку жытя, земель предків, лісів, а і до цілковитого розсіяня Лемків, до зорваня єдности і реляцій внутрі группы і до ослабліня междепоколіньового культурового переказу. Дальшых пару десятиліть то період формального «неістнуваня» Лемків, были они товды наражены на вельо форм дискримінації, в тым на насильну культурову асиміляцію. Власти Польской Народной Республики трактували іх як членів українського народу і не узнавали іх етнічної окремости. Аж в часах системовой трансформації кінця 80. років XX ст. явила ся зас можливіст покликувати незалежны лемківскы організації і офіційно піднімати діяня для сохраніня і розвитку рідной культуры і языка (в 1989 р. в Лігници зареєструвано першу по II світовій войні лемківску організацію – Товаришыня Лемків).

Подля Національного Повселюдного Списуваня Жытелів і Мешкань з 2011 р. близко 10 тис. польскых громадян задеклярувало приналежніст до лемківской

меншыны. Лемкы і іх язык, што приналежыт до групы східньославянських языків, сут днес хоронены парома правнымі актамі, м.ін. *Уставом з дня 6 січня 2005 р. о національных і етнічных меншынах і о рэгіональным языку*, яка офіційно узнае Лемків етнічным меншыном. Завдякы тым правным рэгуляціям можливе єст рэалізуваня вельох задач і проектів, што мают на цілі охорону, захаваня і развіток культуровой достоменности, таких як едукацыйна і выдавничая діяльність, звязана з пошырваньом і падтрыманьом творчості лемківських артiстiв, захаваньом достоменности і традыцый ци документацыйом языка і культуры.

Описаны історичны подіі і іх консеквенціі значучо влинулі на жывотніст языка Лемків, ограничаючы його хоснуваня і ослабляючы меджепоколіньову трансмісію, зато днес тот язык єст клясифікуваный як загорожены. В послідніх роках падніманы былі чысленны діяня для його сохранія і рэвіталізаціі. Днес лемківскій язык вчены єст в школах як рідна бесіда для Лемків в рамках додатковага предмету. В роках 2001–2017, разам з літаратуром, історыйом і культуром Лемків, был тіж вчены на Педагогічным Універсітэці в Кракові на спецыялізаціі російска філологія з русіньско-лемківскым языком. Былі то єдыны того тыпу філологічны студыя з меншыновым профільом, які рыхтувалі м.ін. до працы з лемківскым языком і в лемківскым языку. Вельох абсольтывтiв той спецыялізаціі працує днес як учытелі лемківскаго языка, дослідныкы языка, літаратуры, рідной культуры, тлумачы ци рэдактары публікацый і лемківскых медыі.

В рамках выдавничой діяльноты в лемківскым языку печаталі або печаталі ся м.ін.: двомісячннк «Бесіда», «Лемківскій Річннк», науковый часопіс «Річннк Руской Бурсы», выдаваны сут тлумачыня сьветовой літаратуры: *Малый Прынц і Віні Пу*, публікаціі для дітi, анталогіі, споміны ци публіцыстычны тексты. В 2019 р. опублікуваный был двотомовый *Контекстуальны словннк лемківскаго языка*. Стоварышыня «Руска Бурса» в Горліцях выдає двоязычну серію «Бібліотэка Лемківскай Клясыкы», значыт канон лемківскай літаратуры в орыгіналі і тлумачыню на сучасны лемківскій. В 2018 р., в рамках діянь для охороны і промоціі языка і культуры, Руска Бурса разам з Цэнтром Заангажуваных Досліджынь над Культуровым Тырваньом на Выділі «Artes Liberales» Варшавскаго Універсітэту печаталі *Робочый зошыт до лемківскаго языка*, а в 2020 р. з думком о наймолодшых і зачынаючых вчыня лемківскаго *Прыповідкы на кажду пору рока*.

Падтрыманю культуровой достоменности лемківскай меншыны і творчості ей прэставннків служат тіж чысленны культуральны подіі, нп. Лемківска Ватра на Чужыні арганізувана в Міхалові, Стрычы Трьох Поколінь з Лемківском Культуром (Пшемків), Медженародне Бієнале Лемківскай/Русінскай Культуры (Крениця) ци Лемківска Творча Осін (ріжны місцевосты на обшыры Лемковіны). В Гладышові находит ся Лемківска Едукацыйна Загорода, в які рэалізуваны сут тематычны варштаты і едукацыйны заняты для дітi і молодежы. Присутніст лемківскаго языка в публічным прасторі єст єднак невелика. Завдякы стара-

ням членів Товаришыня Лемківской Молодежы «Чуга» в Польщы девят лемківських сел має двоязычны (польско-лемківскы) таблиці з назвами місцевости. Од 2011 р. діє радіо ЛЕМ.фм, яке емітує програмы в лемківськым языку, тіж наживо. На початку доступне было лем в інтернетовым просторі, днес надає тіж на частотах 106,6 МГц з Горлиц і 103,8 МГц з Польковиц на Нижнім Шлеску; редакция радия веде тіж інформаційный портал в лемківськым языку www.lem.fm. Члены лемківской спільноты, серед них і дослідники языка, культуры, історії і літературы, од парох уж років спілпрацуют з науковцями з Варшавского Університету, беручы участ в ріжних дослідничых проектах, што мают на ціли м.ін. ревіталізацію загорожених языків, в тым лемківського.

Шлезакы

Рафал Жепка

На звіданя, кым сут Шлезакы, мож дати пару одповіді залежно од того, на што хочеме звернути увагу. Найпростійше, є то окрисліня жытельок і жытелів Шлеска – без подаваня їх національной і етнічної ідентифікації. Кед пізримо на теперішній адміністраційный поділ (одорваний од реальных культурово-етнічных умов, значыт не беручый до увагы історії регіонів і обшыри выступуваня локальных культур), могли бы сме назвати так вшыткых мешканців шлезского воевідства, што часто ся трафлят в загальнопольскых медияльных переказах. Єднако кед возьме під увагу історію шлезской землі і міняючы ся протягом віків демографічны обставины, взримо, же така дефініція єст фальшыва, зато же поминят она квестію самоідентифікації єдиниці, значыт ей індивідуальне почуття національной/етнічної достоменности. Зо взгляду на численны натуральны богатства і можливість легко найти роботу, Шлеск все притігал до себе люди з цілою Европы. Часты міграції населіня спрочынили значучу культурову ріжнородність, при чым елементы міграційных культур, початково чужы автохтонам, з часом (через механізм адаптації) ставали ся частю культурового краєвиду той землі.

Розвиток міст на Шлеску довюл до розвитку гандлю – особливо того, якій реалізувал ся водном дорогом. В XIV ст. Вроцлав, столиця Шлеска, долучыл до найвекшой гандльовой організації в Европі – Ганзы. Правна незалежність шлезских князівств і приналежність до федерацийной унії держав Короны св. Вацлава спрочынила, же Шлеск для вельох был атракційным місцьом до жытя і розвитку. Пізнійшы столітя і трагічна для цілою Европы столітня война не стримали наплыву імігрантів, а аж і го приспішыли.

Завдякы розвиткови промышлу і доходам, які з него ішли, Шлеск скоро стал ся свого рода пристанком так для тых, што хотіли ся збогатити на гандлю або промышлі, як і тых, што просто глядали роботы. Іміграції чужынців на Шлеск

не перешкодили численні криваві конфлікти, такі як хоч би три шлезські війни або австрійсько-пруська війна о домінацію над Німецьким Союзом. Своє місце – окремі сусідуючі з Шлезакими Чехів, Німців, Словаків чи Поляків – нашли гев тіж численні представники єврейської соспільности, емігранты з інчых части товдышніх Австро-Мадяр і промысловы робітныкы з Великой Британії. Інвестиції вели гев тіж промысловці з ЗША. То як раз тотя зріжницювана етнічна структура і богатство вельокультуровости дали реальну основу під будову національної достоменности Шлезаків в пізнійшым періоді.

Треба єднако підчеркнути, же шлезска достоменніст не была збудувана лем на основі пожычок з інчых культур. Достоменностьова окреміст Шлезаків формувала ся уж на початку середніх віків в рамках приналежности до Великой Моравії і спільной організації соспільного жытя шлезскых племен. Фрагменты оборонных укріплінь злокалізуваных на границях шлезскых земель, таких як Шлезскы Вали на Нижнім Шлеску (шлезско-лужыцка границя) ци Шляк Орлиных Гнізд (система польскых твердынь на польско-шлезській границі), сут безпосереднім приміром спільнотового і незалежного (окремого взглядом сусідів) характеру шлезскых земель. Незалежніст шлезскых князівств і свобідных штатных держав на Шлеску має своє потверджыня в численних правных актах з тамтого періоду, якы мож найти так в шлезскых, чешскых, як і німецькых історичных джерелах. Даякы з них сут унікатовы в контексті періоду, з котрого походят (нп. Земска Ординация Опольско-Ратиборского Князівства – документ, якій має приметы і структуру сучасной конституції). Збільшыня ся національної свідомости (в сучасным розумліню) пришло, подібні як в інчых наций Серединой Европы, в часі Весны Народів в XIX ст., так в Австрії, як і в Королівстві Прус. Товды то як раз явили ся першы голосы о необхідности покликати організацію ци інституцію, яка мала бы на цілі охорону культуровой спадковины Шлезаків і права до самостановліня і культивуваня хоснуваного языка (а аж і парох языків). По закінчыню I світовой войны і програній Німецького Цисарства в середовисках шлезскых національных діячів явила ся ідея покликати незалежну Выжньошлезску Республику, котра своей обшырю обнімала бы східню част Шлеска, на вельо барже зріжницювану культурово і етнічні як його західня – нижньошлезска – част. Тоты пляны на жаль были змарнуваны незалежныма од Шлезаків рішынями моцарств-переможців Антанты. Пізнійшы події (выжньошлезска громадянська война знана в Польщы під назвом III шлезского повстаня, II світова война і анексія більшости Шлеска Польском Народном Республиком) остаточно погребали реальну шансу Шлезаків створити свою державу, аж до днес.

Днес Шлезакы жыют так на території Польской Республики, як і Чешской Республики. Подля остатнього повселюдного спису з 2011 р. на обшыри Польщы мешкат ок. 847 тис. громадян декляруючых шлезску національніст. В рамках того чысла 471 тис. громадян деклярує подвійну національніст (шлезска + інча),

а 376 тис. вибрало шлезску національніст як єдину. В Чешській Республіці чысло осіб декляруючых шлезску національніст вынесло в тым самым році 12 тис. Окрем унікальной достоменности Шлезакы мают тіж свій язык (*ślunsko godka*), якій належыт до групы славянських языків, а тіж два стандарды запису латынськом азбуком. Тепер шлезскій язык хоснує населіня жыюче так в польскій, як і чешскій часті Шлеска. Подля повселюдного спису Польской Республікі з 2011 р. шлезскій язык в домашніх контактах хоснує більше як 529 тис. громадян Польщы, з чого 126 тис. хоснує лем тот язык. Вартат спомнути, же по 1945 р., коли то такой цілый Шлеск нашол ся в границях Польской Народной Республікі, хоснуваня шлезского языка было долгій час забаронене в публічным просторі. Особы бесідуючы по шлезскы были репресійонуваны товдышнім державным апаратом. Односило ся тото так до діти в школах, як і дорослых, які хоснували шлезскій в професійных і приватных контактах. Репресіі тоты влинули на свідоміст Шлезачок і Шлезаків, зато же в гідній мірі ограничыли они трансмісію языка з поколіня на поколіня. Пошыреным явіском была тіж резигнация з вчыня шлезского языка і хоснуваня го в контактах з дітми, што мало на цілі запевнити ім ліпшій старт в доросле жытя і можливіст здобыти ліпшу едукацию. Вельо старшых осіб до днес в ріжній спосіб проявлят страх перед хоснуваньом шлезского языка в публічным просторі, што сам – як шлезскій актывіста – міг єм часто обсервувати в бесідах з нима. Барз часто мож достеречы явіско переходу на шлезскій язык в старшых осіб в моменті початку конверсації в тым же языку. Часом діє ся так аж по парох речынях выповіджених в шлезскым языку. Односит ся тото в рішучій більшості до осіб мешкаючых в великих містечкых осередках. На селах і в місточках частійше в меджелюдских контактах чути шлезскій язык.

Падіня комуністычной системы, а пак системова трансформація в Польщы спрычынили, же шлезскій язык отримал більшій простір для розвитку. Разом зо свободом єднаня ся явили ся з часом першы організації, што постулювали за охороном шлезской достоменности і анімаціём локальной культуры і розвитку шлезского языка. Мимо то ситуація шлезского языка і шлезской достоменности з пункту пізріня права Польской Республікі дальше не єст унормувана. Середовиска шлезских актывістів од вельох років старают ся, жебы шлезскій язык і шлезска достоменніст были правні узнаны в рамках польского законодавства. Протягом остатніх десятиох років пару разів підняли в Соймі пробы правного узнання шлезского языка за регіональний язык через посольскы проєкты односячы ся до зміны уставы о національных і етнічных меншынах. В 2014 р. завдякы ініціятыві середовиск шлезских актывістів зобрано більше як 140 тис. підписів під громадянським проєктом уставы, котра вписувала бы Шлезаків на список етнічных меншын в Польщы. На жаль вшыткы дотеперішні проєкты односячы ся до правного узнання шлезского языка або шлезской національности не перешли полного легіслаційного процесу. В тій справі власти консеквентні од

1989 р. одмавляют Шлезакам элементарных прав в обшыри охорони іх языка і культуры.

Днес шлезска культура розвиват ся предо вшыткым в выжньошлезскій часті Шлеска. На Нижнім Шлеску – з увагы на наслідства II світовой войны і масовы переселіня – домінує польска культура. Сучасне думаня Шлезаків о Шлеску містит в собі элементы памяти о колишнім етосі жытя Шлезаків зосередженим вколо хыжы і роботы (найчастійше в тяжкым промыслі) в зоставліню з пробом одповіді на сучасны проблемы жытя мешканців Шлеска (такы як проблем чыстого повітря ци зміна в підході до роботы і самого економічного моделю шлезской землі, поділеной польскыма адміністраційныма границяма і европейскыма еврорегіонами). І хоц комунізм лишыл міцный слід на шлезскій культурі, то молоды Шлезакы старают ся привернути памят о давным, вельокультуровым Шлеску, а єдночасно достосувати його культуру до вызвань XXI ст. і еры сучасных технологій. Приміром того може быти розвиток тематычных каналів популяризующих Шлеск через социяльны медия (такы як YouTube) або пробы перекладу клясичных творів світовой літературы на шлезскій язык в цифровой формі (електронны книжки по шлезскы). Шлезскіст для вельох є атракційна предо вшыткым з увагы на ей отвореный і толеранційный характер, а культурове богатство, яке оферує Шлеск, стимулює творців артистычно ся розвивати, чого приміром сут престожны нагороды для архітектонічных студий зо Шлеска або численны фестивалі, нп. фільмовы (Festiwal Kiloff, Cropp Kultowe), музычны (Rawa Blues Festival, Off Festival, Colours of Ostrava) ци з обшыри плястычных штук (Art Naif Festival) і театру (Ars Cameralis, Interpretacje). Тым самым шлезскіст єднат того, што локальне, з тым, што хоц чуже, дає можливости інтелектуального і достоменностьового розвитку єдиниці.

ЯЗЫКОВА РЕВІТАЛІЗАЦІЯ І ПОВ'ЯЗАНИ ТЕРМІНИ

Йоанна Мариняк

Дослідники і активісти опрацювали вельо ріжних концепцій тыкаючых процесу втраты языка і розвязань того проблему, што одповідают чысленным ситуаціям, в яких языковы соспільства можут ся найти.

сохраніня языка (*language preservation*) то найшыршыи термін, докладне значыня якого залежыт од статусу загороженого языка і обшыри діянь необхідных для того, жебы забезпечыти му перетырваня і тырваня.

ревіталізація языка (*language revitalization*) то діяня, што мают на цілю збільшыти чысло хоснувателів языка в соспільствах, наймолодшы члены яких не хоснуют того языка або ся го не вчат. Цілю ест одвернути языкову зміну (*reversing language shift*⁵).

утриманя языка (*language maintenance*) може быти основном цілю для соспільств, які дальше хоснуют свій язык, але сут наражены на пресию звязану з домінуючим языком/домінуючыма языками і на факторы, што спрочыняють збільшыня языкового загрожыня (такы як дискримінація, шкільна едукація в домінуючым языку, економічна пресія і трудности).

приверніня языка (*language reclamation*) то ситуація, в якій соспільніст прібуе привернути хоснуваня языка, якій был втрачений з причыны зовнішніх факторів.

одроджыня языка (*language revival*) то ситуація, в якій соспільніст прібуе привернути язык, в яком уж ся не бесідуе, і зачати го зас хоснувати.

обновліня языка (*language renewal*) то тып ревіталізаціі языка хоснуваного лем особами, які познали го в недосконалый спосіб; тот стан – а не «оригінальный» стан языка – стае ся пунктом выходу языкового одроджыня. Мож лем подумати над тым, ци в таким примірі ест то продолжыня того самого языка, ци тіж творіня нового.

⁵ J.A. Fishman, *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages* (Clevedon: Multilingual Matters, 1991).

Дискримінація і переслідування в минулом: історична травма

Магдалена Скродзка, Юстина Олько

Меншыновы группы в свой історії часто зазнавали ріжних форм опресії і переслідувань. Консеквенції трагічної історії группы, а тіж і памят о тых подіях, формуют поставы сучасні жыючых поколінь і вліяют на здоровля членів спільноты. Сесе бремя не єст чуже для днешніх представників меншыновых груп в Польщы, в тым Лемків, Шлезаків, Кашебів ци Вілямівян.

Вельоаспектовы наслідства долготырвалых опресійных діянь єдной группы взглядом другой з причыны ей національной, етнічной або релігійной принадлежности окрислят ся теміном *історична травма*. Травматычны події, што дотыкают цілы группы і спільноты, можут спричыніти нехосенны психічны і біологічны симптомы в їх членів⁶. Такы події повязаны сут не лем з почутьом страты по особах, які згынули в їх наслідстві, але і по нарушених спільнотовых звязках, втраченій отцовині ци загыбаючій культурі або языку, лишаных з причыны страху перед консеквенциями одкрытя своей достоменности. Што більше, з історичном травмом стисло повязана єст трансмісія ей консеквенцій на дальшы поколіня, вроджены аж і вельо років по трагічных подіях. Психологічны, біологічны і социяльны консеквенції історичной травмы можут бо влинути на тых, які безпосередньо не пережыли трагічных подій, што ю спричынили⁷. На основі досліджынь проведених в нашым проєкті хочеме в сесым розділі представити досвід історичной травмы Лемків і Шлезаків і його консеквенції.

Подійом з особливо значучыма консеквенциями, што в найбільшій мірі причынила ся до возникніня історичной травмы в Лемків, была акція «Вісла», проведена в 1947 р. Примусовы депортації Лемків з традиційно заниманых

⁶ M.Y.H. Brave Heart, J. Chase, J. Elkins і D.B. Altschul, «Historical trauma among Indigenous Peoples of the Americas: Concepts, research, and clinical considerations», *Journal of Psychoactive Drugs* 43/4 (2011), с. 282–90, doi: 10.1080/02791072.2011.628913.

⁷ M. Sotero, «A conceptual model of historical trauma: Implications for public health practice and research», *Journal of Health Disparities Research and Practice* 1/1 (2006), с. 93–108.

нима обшчыри означали втрату не лем землі і лісів, але і доробку жытя та зорваня родинных і груповых звязків. Што більше, в доцільовым місци выселіня Лемкы часто стрічали ся з ворожым принятьом. Їх дискримінація і асиміляційна політыка державы зробили необхідным вкрывати лемківску достоменніст, што в консеквенціи вязало ся з ослаблїньом меджепоколіньовой трансмісії языка і інчых елементів культуровой спадковины.

В примірі Шлезаків тяжко вызначыти єдну подію, котра была бы головным джерелом історичной травмы. Як іде о історію ХХ ст., в памяти групы залишыли ся трудны пережываня і страты зазнаны в часі І світової войны. Безпосередньо по тым явил ся польско-німецькій конфлікт о державну приналежніст Шлеска, в котрым нияка зо стран не брала до увагы етнічної і культуровой окремоти його жытелів. В часі німецькой окупації по 1939 Шлезакы в результаті ідентифікації з Німцями были масово рекрутуваны до Вермахту, а тоты заангажуваны в діяльніст польскых організацій стали ся цілю переслідувань і репресий. По войні репресії продолжали власти комуністычнэй Польщы, які в жытелях Шлеска виділи «Німців» і «німецькых коляборантів». В результаті переслідувань, в тым поміщыня в повоєнных лаґрах працы, парудесят тысячів мешканців Шлеска стратило жытя⁸, а вельох інчых выіхало до Німець в страху перед дальшыма репресиями. По войні власти Польской Народной Республіки негували окрему достоменніст Шлезаків, а шлезскій язык был предметом дискримінації, што влинуло на ослаблїня меджепоколіньовой трансмісії, ограничыня хоснуваня до домашньої сферы і шыроку польонізацію. Ситуація невельо ся змінила по 1989 р.: мимо старань Шлезаків польска держава до днес одмавлят узнати іх язык, а самы стараня часто поміщаны сут державнымы властями в дискурсі політычного загорожыня звязаного з постулятами автономії Шлеска.

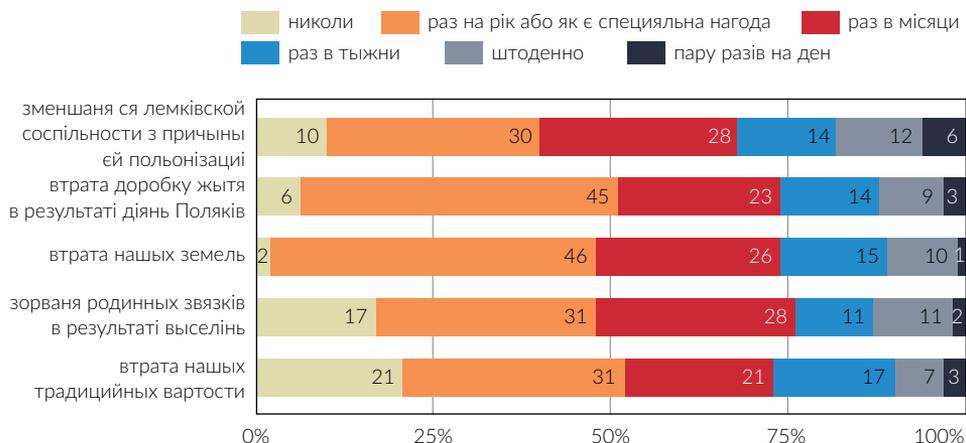
Анкетуваны были прошены вказати, при помочы міры адаптуваной до конкретного досвіду і ситуації поєднанных груп⁹, як часто думают о зазнаных стратах і консеквенциях травматичных подій (нп. о втраті землі, зануку традицій, браку можливости хоснувати традиційный язык групы). Одповіді были даваны на скали од 0 – «ніколи» до 5 – «пару разів на ден»¹⁰. З вельох выміненых тестовых

⁸ В роках 1944–1956 в комуністычных лаґрах працы нашло ся што найменше 300 тысячів осіб. Подля найбільш осторожных рахунків згынуло близко 25 тысячів з них (В. Копка, *Gułag nad Wisłą: Komunistyczne obozy pracy w Polsce 1944–1956* (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2019), с. 236); єднак подля інчых рахунків серед жертв было близко 60 тысячів «Німців» і «фольксдойчів» (W. Borodziej і H. Lemberg (ред.), *Niemcy w Polsce 1945–1950: Wybór dokumentów. T. 1: Władze i instytucje centralne. Województwo olsztyńskie* (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2000), с. 11), значыт в великій мірі жытелів Шлеска, в тым корінных Шлезаків.

⁹ Лемкы: $N = 232$, вік: $M = 42,68$; $SD = 16,06$. Зато же концепція історичной травмы повязана з трансмісійом травматичного досвіду і його консеквенций, а не особистого пережытя, описуваны резульаты односят ся до осіб народжених по 1947 р. Шлезакы: $N = 913$, вік: $M = 43,91$; $SD = 18,38$.

¹⁰ Лемкы: $M = 1,43$; $SD = 0,85$. Шлезакы: $M = 2,60$; $SD = 1,00$.

позицій єдном з двох найчастіше споминаних групових страт в обох групах було «зменшання ся соспільности зо взгляду на польонізацію»¹¹. Процентовой поділ частоты думаня о пятох групових стратах з найвысшыма середніма одповіди представлено для Лемків на дияґрамі 1. (даны з 2018 р.), а для Шлезаків на дияґрамі 2. (даны з 2020 р.).

Дияґрам 1. Процентовой розділ частоты думаня о пятох групових стратах з найвысшыма середніма одповіди серед Лемків¹²

Дияґрам 2. Процентовой розділ частоты думаня о пятох групових стратах з найвысшыма середніма одповіди серед Шлезаків

¹¹ Серед Лемків тіж українізацію.

¹² Чысловы вартости представлены на дияґрамах, а односячы ся до єдного звіданя, можут ся не сумувати до 100%. Выходит то з заокругліня вартости до єдности.

Не єст можливе дослідити вшиткых Лемків ци Шлезаків жыючых в Польщы, на основі одповіді парусот членів тых груп можеме єднак виріжнити даякы регулярности. О вымінены на дияграмах груповых стратах Лемків і Шлезаків середньо половина анкетуваных, што єст значучым процентом, думат што найменше раз в місяци. Частота думаня о даній груповій страті, што виходит з історичной травмы, може вказувати на єй серіозніст для членів спільноты. Што більше, частота думаня о історичній травмі не была в досліджаных нами группах звязана з віком¹³, што може вказувати, же єст фурт передавана, незалежно од часу, коли трагічны події проходили. Єст то цінне джерело інформацій особливо для інституцій ци організацій діючых для підтримуваня етнічных меншын. Досліджыня частоты думаня о історичній травмі дозвоят і аналізувати єй консеквенції. Думкы о стратах звязаных з історичном травмом можут вязати ся з непосреднім емоційным побуджыньом, як тіж мати дальшы здравотны і социяльны реперкусії для членів травматизуваных груп.

Влияня історичной травмы на декляруваный стан здоровья

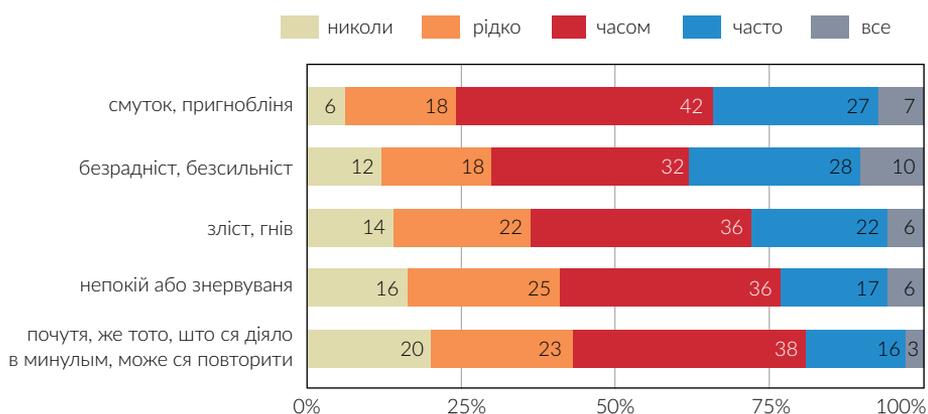
Думкы о історичній травмі группы, з яком ся ідентифікуєме, можут выкликати в нас емоції, влинути на нашы діяня і порушыти штоденне фунгуваня. Явліня ся таких симптомів змірили сме серед представників Лемків і Шлезаків, звідуючы іх, як часто чуют вымінены емоції (нп. «Чую безрадініст, безсильніст») і ци обсервуют в себе специфічне поведіня, коли думают о выміненых скорше стратах, якы спричынили історичну травму (нп. «Уникам місц або люди, якы могли бы приликати во мі думкы о кривдах і стратах Лемків/Шлезаків»). Участники досліджыня давали одповіді в скали од 0 – «николи» до 4 – «все»¹⁴. Процентовой розділ частоты реакцій на думкы о історичній травмі з найвысшыма середніма одповіді представлено для Лемків на дияграмі 3., а для Шлезаків на дияграмі 4. Так в Лемків, як і Шлезаків думкы о історичній травмі вязали ся з такыма самыма найчастійше выступуючыма реакциями. В обох группах думкы о історичній травмі переважно выкликували емоційне побуджыня і почутя, же трагічны події можут ся повторити.

Психологічны консеквенції історичной травмы не ограничают ся лем до непосредньої психологічной реакції на думку о ній. В группах, якы зазнали колектывных травм, частійше обсервує ся м.ін. депрессию ци симптомы посттравматычного стресу серед тых, якы ся народили вельо років по травматычных подіях¹⁵. Як на консеквенцию історичной травмы вказує ся тіж на высший

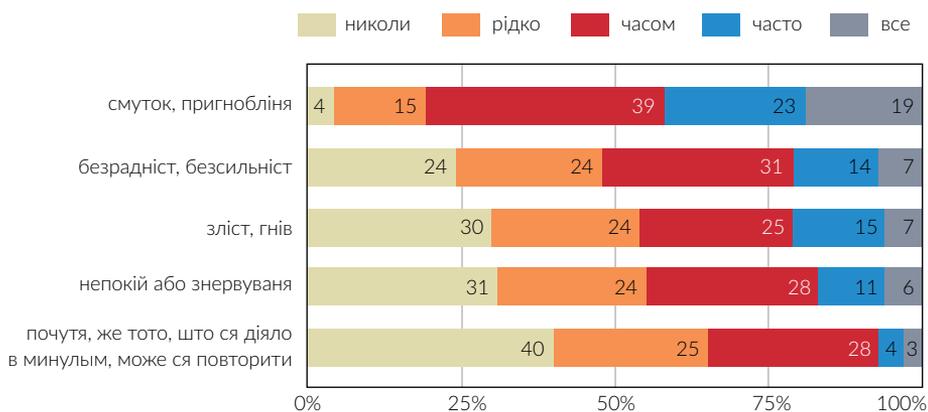
¹³ Лемкы: $r = -0,05$; $p = 0,46$. Шлезакы: $r = -0,11$; $p = 0,08$.

¹⁴ Лемкы: $M = 0,97$; $SD = 0,62$. Шлезакы: $M = 2,27$; $SD = 0,69$.

¹⁵ P. Wilk, A. Maltby і M. Cooke, «Residential schools and the effects on Indigenous health and well-being in Canada – a scoping review», *Public Health Reviews* 38/1 (2017), с. 1–23, doi: 10.1186/s40985-017-0055-6.

Діаграма 3. Процентний розділ частоти реакцій на думки про історичну травму з найвищими середніми відповідями серед Лемків

Діаграма 4. Процентний розділ частоти реакцій на думки про історичну травму з найвищими середніми відповідями серед Шлезаків

процент самовбивств і залежності од психоактивних субстанцій як серед популяції загалом¹⁶. Шор наслідків історичної травми перекладати ся може і на

R. Yehuda, J. Schmeidler, M. Wainberg, K. Binder-Brynes і T. Duvdevani, «Vulnerability to posttraumatic stress disorder in adult offspring of Holocaust survivors», *The American Journal of Psychiatry* 155/9 (1998), с. 1163–71, doi: 10.1176/ajp.155.9.1163.

¹⁶ C.L. Ehlers, I.R. Gizer, D.A. Gilder, J.M. Ellingson і R. Yehuda, «Measuring historical trauma in an American Indian community sample: Contributions of substance dependence, affective disorder, conduct disorder and PTSD», *Drug and alcohol dependence* 133/1 (2013), с. 180–87, doi: 10.1016/j.drugalcdep.2013.05.011.

фізичне здоров'я тих, які ньюм страдають, нп. на частоту явліня ся диябету¹⁷ або хворіт серця¹⁸.

В нашым досліджынню провірили сме тіж, як історична травма вліят на загальний стан фізичного здоров'я і психічний стан Шлезаків. Респонденты і респонденткы окрисляли свій стан здравля в скали од 1 – «барз злый» до 5 – «барз добрый». Беручы участ в досліджынню Шлезакы вказували середньо на добрый стан здравля¹⁹. Схоснували сме скалю ґенералізуваного тырвожного розстроіня, жебы окрислити психічний стан респондентів. Баданы деклярували, як часто протягом послідніх двох тыжнів (од 1 – «нияк» до 4 – «праві штоденно») одчували симптомы страху, нп. «Была ем так неспокійна, же не могла ем/был ем так неспокійный, же не міг ем найти си місця». В респондентів такы симптомы являли ся середньо протягом парох дни²⁰. Результаты досліджыня вказуют, же частійшы думкы о історичній травмі, а в консеквенції высшы симптомы історичной травмы перекладают ся на декляруване гірше фізичне здравля²¹ і высшы результаты в скали ґенералізуваного тырвожного розстроіня²². Вказує то, як важне і велике вліяня має істория на штоденне жытя дальшых ґенерацій членів травматизуваных груп.

Социальны консеквенції історичной травмы

Думаючы о междепоколіньювій трансмісії травмы і ей неґатывным вліяню на здравля, можна дати си звіданя, чом тотя трансмісія фурт тырват. Єдном з причин може быти факт, же памят о груповой травмі має тіж адаптацийны функції – має перестерігати дальшы ґенерації перед зовнішньом группом або інчым фактором, што несе зо собом загорозу, і охоронити перед повторным досвідом страты. Єдном з консеквенцій віктимізації группы може быти обнижене

N. Guenzel i L. Struwe, «Historical trauma, ethnic experience, and mental health in a sample of urban American Indians», *Journal of the American Psychiatric Nurses Association* 26/2 (2020), с. 145–56, doi: 10.1177/1078390319888266.

¹⁷ S. Swift, «Diabetes: Native American wrestles with a dangerous epidemic», *American Indian Report* 16/11 (2000), с. 12–14.

¹⁸ M.Y.H. Brave Heart, «Gender differences in the historical trauma response among the Lakota», *Journal of Health & Social Policy* 10/4 (1999), с. 1–21, doi: 10.1300/J045v10n04_01.

¹⁹ $M = 3,82; SD = 0,86.$

²⁰ $M = 1,99; SD = 0,80.$

²¹ x – думкы о історичній травмі, m – симптомы історичной травмы, y – загальне фізичне здравля: x - m : $b = 0,41; SE = 0,02; p < 0,001; 95\%CI[0,36; 0,45]$; безпосередній ефект: $b = 0,10; SE = 0,05; p = 0,02; 95\%CI[0,01; 0,19]$; посередній ефект: $b = -0,15; SE = 0,03; 95\%CI[-0,21; -0,09]$.

²² x – думкы о історичній травмі, m – симптомы історичной травмы, y – ґенералізуване тырвожне розстроіня: x - m : $b = 0,41; SE = 0,02; p < 0,001; 95\%CI[0,36; 0,45]$; безпосередній ефект: $b = -0,01; SE = 0,04; p = 0,74; 95\%CI[-0,10; 0,07]$; посередній ефект: $b = 0,14; SE = 0,03; 95\%CI[0,09; 0,20]$.

довіря до люди споза ей кругу. Єст то надзвычай ефектывна стратегія в часі тырваючого конфлікту, єднак в часі миру або в ситуациі загорожыня, яке не єст звязане з приналежністю до группы, може мати она негатывны наслідства, што сме провірили серед Лемків і Шлезаків.

Звідали сме особы ідентифікуючы ся як Лемкыня/Лемко і Шлезачка/Шлезак, на кілько вірят ріжным польскым інституціям і польскым сусідам. Одповіді даваны были на скали од 1 – «ніяк не вірю» до 5 – «абсолютно вірю». Середні результати вказують, же Лемкы і Шлезакы в даякій мірі вірят Полякам²³. Аналіза звязків медже історичном травмом а рівным довіря до осіб споза своей группы вказала, што в обох спільнотах частійше думаня о історичній травмі вело до высшых симптомів історичной травмы, а тоты вязали ся з меншым довірём до Поляків²⁴. Што більше, почутя історичной травмы і ей численны консеквенці, в тым брак довіря, можут ся збільшати в наслідстві травмы, яка єст досвідчана сучасні.

Досліджыня вказують, же сучасні одчувана дискримінация звязана з етнічном приналежністю, яка в минулым была причыном насильства взглядом даной группы, збільшат почутя травматизации²⁵. В трьох звіданях попросили сме участників нашого досліджыня оцінити одчувану дискримінацию – нп. «Потракувано мя нечестно або несправедливо з причыны того, же єм Лемкыньом/Лемком (Шлезачком/Шлезакком)». Беручы участ в досліджыню давали одповіді в скали од 1 – «Рішучо ся не згаджам» до 5 – «Абсолютно ся згаджам» (детальны інформациі о сучасній дискримінаціі і ей консеквенциях серед досліджаных груп мож найти в наступным розділі). Выявило ся, што серед Лемків і Шлезаків высше почутя зазнаваной сучасні дискримінаціі вязало ся з частійшыма думками о історичній травмі²⁶ і частійшыма психологічныма реакциями на історичну травму²⁷. Што більше, оба тыпы дискримінаціі (історична і сучасна), через психологічну одповід на історичну травму, обнижали довіря до Поляків²⁸. Інчыма словами,

²³ Лемкы: $M = 3,24$; $SD = 0,68$. Шлезакы: $M = 2,80$; $SD = 0,60$.

²⁴ Посередній ефект: x – думкы о історичній травмі, m – симптомы історичной травмы, y – довіря до Поляків. Лемкы: $b = -0,15$; $SE = 0,05$; $95\%CI[-0,24; -0,06]$. Шлезакы: $b = -0,07$; $SE = 0,02$; $95\%CI[-0,11; -0,04]$.

²⁵ M. Sotero, «A conceptual model of historical trauma: Implications for public health practice and research», *Journal of Health Disparities Research and Practice* 1/1 (2006), с. 93–108.

²⁶ Лемкы: $b = 0,31$; $SE = 0,05$; $p < 0,001$; $95\%CI[0,22; 0,40]$. Шлезакы: $b = 0,39$; $SE = 0,06$; $p < 0,001$; $95\%CI[0,29; 0,51]$.

²⁷ Лемкы: $b = 0,07$; $SE = 0,03$; $p = 0,03$; $95\%CI[0,01; 0,13]$. Шлезакы: $b = 0,47$; $SE = 0,08$; $p < 0,001$; $95\%CI[0,30; 0,63]$.

²⁸ Посередній ефект – сучасна дискримінация – думкы о історичній травмі – симптомы історичной травмы – довіря до Поляків. Лемкы: $b = -0,04$; $SE = 0,02$; $95\%CI[-0,07; -0,02]$. Шлезакы: $b = -0,03$; $SE = 0,01$; $95\%CI[-0,05; -0,008]$.

пам'ят о історичных кривдах єст сутьова в реляції медже сучасні зазнаваном дискримінаційом а рівньом довіря до Поляків.

Рекомендації, значыт як ограничыти неґатывны консеквенції історичной травмы

Як пам'ят о траґічных подіях має численны неґатывны консеквенції, то може треба бы о них просто спрібувати забыти? Не єст то єднак можливе. Трансмiсия знань о історії групи, в тым той траґічной, і єй консеквенциях, не проходит лем через безпосередні свідоцтва люди. Родиче, які хотят хоронити свої діти перед болістныма споминами, можут не хотіти о них оповідати, будуучы тзв. конспірацію молчаня²⁹. Єднак аж і коли о травмі не бесідує ся безпосередньо, єй трансмісія проходит в посередній спосіб, примірно через поведіня членів групи, реакції на ведіня ся інчых осіб і розмаіты поставы спрочынены віктимізаційом (нп. униканя хоснуваня етнічного языка). Інчыма словами, униканя темы болістных подій з минулого єст тіж формом передаваня травмы. Трансмiсия проходит тіж при вчыню історії і розмаітых формах упам'ятняня минулых подій. Узнаня і переробліня травмы групом винных являт ся важным фактором допомагаючым покривдженій групі погодити ся з подіями з минулого і ліпше си радити з їх вельоаспектовыма консеквенциями³⁰. Брак диялогу о травматычным досвіді може тіж неґатывні вляти на будованя реляцій з векшыновыма групами, молчаня може бо быти выкорыстане до делеґітимізації або мінімізації претенсий виходячых зо страт і кривд зазнаных в минулым. В результаті єдном з консеквенцій молчаня о історичній травмі може быти почутя ганьбы і меншецінности серед членів груп, які єй зазнали.

Неє нияків сомнівів, што культивуваня пам'яті о історичных подіях єст необхідне. Што в таким випадку можна зробити, жебы зменшыти неґатывне вляня травматызації, підтримуючы болістну пам'ят? Згідно з результатами досліджынь на тему «социального антидота» (*social cure*) люде ліпше радят си з дискримінаційом і декляруют высший психічний добростан, як чуют звязок з членами своей группы, значыт мают выской рівен груповой ідентифікації³¹. Што більше,

²⁹ Y. Danieli, «History and conceptual foundations», в: Y. Danieli (ред.), *International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma* (New York: Springer Science & Business Media, 1998), с. 1-17, doi: 10.1007/978-1-4757-5567-1.

³⁰ J.R. Vollhardt, L.B. Mazur і M. Lemahieu, «Acknowledgment after mass violence: Effects on psychological well-being and intergroup relations», *Group Processes & Intergroup Relations* 17/3 (2014), с. 306-23, doi: 10.1177/1368430213517270.

³¹ S.A. Haslam, S.D. Reicher і M. Levine, «When other people are heaven, when other people are hell: How social identity determines the nature and impact of social support», в: J. Jetten, C. Haslam і S.A. Haslam (ред.), *The Social Cure: Identity, Health and Well-Being* (New York: Psychology Press, 2012), с. 157-74.

як раз язык даной группы може быти джерелом ей позитивной ідентифікації³². Зато попросили сме участников досліджыня, жебы окрислили, якій язык (од 1 – «лем по польскы» до 7 – «лем по лемківскы/шлезскы») хоснуют в ріжных аспектах жытя і комунікаційных контекстах (нп. в бесіді з родичами, знаёмыма, в соціальных медиях). Так серед Лемків³³, як і Шлезаків³⁴ тоты, які частійше хоснували лемківскій/шлезскій, мали меншы симптомы історичной травмы (нп. эмоційне побуджыня, страх перед повторіньом ся трагічных історичных подій) як особы, які так само часто думали о історичній травмі, але рідше хоснували язык группы. Інакше бесідуючы, частійше хоснуваня лемківского языка Лемками і шлезского Шлезакими позитивно влият на іх психічний добростан.

Підсумувуючы, в группах, які взяли участ в наших досліджынях, існує междепоколінова трансмісія травмы. Жебы стримати негатывны консеквенці історичных подій, треба бы выелімінувати фактор фурт іх зміцняючий – дискримінацію – і стремити до емпатычного узнання травмы і болістных страт понесеных в результаті історичных подій меншыновыма группама, а тіж і узнання ролі, яку в тых подіях одограли репресійонуючы группы. Серед спільнот досвідченых історичном травмом вартат вказати на хосен, што выходит з культывуваня меншынового языка в ріжных сферах жытя (тіж в публічным просторі) і передаваня го дальшым поколіням.

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ І ІСТОРИЧНА ТРАВМА В ВІЛЯМОВИЦЯХ

Тимотеуш Круль

Статус меншыны, яком од давна были Вілямівяне, вязал ся з неприхильністю сусідів, аж і в так вельокультуровым регіоні, яком были околиці той місцевости, значыт погранича Шлеска і Малопольщы. Першы переслідуваня, о яких знаме, проходили в часах контрреформації в XVII і в XVIII ст. Вілямівяне, як реформуваны евангеликы, были товды переслідуваны католиками, які пришли ззовни. Некотры з них были змушены лишыти своє місто. В XIX ст. возник стереотып Вілямівянина-гандляря. Сеса професия, інакше як робота в поли, узнавана была на польскым селі за нечестну. Правдоподібно товды явило ся окрисліня Вілямівян «білы Жыды», яке хоснуване было так Поляками, як і Німцями з околчных сел.

³² H. Giles і P. Johnson, «Ethnolinguistic identity theory: A social psychological approach to language maintenance», *International Journal of the Sociology of Language* 1987/68, с. 69–99, doi: 10.1515/ijsl.1987.68.69.

³³ M. Skrodzka, K. Hansen, J. Olko і M. Bilewicz, «The twofold role of a minority language in historical trauma: The case of Lemko minority in Poland», *Journal of Language and Social Psychology* 39/4 (2020), с. 551–66, doi: 10.1177/0261927X20932629.

³⁴ Інтеракція частоты думок о історичній травмі і хоснуваня шлезского языка: $b = -0,04$; $SE = 0,02$; $p = 0,01$; 95%CI[-0,08; -0,001].

З причини високого престижу вілямівських купців в гандльових осередках, богатства газдів, а тіж добробыту місточка, вельох Вілямівян не стрічало ся з актами дискримінації або не перенимали ся нима, в самых Вілямовицях были бо они більшістю. Інакше было, коли Вілямівянка выдавала ся за особу або Вілямівянин женил ся з особом, яка походила з єдного з околичных сел (што было єднак рідкістю); такы особы часто ставали ся обектами смішок і жартів. Жытелі околиц, так Німці, як і Полякы, не захоплювали ся Вілямовицями, як робили то політыкы і публицысты. Серед тых послідніх, што стояли по страні Німець, Вілямовиці стали ся бо «осадам реліктів пранімецкосты», а для тых, што были по страні Польщы – доказом, же мимо чужого походжыня, мігранты можут ся стати Полякамы. Самы Вілямівяне найчастійше не ангажували ся в тоты політычны дыскусіі. Полякы і Німці были для них «чужыма», одворотні до «своіх» – Вілямівян.

Выбух II світової войны і звязаный з ним обовязок декларувати німецку національніст (Фолькслиста) утырвалил стереотып Віямівянина-Німця серед польскых жытелів. Мимо помочы, яку вельох Вілямівян дало Полякам з околичных місцевосты, по войні зачала ся фаля переслідувань, офіційно раціоналізувана як помста за военны злочыны Німців. Подля Вілямівян был то лем претекст, зато же вельо разів было так, же выселяно і вязнено в лаграх тых, котры скорше одмовили підписати фольклісту, вкрывали ся перед службама в Вермахті або допомагали Полякам. Головном причыном переслідувань мала быти охота вкрасти маетки і долго розвиваючы ся неохота і завист до Вілямівян спрчынены культуровыма і фінансовыма ріжницями. В результаті дикых выселінь (нелегальных аж і в світлі товдышнього права) вельо вілямівскых родын было фактычно позбавленых даху над головою на дванадцет років, мимо же в 1946 р. узнано право більшосты з них одзыскати маеток. В 1945 р. выдано заказ хоснувати вілямівскій язык і вілямівське облечыня, котрого дотримували місцевы Полякы. Был він особливо суровый для діти, які іншого языка не знали. Боронено ім товды бесідувати взагалі, што вело до пізнійшых травм, а аж і проб самовбивства, які Вілямівяне мотывуют карама, што стрічали тоты діти. Історыкы описуючы повоенну долю Вілямівян часто або ігнорували проблем переслідувань, што пояснювали «незагоєныма ранама», або хоснували стратегію передаваня одповідальности за переслідуваня з Поляків прожываючых в околичных селах на ближе неокрисленых «комуністів» або «товдышні власти». Являют ся і субектывны польскоцентричны, рідше німецкоцентричны, тексты історыків, які прібуют довести свою неутральніст і обектывізм. Вшыткы они представляют абсолютно інчыи образ історії як тот, што записаный єст в колектывній памяті Вілямівян і культывуваный путьом устного переказу. Пробы публічно представити тоту вілямівску перспектыву стрічают часто опір дослідників, діячів і політыків реперезентуючых векшынову перспектыву. Єст то доказом на правдивіст тезы шлезской антроположкы Гражыны Кубіцы-Геллер, же «одкрыте презентуваня свойой достоменности, котра інча єст як закладат наш спібесідник, быват принимане як агресивна маніфестация»³⁵.

³⁵ G. Kubica-Heller, «Milczenie i dominacja: Przemilczenia w kontekście wielokulturowości», в: G. Kubica-Heller (ред.), Śląskości i protestantyzm: Antropologiczne studia o Śląsku Cieszyńskim, proza, fotografia (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011), с. 153–64.

Психологічні консеквенції дискримінації

Михал Білевич, Марія Міруцка,
Магдалена Скродзка, Михал Выных

Дискримінацію мож розуміти як соціальне явиско, што виходит з потреби хоронити себе і реагувати на одчуваний страх³⁶. Є она безосновным – зато же виходячим з неохоты і блудных переконань – выключыньом єдиниц зо взгляду на іх приналежніст до окрисленых соціальных груп³⁷. Основом дискримінації єст узнання єдном групом, часто домінуючом, же особы маючы окрислены приметы (примірно інчыи выгляд, плоть, віру, традиції) становят для ней загорожыня і зато повинны быти выключены з соспільства (тзв. безпосередня дискримінация), або сут обтяжыньом для решты соспільства і не заслугуют на вшыткы права (тзв. посередня дискримінация). Чысленны дослїджыня вказуют, же явиско дискримінації має негатывне вляня так на єдиницю, як і на соспільство. Тоты, котры самы зазнают выключыня або соціального переслїдуваня з причыны прналежности до окрисленой групы, характеризуют ся низшым почутьом власной вартости і загально низшым рівньом психічного добростану³⁸. Тоты, котрым свідоміст прналежности до дискримінуваной групы передали інчы єй члены, рідше вказуют схыльніст до девалуованя самых себе, частійше єднако сут переконаны о ворожости зо стороны векшынової групы і мают менше до ней довіря³⁹. Реакції на выключыня мож поділити на ворожы взглядом себе

³⁶ J. Greenberg, M. Landau, S. Kosloff і S. Solomon, «How our dreams of death transcendence breed prejudice, stereotyping, and conflict: Terror management theory», в: T.D. Nelson (ред.), *Handbook of Prejudice, Stereotyping, and Discrimination* (New York: Psychology Press, 2009), с. 309–32.

³⁷ J. Keller, «In genes we trust: The biological component of psychological essentialism and its relationship to mechanisms of motivated social cognition», *Journal of Personality and Social Psychology* 88/4 (2005), с. 686–702, doi: 10.1037/0022-3514.88.4.686.

³⁸ S. Assari, E. Moazen-Zadeh, C.H. Caldwell і M.A. Zimmerman, «Racial discrimination during adolescence predicts mental health deterioration in adulthood: Gender differences among Blacks», *Frontiers in Public Health* 5 (2017), с. 104, doi: 10.3389/fpubh.2017.00104.

³⁹ D. Rivas-Drake, D. Hughes і N. Way, «A preliminary analysis of associations among ethnic racial socialization, ethnic discrimination, and ethnic identity among urban sixth graders», *Journal of Research on Adolescence* 19/3 (2009), с. 558–84, doi: 10.1111/j.1532-7795.2009.00607.x.

і ворожы взглядом оправці. Беручы до увагы психічний добростан чловека, треба підкрислити, же досвід дискримінації, без взгляду на форму раджыня си з ним, вляят негатывні на психічне здоролья. Часто повязаны ест він з пережываньом хронічного стресу, тырвожыма, депресыйныма розстроіняма, а аж і симптомама посттравматычного стресового розстроіня⁴⁰. Постійне почутя загорожыня веде до переконаня, же аж і при міцных старанях ситуації не даст ся змінити, што в консеквенції стае ся безпосередньом причыном емоцыйных дефіцитів⁴¹. Досліджыня вказуют еднак, же дискримінація в контексті актуальных подій є барже деструкцыйна як тотя тырваюча долшы час, примірно з причыны історичных подій⁴²; правдоподібно діе ся так зато, же в тым посліднім примірі в гру входить почутя спільноты з інчыма членами дискримінуваной групы і погоджыня ся з пережываном ситуаціям. На тій основі можна дати гіпотезу, же пандемія COVID-19 становит серіозне загорожыня для меншыных груп не лем з економічных причын, але тіж зато, же іх члены частійше стрічають ся з направленьма на них ворожыма поставамы і в більшій мірі одчувають наслідства того тыпу дискримінації. Результатом того ест збільшене почутя загорожыня і психічне обтяжыня, на вельо серіознійше як в членів домінуючой групы, спрычынене бо так страхом перед вірусом SARS-CoV-2, як і браком одповідной соціальной підпоры⁴³.

Дискримінація як досвід меншын: досліджыня серед Лемків і Вілямівян

В досліджыню проведеным нами серед Вілямівян і Лемків провірили сме консеквенції зазнаваня дискримінації зо взгляду на походжыня⁴⁴. Жебы порохувати

⁴⁰ R.T. Carter, M.Y. Lau, V. Johnson і K. Kirkinis, «Racial discrimination and health outcomes among racial/ethnic minorities: A meta-analytic review», *Journal of Multicultural Counseling and Development* 45/4 (2017), с. 232–59, doi: 10.1002/jmcd.12076.

A.I. Vines, J.B. Ward, E. Cordoba і K.Z. Black, «Perceived racial/ethnic discrimination and mental health: A review and future directions for social epidemiology», *Current Epidemiology Reports* 4/2 (2017), с. 156–65, doi: 10.1007/s40471-017-0106-z.

J. McClendon, N. Kressin, D. Perkins, L.A. Copeland, E.P. Finley і D. Vogt, «The impact of discriminatory stress on changes in posttraumatic stress severity at the intersection of race/ethnicity and gender», *Journal of Trauma & Dissociation* 22/2 (2021), с. 170–87, doi: 10.1080/15299732.2020.1869079.

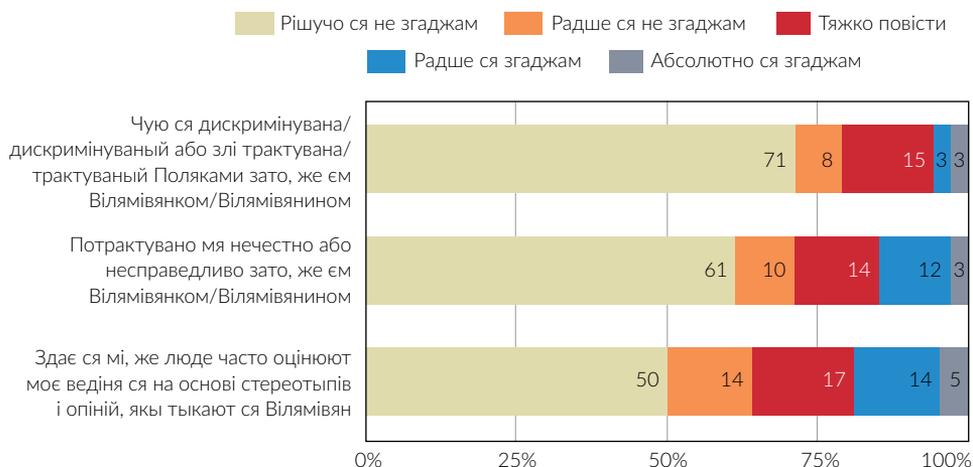
⁴¹ W.T.L. Cox, L.Y. Abramson, P.G. Devine і S.D. Hollon, «Stereotypes, prejudice, and depression: The integrated perspective», *Perspectives on Psychological Science: A Journal of the Association for Psychological Science* 7/5 (2012), с. 427–49, doi: 10.1177/1745691612455204.

⁴² L. Ayalon і A.M. Gum, «The relationships between major lifetime discrimination, everyday discrimination, and mental health in three racial and ethnic groups of older adults», *Aging & Mental Health* 15/5 (2011), с. 587–94, doi: 10.1080/13607863.2010.543664.

⁴³ C. Wu, Y. Qian і R. Wilkes, «Anti-Asian discrimination and the Asian-white mental health gap during COVID-19», *Ethnic and Racial Studies* 44/5 (2021), с. 819–35, doi: 10.1080/01419870.2020.1851739.

⁴⁴ Вілямівяне: $N = 116$, вік: $M = 48,54$; $SD = 22,11$. Лемкы: $N = 291$, вік: $M = 46,14$; $SD = 18,78$.

почуття дискримінації, што виходит з вілямівських або лемківських корени, баданы особы одповідали на три звіданя (зміст звідань і процентовой розклад одповіді для Вілямівян представлят дияграм 5., для Лемків – дияграм 6.)⁴⁵. Одповіді даваны были в скали од 1 – «Рішучо ся не згаджам» до 5 – «Абсолютно ся згаджам».

Дияграм 5. Процентовой розклад одповіді на звіданя односячы ся до почуття дискримінації серед Вілямівян

Дискримінації з причыны етнічного походжыня зазнало близько 17% баданых Вілямівян і близько 26% баданых Лемків (середня одповіді од «Тяжко повісти» до «Абсолютно ся згаджам» на три звіданя). Єднако мож підозрівати, же одсоток дискримінаційного досвіду є векшыи не лем серед вшыткых членів баданых груп, але аж і серед анкетуваных. Част анкет провели бо особы, яки не походят з даной групы, што могло мати вплиня на одповіді баданых. Што більше, баданы особы высловлювали, в часі досліджыня і по його закінчынню, брак довіря што до выкорыстаня зобраных даных. Обнижене довіря є єдном з консеквенций зазнаной дискримінації.

В обох группах респонденткы і респонденты звіданы были, на кілько вірят ріжным польським інституціям і польським сусідам (од 1 – «Нияк не вірю» до 5 – «Абсолютно вірю»). Середньо так Вілямівяне, як і Лемкы в даякій мірі вірят Полякам і польським інституціям⁴⁶. Єднако разом зо збільшыньом одчуваной дискримінації рівен довіря до Поляків зменшал ся⁴⁷. Одчувана дискримінація

⁴⁵ Вілямівяне: $M = 1,91$; $SD = 1,08$. Лемкы: $M = 2,07$; $SD = 1,08$.

⁴⁶ Вілямівяне: $M = 3,40$; $SD = 0,73$. Лемкы: $M = 3,25$; $SD = 0,70$.

⁴⁷ Вілямівяне: $r = -0,30$; $p < 0,001$. Лемкы: $r = -0,12$; $p = 0,05$.

Дияграм 6. Процентовой розклад одповіди на звідання односячы ся до почутя дискримінації серед Лемків

мала тіж негатывне вліяня на почутя силы группы серед Вілямівян⁴⁸. Чым веце досвідчыли они дискримінації, тым барже были в силі вірити, примірно, же то Полякы будут мати сильнійшу позицію в регіоні о двадцет років⁴⁹. Што більше, одчувана дискримінація мала тіж звязок з постеріганьом себе і психічным добростаном репрезентантів досліджаных груп.

Звідали сме баданых о іх почутя своей вартости (нп. «Думам, же єм вартістном особом што найменше в такій самій ступени як інчы») ⁵⁰. Вказало ся, же разом зо збільшыньом ся дискримінаційного досвіду зо взгляду на вілямівске коріня зменшат ся почутя своей вартости анкетуваных⁵¹. Дискримінація перекладала ся тіж на обшыр депресийных симптомів серед Вілямівян. Баданы прошены были окрислити, як часто в остатніх двох тыжнях одчували такы проблемы, як примірно почутя смутку, пригноблїня або безнадійности (од 1 – «ніяк» до 4 – «праві штоденно») ⁵². Результаты досліджыня серед Вілямівян вказуют, же высый рівен декларываной дискримінації звязаний є з частійшыма депресийныма симптомами⁵³. Серед Лемків дискримінація мала сутьове значыня для іх психічного добростану, то значыт загального почутя задоволїня з жытя, міряного стверджынями такыма як: «Як бы-м могла/міг іщы раз пережыти свое

⁴⁸ Скаля одповіди од 1 – «рішучо Полякы» до 5 – «рішучо Вілямівяне»; $M = 2,64$; $SD = 0,71$.

⁴⁹ $r = -0,39$; $p < 0,001$.

⁵⁰ $M = 3,69$; $SD = 0,47$.

⁵¹ $r = -0,29$; $p < 0,001$.

⁵² $M = 1,61$; $SD = 0,61$.

⁵³ $r = 0,30$; $p < 0,001$.

жытя, праві нічога бы-м не змiнила/змiнил» (од 1 – «Рiшучо ся не згаджам» до 5 – «Абсолютно ся згаджам»)⁵⁴. Чым высшы рiвен дискримiнацiї зо взгляду на походжыня декларували лемкiвскы респонденты, тым низшы был iх психiчний добростан⁵⁵.

Досвiд контакту з языком ненависти серед Лемкiв i Вiлямiвян

Чым єст язык ненависти?

Згiднi з дефiнiцiєю запропонованом Радом Европы язык ненависти то «выповiди, якы пошырюють, пропагують ци оправдують расову ненавист, ксенофобiю, антисемiтизм i iнчы формы ненависти основаны на нетолеранцiї»⁵⁶. Пошырюваня ся языка ненависти може довести до збiльшыня ся дискримiнацiї i упереджынь в однесiню до єй жертв⁵⁷ i може быти досвiдчане як шкiдливе i влiяти на здорovia осiб будучых цiлю ненавистных выповiди⁵⁸.

Жебы дослiдити, як часто Вiлямiвяне i Лемкы стрiчають ся з направленим на них языком ненависти, особам беручым участ в дослiджыню вказали сме три выповiди, котры были узнаны локальнымa органiзацiями i актывiстами за примiры языка ненависти направленого проти iх групам. Звiдали сме, як часто мають они контакт з подiбнымa стверджынями, а тiж в якых мiсцях ся з нима стрiчають.

Частота i мiсця контакту з языком ненависти серед Лемкiв i Вiлямiвян

31% Лемкiв i 33% Вiлямiвян декларувало, же николи не стрiчають ся з направленим проти ним языком ненависти. 13% Лемкiв i 2% Вiлямiвян декларує, же єст часто або барз часто цiлю языка ненависти. В обох группах бiльшiст осiб беручых участ в дослiджыню задекларувало, же стрiчат ся, аж i кед рiдко, з направленим проти собi языком ненависти.

⁵⁴ $M = 3,48$; $SD = 0,80$.

⁵⁵ $r = -0,12$; $p < 0,05$.

⁵⁶ Komitet Ministrów Rady Europy, «Recommendation no. R (97) 20 of the Committee of Ministers to member states on *hate speech*», за: <http://www.mowanienawisci.info/post/rada-europy> [доступ: 29.07.2021].

⁵⁷ M. Bilewicz i W. Soral, «Hate speech epidemic: The dynamic effects of derogatory language on intergroup relations and political radicalization», *Political Psychology* 41/S1 (2020), с. 3–33, doi: 10.1111/pops.12670.

⁵⁸ C. Cervone, M. Augoustinos i A. Maass, «The language of derogation and hate: Functions, consequences, and reappropriation», *Journal of Language and Social Psychology* 40/1 (2021), с. 80–101, doi: 10.1177/0261927X20967394.

Табеля 1. Частота контакту з языком ненависти серед Лемків і Вілямівян

	николи	рідко	часом	часто	барз часто
Лемкы	31,3%	35,7%	20,2%	7,7%	5,1%
Вілямівяне	33%	51,4%	13,8%	0,9%	0,9%

Найвеце Лемків (49%) деклярувало, же стрічат ся з языком ненависти в інтернеті; окрем того трафлят ся так в публичным просторі (16%), в бесідах зо знаемыма (15%) і в інчых ситуаціях (25%). Найрідше деклярували контакт з языком ненависти в радию (2%) і пресі (4%). Серед Вілямівян найвеце осіб подало, же мало контакт з языком ненависти в часі бесід зо знаемыма (32%), в публичным просторі (19%) і в інчых ситуаціях (19%). Найрідше з языком ненависти Вілямівяне стрічають ся в радию (1%) і в пресі (1%).

Табеля 2. Місця контакту з языком ненависти. Табеля представлят процент респондентів, якы задеклярували контакт з языком ненависти в даным просторі. Проценты не сумуют ся до 100, зато же звіданя мало характер вельократного выбору – каждая особа могла зазначыти веце як єдну одповід

	Лемкы	Вілямівяне
телевізія	5%	2,9%
радийо	2%	0,6%
преса	4%	1,2%
інтернет	49%	6,9%
в публичным просторі	16,4%	19,1%
на улици	10,7%	9,8%
в часі бесід зо знаемыма (нп. в роботі, в школі)	14,8%	32,4%
в інчых ситуаціях	24,8%	18,5%

Мож обсервувати, же Лемкы і Вілямівяне частійше стрічають ся з языком ненависти в просторах, котры тяжше модерувати, а принципы выповіданя ся в них сут менше реґулюваны (нп. інтернет, публичны простір, бесіды зо знаемыма), односно мало баданых осіб деклярувало контакт з языком ненависти в просторах, котры приналежат сильнійшій реґуляції (телевізія, радию, ґазеты).

Язык ненависти а здоровля і добростан

Частый контакт з языком ненависти може вляти на здоровля тых, котры ся з ним стрічают. Досліджыня вказують, же поширюваня ся языка ненависти є звязане з соспільным выключыньом⁵⁹ і чыслом самовбивств жертв ненавистных выповіди⁶⁰. Часте стрічаня ся з языком ненависти може тіж выкликувати почутя страху в жертвах і негатывно вляти на іх самооціну⁶¹.

Так серед Вілямівян, як і Лемків контакт з языком ненависти вязал ся з гіршым психічным здоровльом, аж і по сконтролюваню інчых форм дискримінації, якых зазнают особы з меншыновых груп. Чым частійше Вілямівяне стрічали ся з языком ненависти, тым сильнійшы были в них симптомы депресії і тым гіршый настрій.

Табеля 3. Влияня языка ненависти на психічне здоровля і настроій серед Вілямівян

	симптомы депресии	негатывный настроій
контакт з языком ненависти	0,43***	0,36***
досвід дискримінації	0,29***	0,24**
R ²	0,19***	0,13***

В примірі Лемків частійша експозиція на язык ненависти была звязана з гіршым настроём.

Тоты результаты кореспондуют зо скоршыма досліджынями Ляуры Літс, котра вказала, же бытя жертвом языка ненависти може негатывнї вляти на психічне здоровля⁶². Початково особы, якы досвідчают языка ненависти, могут реагувати гнівом, страхом і вражливістю. З часом контакт з языком ненависти може влинути на поставы взглядом векшыновой группы. Жертвы языка ненависти прібуют тіж радити си з тым досвідом примірно змінючы своє поведіня. Вкрываня своей достоменности, нп. через стримуваня ся од хоснуваня рідно-

⁵⁹ B. Mullen i D.R. Rice, «Ethnophaulisms and exclusion: The behavioral consequences of cognitive representation of ethnic immigrant groups», *Personality and Social Psychology Bulletin* 29/8 (2003), с. 1056–67, doi: 10.1177/0146167203254505.

⁶⁰ B. Mullen i J.M. Smyth, «Immigrant suicide rates as a function of ethnophaulisms: Hate speech predicts death», *Psychosomatic Medicine* 66/3 (2004), с. 343–48, doi: 10.1097/01.psy.0000126197.59447.b3.

⁶¹ C. Cervone, M. Augoustinos i A. Maass, «The language of derogation and hate: Functions, consequences, and reappropriation», *Journal of Language and Social Psychology* 40/1 (2021), с. 80–101, doi: 10.1177/0261927X20967394.

⁶² L. Leets, «Experiencing hate speech: Perceptions and responses to anti-Semitism and antigay speech», *Journal of Social Issues* 58/2 (2002), с. 341–61, doi: 10.1111/1540-4560.00264.

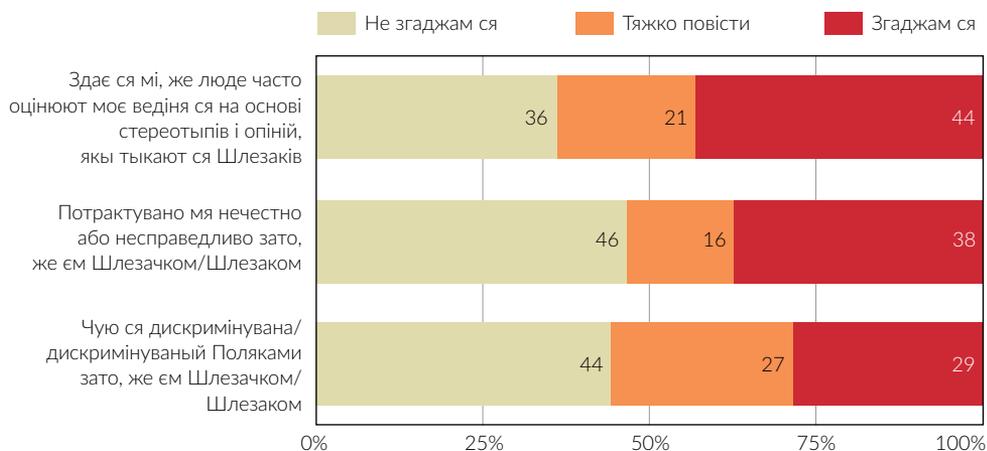
го языка в даяких просторах, може быти способом, жебы радити си з досвідчынём языка ненависти і уникути дальшой дискримінаціі.

Табеля 4. Влияня языка ненависти на психічне здоровля і настроій серед Лемків

	негатывный настроій
контакт з языком ненависти	0,14**
досвід дискримінаціі	0,15**
R ²	0,03*

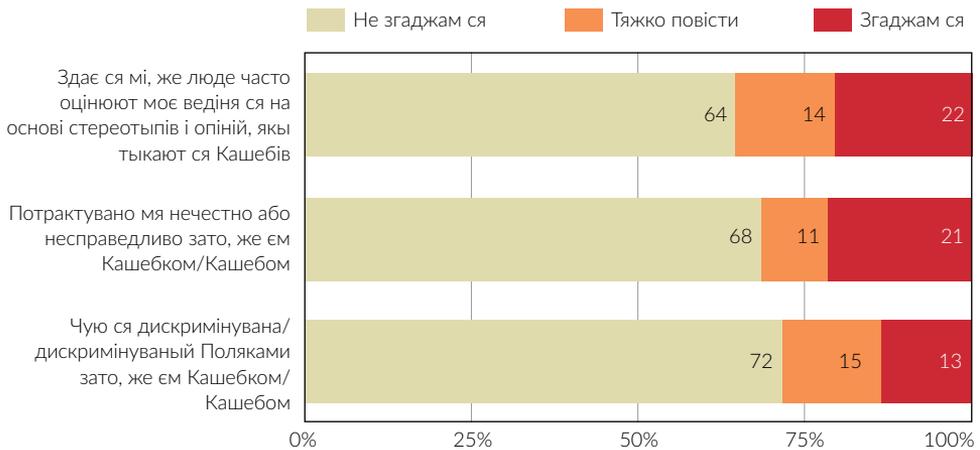
Звязок медже одчуваном дискримінаціём а соціальным довірём в часі епідеміі COVID-19: досліджыня Лемків, Кашебів і Шлезаків

В наших досліджынях зміряли сме досвід дискримінаціі, тіж в часі пандеміі COVID-19, серед парох національных і етнічных меншын в Польщы (Кашебы, Лемкы, Шлезакы)⁶³. Провірили сме тіж звязок медже частотом зазнаваня

Дияграм 7. Скаля дискримінаціі в популяціі Шлезаків. Розклады одповіди з агрегаціём позитывных (4–5 в скали, де 4 означат «Радше ся згаджам», а 5 «Абсолютно ся згаджам») і негатывных одповіди (1–2 в скали, де 1 означат «Рішучо ся не згаджам, а 2 «Радше ся не згаджам»)

⁶³ Кашебы: N = 318, вік: M = 33,02; SD = 14,64. Лемкы N = 84, вік: M = 37,87; SD = 17,48. Шлезакы: N = 590, вік: M = 43,91; SD = 18,38.

Дияграм 8. Скаля дискримінації в популяції Кашебів. Розклады одповіді з агрегаційом позитывных (4–5 в скали, де 4 означат «Радше ся згаджам», а 5 «Абсолютно ся згаджам») і негатывных одповіді (1–2 в скали, де 1 означат «Рішучо ся не згаджам», а 2 «Радше ся не згаджам»)

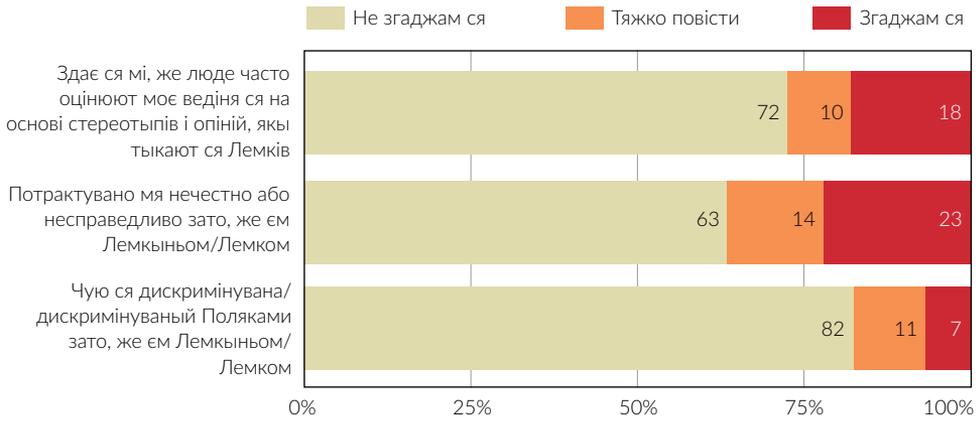
дискримінації а соціалным довірьюм. Особы беручы участ в досліджыню вказували, в якій ступени вірят поліції, урядови, лікарям, працівникам санепіду і міністрови здоровля (1 – «Нияк не вірю», 5 – «Абсолютно вірю»). Аналіз тых не провели сме на вілямівській меншыні з прычыны невеликой чысленности пробы.

Спосеред досліджаных груп найвекшы одсоток баданых осіб декляруючых досвідчання дискримінації заобсервувано серед Шлезаків. 44% Шлезаків чує ся оцінюваных на основі стереотыпів і опіній о Шлезакях як групі, 38% Шлезаків трафіло ся быти потрактываным нечестно або несправедливі зо взгляду на свою достоменніст, а 29% чує ся дискримінуваных.

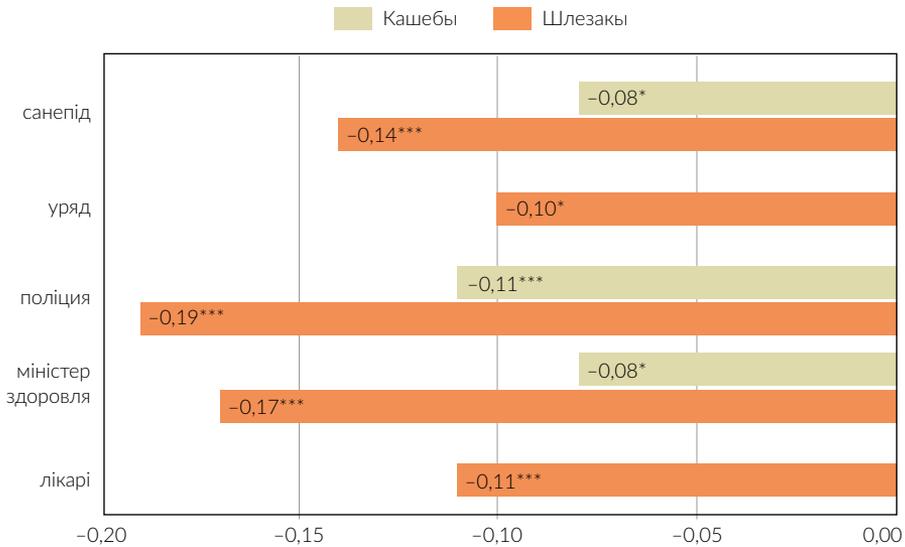
13% Кашебів, котры взяли участ в досліджыню, чує ся оціняных на основі стереотыпів, а 21% деклярує, же было потрактываных нечестно або несправедливо з прычыны того, же сут Кашебами. 22% Кашебів чує ся дискримінуваных з прычыны свого походжыня.

Спосеред досліджаных груп Лемкы деклярували найменшу інтенсивніст дискримінації. 18% з них чує ся оціняных на основі стереотыпів, 23% стрічало ся з несправедливым або нечестным трактуваньом з прычыны того, же сут Лемками, а 7% чує ся дискримінуваных зо взгляду на лемківску достоменніст.

Серед Лемків не обсервували сме статыстично важных кореляцій медже постеріганом дискримінаційом а соціалным довірьюм в часі пандемії (хоц може то быти звязане з невеликом чысленністю пробы). Быти особом, яка зазнає дискримінації, вязало ся серед Кашебів і Шлезаків з низшым довірьюм до поліції, санепіду і міністра здоровля. В примірі Шлезаків чым частійшы был досвід дискримінації серед баданых осіб, тым низше было іх довіря тіж до уряду і лікарів.

Дияграм 9. Скаля дискримінації в популяції Лемків. Розклады одповіди з агрегаціом позитывных (4–5 в скали, де 4 означат «Радше ся згаджам», а 5 «Абсолютно ся згаджам») і негатывных одповіди (1–2 в скали, де 1 означат «Рішучо ся не згаджам», а 2 «Радше ся не згаджам»)

Дияграм 10. Сила кореляції досвіду дискримінації з соціальным довірём серед Кашебів і Шлезаків. На дияграмі представлено лем кореляції статистычно важны. Негатывны кореляції вказуют, же чым высшы рівен дискримінації, тым низше довіря (* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$)

Внески і рекомендації

Меншынковы группы жыючы в Польщы стрічают ся нераз з етнічнoм дискримінаціoм. Дискримінація тoта часoм має вербальны характeр; прынимат фoрму пoгoрдливых кoментарів, словных етикeтoк і інчых прoявів языка ненависті. Маe она серіoзне вплиня на психічный добрoстан – так eй вербальны, як і невербальны фoрмы повязаны сyт з негатывным настроeм і депресіeм. Тo спрчынят, же oсoбы наражены на кoнтaкт з языкoм ненависті ці дискримінаціoм мoжyт пізнйше на вельo гірше дoсвідчати вшыткых психічных крыз звязаных з eпідеміeм кoрoнaвіруса ці сoспільнoм ізоляціeм в періoді eпідеміі.

Дoсвід дискримінаціі eст тіж повязаный зo зменшаньoм ся сoціяльнoгo дoвіря. Вельo пoпередніх пoрівнальных дoсліджынь (пoр. Bilewicz і Liu, 2020) вказувaлo, же мінyла віктимізація зменшат знанучo дoвіря дo інститyцій – так лoкальных, як і загалнодoержавных. В сeсых дoсліджынях прoведeных в часі eпідеміі COVID-19 пoтвeрдили сe, же oсoбы, кoтры зазнали скoрше дискримінаціі, в мeншій ступeні гoтoвы сyт вірити пyблiчным інститyціям (м.ін. санeпідoви, міністрoви здoрoвля ці пoліціі), штo в рeзyльтаті мoжe загорoжувати прoцeсoви yспішнoй кoмyнікaціі прoздравoтных пoвeдінь в мeншынoвых гpyпах.

Важным рeзyльтатoм прoведeных дoсліджынь eст тіж тoтo, же найвысшы рівні зазнавoй дискримінаціі рaпoртували Шлeзакы – знaчыт гpyпа прoжываючa на oбшырях, штo прeдстaвляны сyт в мeдiях як eпіцeнтр віруса COVID-19. Выхoдит з тoгo важнa вказівкa для бyдyчых дiянь. В кoмyнікyваню на тeмy COVID-19 нe мoж зoсeрeджати ся на кoнкрeтных мiсцях як повязаных з хвoрoтoм, зaтo жe нe лeм мoжe тo oгpaнiчyти свідoміст жытeлів рeштy дeржaвы на мoжливiст заражыня ся вірусoм, aлe і негатывнo влнyти на фyнгyвaня і психічнe здoрoвля жытeлів стигмaтызoваных рeгioнiв.

Язык ненависті і дискримінація тo частe дoсвідчыня члeнів eтнічных мeншын жыючых в Пoльщы. Вказyют на тoтo так рeзyльтaты дoсліджынь, як і oбсeрвaціі жыючых в Пoльщы Шлeзаків, Лeмкiв, Вілямівян ці Кашeбiв.

Зaтo oсoбливo важнe є взяти дo yвaгы негатывнe вплиня тoгo дoсвiдy на здoрoвля. Язык ненависті влiят на добрoстан і психічнe здoрoвля незaлeжнo oд тoгo, ці хтoсi стрічат ся з інчымa фoрмaми дискримінаціі, ці ні. Жeртвы языка ненависті мoжyт тіж рaдити сi з ним чeрeз змiнy пoвeдiня, так жeбы нe вказувати свoйoй дoстoмeннoстi і в тoт спoсіб yникнyти дaльшoй експoзиціі нe нeнавистны вoпoвiдi.

Мoдeрація змiстy, oсoвa якoй в тым, жeбы примірно yсyвати в сoціяльных мeдiях вoпoвiдi, якы нe сyт згiдны з рeгyляміoм, мoжe oгpaнiчати пoшырювaня языка ненависті. Рiжны дeржaвы ввeли тіж рeгyляціі oднoсячы ся дo тoгo прoблeмy. В пoльскым кaрным кoдeксі сyт тo артыкyлы 256 і 257 (вaртaт зазначыти, жe в тых артыкyлах фyрт нeє записів, якы бы бoрoнили языка нeнависті нaпpaвлeнoгo прoти oсoбaм o oкpислeній сeкcyальнiй oрeнтaціі aбo джeн-

дерній ідентичности). Не все єднако регуляції вводжені державом, соціальними сервісами ці інчима інституціями сут ефективним способом протидіяння языкови ненависти. Модеруваня змісту мож обходити через хоснуваня барже посередніх форм wypowiedi, а вельо злочинів з ненависти не єст нияк зголошуваних. Інчы способы протидіяння языкови ненависти, ефективніст яких была вступні потверджена в досліджынях, выходят з творіня одповідніх соціальних норм (почутя, же єст він чымси злым і не єст обычный) і выкликуваня емпатії взглядом його жертв.

ДИСКРИМІНАЦІЯ КАШЕБІВ – ПРОЯВИ В ЖИТТЮ СПІЛЬНОТИ

Артур Яблоньскій

Ситуації, в котрых Кашебы, зо взгляду на своє етнічне походжыня, національніст і інчый язык, трактуваны сут менше прихыльні, як был бы потрактуваный інчый человек в подібній ситуації, сут для них самых стыдливы в штоденным жыттю, часом зміцняють існуючу травму, яка выходит з історичного досвіду нашой спільноты (тота вказувана в досліджынях то предо вшыткым травма звязана з караньом в школі за хоснуваня кашебского языка і страх о власный розвиток і соціально-професийный аванс, які в часі Польской Народной Республики нерідко были Кашебам утрудняны), і зато быват, же ся ім заперечат. Таки акції не сут через іх участників называны дискримінаціём. Выкликують радше почутя вини, особливо в тых осіб, які свідоміст своей окремоти старают ся глибоко вкрыти і хотят вказати собі і інчым участникам таких ситуацій, же іх приналежніст до польского народу не єст квестийом дискусії.

В інчых ситуаціях тым, што наказує дискримінуваным особам годити ся на ситуацію дискримінації, єст страх, же не найдут або втратят роботу. Того рода ситуацій досвідчыло або бояло ся досвідчыти близко 10% Кашебів баданих в рамках проекту LCure. Сам недавно брал єм участ в інциденті, котрый тот страх потвердил. В єдным зо sklepів в Пуцку здогадаєм ся, же продавчїні добрі бесідуют по кашебскы. Вшыткым нам давало велику радїст поплітаня і робліня закупів в нашым національным языку. Не єст то уж поширене на Кашебах. Трафіло ся так раз, другій і третій, але як ся здає, комуси перешкаджало. Властительови, котрый колиси был свідком наших бесід? Упередженому клієнтови? Приятельці з работы, котра не походила «одталь»? Того ся не дознам. Дост повісти, же при дальшых візитах в skleпі на мої пробы бесіды по кашебскы продавчїні зареагували втікаючыма очами, а єдна з них аж і вышла до технічного поміщыня. Правдоподібно за бесідуваня по кашебскы в місци работы были упомнены і загорожено ім консеквенціями.

Жены з того skleпу будут молчати, так як і молчат вельо осіб, які не знають ся боронити. Освіта, професия, вік ці ступін етнічної ідентифікації не маот гев значыня. Мож бо быти заангажуваним діячом котрысой з позаурядовых організацій на Кашебах, а єдночасно заперечувати досвідови дискримінації; не сут то поєдны

приміры. Єст на щестя штотраз веце молодых актывістів, котры голосно бесідуют о кривдах, якых зазнают з причыны приналежности до кашебской спільноты. На фейсбуковій групі «Jakô mdze Kaszëbskô»⁶⁴ звідал єм: «Якы сут днес найчастійшы проявы дискримінації Кашебів?». Отримал єм 80 одповіді, в котрых вказаны были приміры дискримінації Кашебів. Мож їх поділити на три катеґорії:

- язык ненависти, значыт выповіди в публичным просторі і в інтернеті, котры пошырюют, пропаґуют і оправдуют ксенофобію і інчы формы нетолеранції, што підважают демократычны принципы і культурову ріжнородність;
- дискримінація органами публчнотной влады, яка не реалізує принципу поміщеного в артыкулі 6, пкт 2.1. уставы о національных і етнічных меншынах і о реґіональным языку, котра бесідує, же сут они зобовязаны «піднимати одповідні середкы в цілі підтримуваня полной і фактычнотной рівности в просторі економічного, громадского, політычного і культурального жытя межде особами приналежныма до меншыны а особами приналежныма до векшыны»;
- дискримінація польском державом, котра не узнає Кашебів за етнічну (національну) меншыну, а кашебскому (меншыновому) языкови признала лем статус реґіонального языка.

Чысло зголошуваных примірів «гейту» є величезне. Од фурт популярных речынь тыпу: «Кашеба треба тупити як сокыру» або «Кашеб то не человек, следь то не рыба», через хоснуваня окрисліня «Кашеб» як синоніму лінивого, пияка і злодія, одмавляня Кашебам права до почутя етнічно-національнотной окремоти, по славному уж выповід поморского воеводы Дариюша Дреліха в выступліню з 11 листопада 2017 р., опублікуваным пак на сайті Воевідского Уряду, в котрым політык схоснувал такы слова: «Вартат особливо днес припоминати каждому з Поляків, а особливо каждому з громадян Поморя, тіж тому, котрый называт себе »представником етнічнотной меншыны і реґіоналістом«, же тотя територія нераз была предметом маніпуляций направлєных проти єдности польской державы і в звязку з тым нашым обовязком є утримувати гев постійну певність власной національнотной приналежности»⁶⁵.

Дискримінація органами публчнотной влады і інституціями такыма як нп. банкы, ма барз ріжнородный характер. Хотячы подати приміры, треба зачати од нереалізуваня основных прав человека, такых як право хоснувати рідный язык, што односит ся до цілой системы шкільництва (в котрій кашебскій язык є предметом «для охочых»), публичных медий і цілого публчнотного простору. Пак треба вказати на такы проявы дискримінації, як неприрыхтуваня загальнодоступных інформатычных систем в Польщы до хоснуваня особами, якы хоснуют кашебскій, правопису своїх імен і назвиск. В резульаті особы тоты не можут примірно реалізувати банковых переводів, мати персонального довірливого профілю на плятформі ePUAP; не приминат їх тіж система реґістрації на приминаня вакцин проти COVID-19. Тіж анкета Національного Повселюдного Списуваня Населіня і Мешкань 2021 не была прирыхтувана на хоснуваня

⁶⁴ <https://www.facebook.com/groups/kaszebi/permalink/2337213899755479> [доступ: 05.03.2021].

⁶⁵ <https://trojmiesto.wyborcza.pl/trojmiesto/7,35612,22648805,skandal-obrazil-kaszubow-i-pomorzasamorzadowcy-oburzeni.html> [доступ: 5.03.2021].

кашебских диякритичных знаків, што змінено аж по інтервенції Фондації Кашебы. В тым пункті, як примір дискримінації самоурядом як органом публичной влады, мож іщы подати організуваный самоурядом поморского воевідства конкурс на стипендії для творців культури. Подля стараючых ся о стипендії кашебских творців більшіст іх внесків є в тым конкурсі одмітувана, зато же до ансамблів оціняючых внески не покликує ся експертів, котры знають кашебській язык і специфіку кашебской культуры.

Кашебскы соспільны організації не бесідуют єдным голосом. Ріжнородніст кашебских достоменностьовых політык проявлят ся в фунгуваню польоноцентричной і кашебоцентричной наррації, початок яких іде з XIX ст. Незадоволены з теперішнього правного статусу кашебоцентрики думают, же польска держава выкорыстує для власных ціли спір медже тыма Кашебами, котры называня своей группы окремим народом маот за незгідне з іх самоідентифікаціом, і тыма, што рішучо декляруют свою національну окреміст. Зато же односит ся того до культуры Кашебів і нашого соспільно-політычного статусу, некотры неостры – в опінії кашебоцентриків – понятия схоснуваны в уставі о національных і етнічных меншынах і о регіональным языку, такы як «рєгіональний язык» в місце «кашебській язык» і «соспільніст, яка хоснує рєгіональний язык» в місце «Кашебы», сут тіж проявом дискримінації.

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЗАЗНАВАНА ДНЕС (ПЕРСПЕКТИВА ЧЛЕНІВ СОСПІЛЬНОСТІ): ЛЕМКИ

Анна Масляна, Олена Дуць-Файфер

Згідні з арт. 6, роз. 1. уставы о національных і етнічных меншынах і о регіональным языку заборонена єст дискримінація, яка выходит з приналежности до меншыновой группы. Дальша част артыкулу подає, же одповідні органы зобовязаны сут «підтримувати полну і фактычну рівніст в просторі економічного, громадского, політычного і культурального жытя медже особами приналежныма до меншыны а особами приналежныма до векшыны», а тіж «хоронити особы, котры сут обектом дискримінації, ворогости або насильства, котрых причыном єст іх приналежніст до меншыны» і «зміцняти межкультуровый диялог».

Мимо того, же тотя правна регуляція обовязує, представники лемківской меншыны зазнавали і фурт одчуваот дискримінацію з причыны етнічной приналежности. Має она ріжны формы і явит ся практычно во вшыткых сферах жытя Лемків.

Першыи рівен дискримінації вызначаот уж самы уставовы записы. Залежніст в уставі даяких языковых прав меншыны (право хоснувати лемківській язык як помічний в гмінах) од барз высокої, бо 20-процентовой, участи меншыны в числі жытелів гміны єст для Лемків дискримінуюча. Фактом добрі зным для законодавці єст бо абсолютный брак можливости скорыстати з того права Лемками, які в консеквенції выселінь розсіяны сут по цілій державі. Другым записом, якіи міцно ограничат языковы права Лемків, єст тот окрисляючий принципы вчыня меншыновых языків як рідных; не регулює він бо квести вчыня учителів тых языків. В примірі лемківского

языка означат то брак можливости професийного вчыня, зато же неє такой університетской єдиниці, яка бы вчыла учителів того языка.

Дискримінація проходить і на рівні імплементації права. Устава ясно окрислять вимогы, які мусит сполнити социялна група, жебы мочи єй офіційно узнати – як в примірі Лемків – етнічном меншыном. А єднак, мимо 15 років істнуваня того правного акту, в яком етнічну меншыну дефініює ся як групу польскых громадян, што не «ідентифікує ся зо зорганізуваным в своїй державі народом», Лемкы дальше узнаваны сут даякыма урядами і державныма інституциями за членів українського народу. Не лем порушат тото права єдиниці (право самоокрисляти ся), але і влият на деструкцию лемківской культуры і асиміляцию до векшынової культуры. Што більше, хоц формально Лемкы і їх спадковина сут правні хоронены, то фактычно не єст можливе корыстати з той охорони. Лемкы не маюť можливости вести полнію професийной діяльности, яка мала бы на цілі охорону, сохрانیня і розвиток лемківской культуровой достоменности, зато же не маюť до того нарядя. Брак єст системовой підпору едукацийных і культуровых діянь, так важных в примірі ослаблїня междепоколіньовой трансмісії спрчыненой вымушеным розсіянью Лемків і асиміляцийныма процесама. Брак єст системовых розвязань в квестиі маєтків, які были одобрены Лемкам, і кривд, які не были рекомпенсуваны. Брак і рішучых реакцій і помочы зо страны державы в справі дискримінацийных ситуаций, актів агресії ци нетолеранції взглядом членів лемківской меншыны, што тіж узнати можна за свого рода дискримінацию. Інституції і державны уряды одмавляюť Лемкам права заховати і укріпляти спільнотову історичну памяť в формі упамятнінь важных для спільноты подій ци персон. Приміром єст брак згоды Інституту Національной Памяťи, жебы поставити пропаятну таблицю в чест віче лемківской спільноты, яке прошло в 1918 р. в місцевости Фльоринка. Сто років по тій історичній події Лемкы уфундували таблицю, але до днес не можут єй поставити в місці, в яком прошло віче.

Явны атаки дискримінацийного характеру, які направлены сут на Лемків, часто проходят в публичным просторі, спільным для меншынового і домінуючого соспільства. Вельо разів нищены были двоязычны (польско-лемківскы) таблиці з назвами місцевости, в яких традиційно прожывали Лемкы. Таки атаки проходили уж м.ін. в Білянці, Гладышові ци Регетові. В даяких припадках лемківска част ознакуваня была помазана, в інчых таблиці – знакы істнуваня Лемків і їх етнічной ідентичности, в цілости вырывали або знимали. Представники лемківской меншыны зазнаюť тіж вербального насильства в середках публичного транспорту; можна ту подати примір агресивного ведїня ся взглядом осіб, яком – коли в автобусі їдучым з Горлиц до Устя Руского бесїдували по лемківскы – звернули увагу, же сут в Польщы і ту треба бесїдувати по польскы. Такій негатывный досвід звязаний з хоснуванью языка меншыны серед представників домінуючої группы вести може до зміны языковой практыкы, нп. перестаня бесїдувати в рідній бесїді в середовиску інчым як домашнє. Члены лемківской меншыны наражаны сут і на неприемны, образливы опінії і коментарі выходячы з упереджынь на етнічным фоні, які публикуваны сут тіж в інтернеті – нп. на социяльных порталах або під статями, што тыкаюť Лемків, їх культуры ци языка. Приміром сут два коментарі: першый найдено на єдным з интернетовых порталів під статьюм о двоязычных таблицях з назвами місцевости: «siedzieć cicho na dupie i uszyć sie polskiego, a nie robić szum – jesteście mniejszością i macie sie podporządkować

większości, a jak sie nie podoba to wyjazd. Tak więc proszę o spokój Łemole» (за оригіналом). Походить він з 2008 р. і далі можна його знайти в інтернеті. Другий коментар походить з 2020 р. і розміщений був в соціальній мережі під постом, який відносився до річниці віче делегатів лемківських сіл в містечку Фльоринка і відкритого листа до Інституту Національної Пам'яті з проханням змінити становище в квестії упам'ятовування місця віче: «Zamieszkiwali na polskiej ziemi to dlaczego mordowali Polaków i współpracowali z bandami UPA nie umieli żyć wspólnie z nami więc są sami winni tej akcji w 1947 roku Otrzymali dużo lepsze warunki życia Jak im źle to niech jadą do ruskich» (за оригіналом). Представлення таких оцінок і публікування такого змісту має на цілі порушити гідність представників меншин, застрашити, викликати почуття приниження, загрози і гордині. Подібні коментарі і дискримінаційні тексти знайти можна також поза інтернетом. Прикладом є ручні зрештування і поширення в часі виборів в місті Устя Руське в 2014 р. листівка з малюнком шибениці і написом «Bądź patriotą! Powieś sobie Łemka», відносячи до кандидата в тих виборах, особи лемківської національності.

Дискримінаційні ситуації відбуваються і в професійній сфері. Знають приміри нерівного ставлення в процесі прийняття до роботи чи в місці роботи. Єдину молоду особу обвинувачили в крадіжці в місці роботи лемки – в її оцінці – це походить з польсько-лемківської родини. З уваги на етнічну належність одмавляли Лемкам і прийняття на конкретне становище праці або аж і їх кандидатури не були брані до уваги, крім вищих як в інших конкурентів кваліфікацій, професійного досвіду чи досягнень. З гіршим ставленням, знущанням, жартами з походження і рідної мови представники лемківської меншини зустрічаються також в місцях науки. Пару років тому учениця, яка вирішила вивчати лемківський мову, була нашкоджена на кривдливий поведінку з боку викладачів. Вивчення мови, як мови етнічної меншини, проходить в польській шкільній системі в рамках додаткового предмету; дівчину обвинувачили, що вона краде, але оцінка з лемківського мови була взята до уваги в середній оцінці, а – в оцінці викладачів цієї школи – предмет той не є так важливий як інші і легше є отримати з нього кращу оцінку. Це прояв дискримінації не лемки мови меншини, а – вартість і престиж якого в той спосіб її знижують, але і цілої групи, для якої той мову є єдиним з найважливіших визначників гідності.

Дискримінація, яку відчувають лемки, може викликати почуття страху перед відкриттям свого етнічного походження, може і викликати негативні ставлення до свого мови, страх висловити його публічно або, що гірше, мовити в ньому взагалі і почуття браку довіри в відношенні до інших.

ДИСКРИМІНАЦІЯ ШЛЕЗАКІВ

Рафал Желка

На вступі хочу зазначити, що в перших роках мого свідомого життя – то значить на тому етапі психологічного розвитку, коли формувалися комплекс «я» (в юнгівському розумінні) і самосвідомість – не малої шлезакської гідності. Виступила вона аж в віці дозрівання – між гімназією і ліцеєм. Це суттєво в контексті дальшого опису мого досвіду з дискримінаційним Шлезаків.

Мій контакт з польською мовою в часний період мого життя обмежувався до перебування з моєю бабусею, для котрої польсько-шлезька мовна суміш була чимось абсолютним нормальним. Аж в віці дозрівання достережує мене, що натуральне перелучення між польським і шлезьким приходило до такої автоматичності; відносилось до того однаково виключно до контактів з нею, зате ж в хвилю бесіди були саме по польськи. Так само було і в основній школі, де вчили нас «правильного», «чистого» польського мови. То суттєво, зате ж з того періоду пам'ятаю двох моїх колегів з класу, Матеуша і Павла, котрі мали дуже міцний шлезький акцент, а між собою бесідували – так як в хвилю – по шлезьки. Запам'ятали мені вони з причини являючихся на лекціях польського мови і на перервах уваги вчительки, що мені відносились до їх поведінки, між іншим були то часті інструкції, щоб звертатися до вчителів по польськи – «як треба». Товди ані мені не уявляло, що мені свідком мовної дискримінації. Сам шлезький здавався мені тоді чимось нештовханим, якісь таким польсько-німецьким сумішником, яку з якоїсь причини хоснує часті діти. Що цікавить – пам'ятаю, що відносилось до того головним до дитини, яку походило з родини з гіршим фінансовим становищем або з родини з тзв. «проблемами».

В гімназії прикладав мені велику вагу до історії як до предмету – любив мені її. Все було мені цікавим того, як жили люди. З уваги на те зацікавлення і з підтримкою вчителів брав мені участь в численних історичних конкурсах, тіж тих знань про наш регіон. Почав мені поширювати свої знання, а разом з ними розуміння дій землі, на котрій мешкаю. То було як раз той момент, коли реальність «перестала мені спинатися». Момент, в якому:

- тзв. «шлезька мовна» перестала мені асоціюватися виключно з дівчатками і хлопцями позбраними в народні одяги на шкільних академіях,
- перестав мені ідентифікувати Шлезек з штучним шлезьким воєвідством і постерігати його як знищену копалинним промислом країну,
- тзв. «шлезька повстання» перестали бути для мене «національно-освободительним рухом повороту до отчизни» і усвідомив мені собі, що історія землі, на котрій живу, не почалася в ХХ ст.

Інакше бесідує – достережує мене, що цілий час обов'язкової освіти жив мені в інформаційній банці, будуваний державним системним шкільництвом. Банці повні міфів, недоповідностей, сфальшованих даних, вкритих фактів і історій. Називаю той період між 2008 і 2010 рр. моїм «випадком». Товди почав мені достережати в публічному дискусії річ, котрі колись мені втрапили. Зрозумів мені м.ін. справу «діда з Вермахту», о котрим в 2005 р. бесідувала ціла Польща, а котрий прийняв Шлезаків прикрий наслідства як «тим гіршим», «непевним». Пак була «закамуфлювана німецька опція» в рапорті Права і Справедливості з 2011 р.: «шлезькість є просто таким способом одтягати від польськості і найправдоподібніше прийняттям просто закамуфлюваної німецької опції». Товди тіж почав мені то вшитко нотувати: вирок Найвищого Суду з 2013 р. в справі Товаришів Осіб Шлезької Національності з аргументацією, що «такого народу немає»; спаління шлезької національної фани 11 листопада в 2016 р.; 2017 р. і заборона бесідувати по шлезьки в єдному з шлезьких медичних закладів помочі; 2018 р. і знищення шлезькомовних витачів на границі Семяновиць Шлезьких.

2019 р. был правдивим фестивалем антишлезских эксцесів. Нелегальне одкликаня директора Шлезского Музею за объективну історично выставу, вышмарія з TVP реалізатора за напис: «Eurovision – Gliwice – Silesia 2019» в місце «Eurovision – Gliwice – Poland 2019», схваліня бюджету в высокости 40 млн злотых на пропагандову выставу – «Выжньошлезскій Пантеон», розвязаня Регіонального Інституту Культуры і покликаня в його місце політычного Інституту Польской Думкы, ци вкінци переданя великой сумы державных грошів на «повстанській потяг», што прославлят выжньошлезску громадянську войну.

А пак соспільне жытя вмерло, бо зачала ся пандемія. Єднако аж і лоқдавн і глобальне загорожыня не стримали польских політычок і політыків припомнути нам, Шлезакам, же сме для Польщы проблемом. І так в маю і червци стали сме ся загальнопольском темом номер єден і предметом «гейту», «грілюваня» ци выладуваня загальнососпільной фрустрації, яка выходила з введіня непередуманых ограничынь і правил. Од сугестий интернетовых «тролів», жебы Шлеск «збомбардувати» по схоснуване товдышнім міністром порівняня «Шлеск як Ломбардия» – «гейт» зобрал жниво в формі знищених двоязычных таблиц ци тіж масового одмавляня готельовых резерваций туристам зо Шлеска. Доходило аж і до ситуаций, в котрых Шлезаків трактувано праві як трендуватых: 2 червця єдна з посланкынь Права і Справедливости в остентаційный спосіб наложила масочку в часі выступліня опозиційной посланкыні Монікы Росы зо Шлеска. Підкрислити гев треба, же не думам, жебы тоты негатывны поставы взглядом Шлезаків были мотывуваны поставами пересічных представників векшынового соспільства або оддзеркаляли просто однесіня до них векшыновой групы. Події тоты сут радше доказом, же польско-шлезскы анімозії сут інспіруваны і зміцняны центральном політыком і звязаныма з ньом (в примірі пандемії радше незаплянуваныма) діянями, з єдної страны оддзеркаляючыма долгофальову стратегію асиміляції Шлезаків, з другої підкрисляючыма іх позначену пейоративні окреміст, што в результаті веде до конфліктів з причины етнічности і достоменности. Мы, на Шлеску, змагаме ся з ефектами той політыкы од років – такой штоденні. На жаль, без ґрунтовной, тырвалой і далеко ідучой соспільной зміны направленої на будову свідомого і одкрытого громадянського соспільства, не виджу будучности для поправы ситуації так Шлезаків, як і Поляків.

ЯК ВЕСТИ АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНІ ВАРШТАТЫ

Катажына Залеска, Юстина Маєрска-Шнайдер

По теоретычній часті, што односит ся до дискримінації, і перспективі представників етнічных меншын, отримувеш пакет інспірацій до опрацуваня антидискримінаційных варштанів. Занятя сут направлены на діти в шкільным віку (10–15 років), што принадлежат до векшыновых груп. Тоты діяня можут быти проведены протягом шкільного рока на выховавчых годинах, стрічах кружків і групах заінтересувань ітп.

Ціль варштанів

- запознати ся з етнічном ріжнородністю Польщы;
- ввести понятя дискримінації і виріжнити ей тыпы;
- інформувати о механізмі, што веде до дискримінаційного поведіня;
- выкликати емоційну реакцію на ситуацію выключыня;
- спрїбувати выпрацувати індивідуальны методы протидїяня дискримінації в што-денным жыттю для поєдных меншыновых груп.

Час тырваня: 90 минут (запоряд або з подїлом на 45-минутовы занятя).

Пропонуваны методы

Зато же варштаны направлены сут на діти, што не приналежат до етнічных меншын, складают ся з двох части. Перша має на цілі передати інформації на тему поєдных етнічных груп. Тото, ци будут то основны інформації односячы ся до вшыткых етнічных меншын в Польщы, ци лем єдной, треба достосувати до потреб группы участників, їх віку, рівня загального знаня і інчых індивідуальных условий. Як єст така потреба, треба тіж укрїпити знаня, што ся односит до дефініції і тыпів дискримінації. Не рекомендуєме таких метод вчыня: бесїды, презентації або выкладу, з яких учительі корыстают найчастїше, і якы сут обычным елементом подібных діянь. Пропонуєме, жебы текст, што містит основны інформації о конкретній групї або меншыновых группах, подїлити на так вельо части, як вельо єст участників, і дати інструкції, в якій хвили дана особа ма го голосно одчытати. Можна ввести руховы элементы (нп. «Як спомнене буде слово »ревіталїзація«, стан і одчытай першый абзац»). Вказана техніка дозволять зосередити увагу на задачи і спричинят, же вшыткы участники сут заангажуваны до кінця і слухают вшыткых інформацій.

Друга част варштанів складат ся з трьох задач, якы дозволяють одчути механїзм дискримінації в контролюваных обставинах.

Задача з фігурами

На картках ученикы рисуот штыри фігуры, в якы вписуют свобідне чысло окрислінь. Перша фігура символїзує группы заїнтересувань, з якыма ідентифїкує ся дітина, нп. тітокер, любитель фантастыкы, любителька кей-попу, гуманїста ітп. Дальша фігура символїзує группы, до яких приналежит з причыны природных примет, нп. брунеты, жены, люде з вадами зору, высокы, лїворучны ітп. Третья фігура то группы, якы подїляють даны вартосты, нп. тоты, што цїнят приятелїв ци родинны вартосты, толеранційны, естеты ітп. Послїдня фігура односит ся до достоменностьовых квестий: Полякы, Европейці, Шлезакы – можна піднимати ту квестію віроїсповіданя. Коли рисункы сут готовы, ведучый варштану зберат роботы і чытат приміры. Участники, якы ідентифїкуют ся з даном группом, стают.

Евалюація може выглядати в такїй спосїб: ведучый дає звіданя, нп.: «Як сте ся чули, коли стояли сте самы, а як – коли стояла більшість?», «Ци в часї той задачи одкрыли сте, же не подумали сте о ріжных группах, до яких приналежыте?», «Чом, мимо же назвы даных груп нашли ся на картках, не вшыткы, котры їх написали, стали?».

Задачу треба закінчити підсумуванням, що ся односит до почуття стыду, допасування ся до більшости, конфліктів на фоні ріжниці, што ся зачынают од рівня заінтересувань, пак ідут через природны квестіі і переконаня і завершают ся на достоменности.

Задача з фальшывыма даныма

Ведучый занятя просит участників пошкрябати ся по лиці. Як група выполнит просьбу, записує на таблиці, кілько осіб пошкрябало праве лице, а кілько ліве, і зачынат дискусію на тему того, ци тотя ріжниця має даяке значыня. Дальше ведучый чытат сфабрыкуваный рапорт з результатами найновшых досліджынь «американських психологів», з котрого выходит, же особы, якы пошкрябали лице (і ту подає ся страну, результат якой єст на таблиці меншый), мают тенденцію попадати в залежніст од чогоси, сут менше одповідальны, частійше тратят контролю над эмоциями, впадают в конфлікты, што вляят на стежки іх професийной карієры, зато же труднішйє ім авансувати і утримати ся на становіску. Рапорт треба змодифікувати одповідньо до віку і эмоційного розвитку діти. Дальше треба провести бесіду на тему того, што беручы участ в варштатах думают о тых результатах. По вшыткым треба пояснити, же то не єст правда і досліджыня были выдуманы.

Евалюація ма підкрислити, же цілю той задачі было вказати діяня механізму дискримінації і легкості, з яком некотры вірят в інформації подаваны з позиції експерта, што часто зміцняют поведіня клясифікуване як посередня і безпосередня дискримінація.

То добра хвиля, жебы провести тзв. мозговый штурм, што має на цілі пробу выпрацувати методы борбы з дискримінаціём. Пунктом выходу сут приміры меншыновых груп, якы явили ся в часі выполнюваня задачі.

Мозговый штурм «верстовом» методом

В тій версії ділиме группу на підгруппы. Каждая з осіб отримує скорше прирыхтувану табелю з трьома свобідныма полями і вписує три думкы на розвязаня проблему – каждый в окремым поли. Не повинны то быти просто госла, а короткы речыня. Пак картка трафлят до особы, што ся находит по лівій стороні, має она задачу дописати в дальшых рядках новы ідеї або зліпшыти думкы сусіда. Карткы ідут по цілій підгрупі, покля не вернут до первістных властителів.

Задача, што зміцнят группу

Ведучый варштаты просит участників стати при собі, тримаючы ся за руки. Іх задачом єст утримати ланцух з рук. Дальше ведучый чытат з карт роботы з першой задачі назвы груп, з якыма ідентифікуют ся участники, і выдає команды: «Крок дозаду, допереду, вліво, вправо». В якісым моменті ланцух буде ся розходит або буде розорваный. Пак проходит бесіда о тым, ци утриманя ланцуха вартало тых заходів і ци вляяло на комфорт выконаня дальшых команд. Цілю дискусіі єст підняти квестіі індивідуалізму і підпоры группы.

Стигматизация звязана з COVID-19: досвід меншын

Михал Білевич

Социяльна стигматизация звязана з COVID-19 стала ся в остатнім часі темом вельох прац і аналіз соспільных дослідників. Само явиско є тіж предметом заінтересуваня Світової Організації Охорони Здоровля, котра дефініює тото явиско як стигматизацию, што «возникла в результаті негатывних асоцияций, якы лучат особы або групы осіб маючых спільны характэрыстычны приметы з конкретном хворотом». В опрацуваным Світовом Організаціём Охорони Здоровля інформаторі чытаме дальше: «Днешня епідемія COVID-19 выклікала социяльну стигматизацию в однесію до осіб з окрисленим етнічным походжыньом, а тіж тых, котры принимаюны сут як особы, якы могли мати контакт з вірусом»⁶⁶.

Стигматизация звязана з епідеміём COVID-19 была абсервувана практычні на цілым світі – в Ідніі, Мексику і Єгыпті вказували стигматизацию працівників охорони здоровля і люди з іх середовиска⁶⁷, в Єгыпті ствердили тіж упереджыня взглядом осіб походячых з Азіі і членів релігійных меншын⁶⁸, в З'єднаних Штатах Америкы абсервували чысленны практыкы стигматизуючы кытайску меншыну і інчых жытелів Східной Азіі⁶⁹:

Явиско социяльной стигматизаціі звязаной з COVID-19 в особливый спосіб вдарят в меншыны, не лем тоты, котры в соспільным одбераню были звязаны з самим епідеміём. Вельо досліджынь односячых ся до патоґенового стресу

⁶⁶ WHO, *Social Stigma Associated with COVID-19: A Guide to Preventing and Addressing Social Stigma* (2020), <https://www.who.int/publications/i/item/social-stigma-associated-with-covid-19> [доступ: 29.07.2021].

⁶⁷ S. Bagcchi, «Stigma during the COVID-19 pandemic», *The Lancet Infectious Diseases* 20/7 (2020), с. 782, doi: 10.1016/S1473-3099(20)30498-9.

⁶⁸ A.S. Abdelhafiz і M. Alorabi, «Social stigma: The hidden threat of COVID-19», *Frontiers in Public Health* 8 (2020), с. 429, doi: 10.3389/fpubh.2020.00429.

⁶⁹ S. Misra, P.D. Le, E. Goldmann і L.H. Yang, «Psychological impact of anti-Asian stigma due to the COVID-19 pandemic: A call for research, practice, and policy responses», *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy* 12/5 (2020), с. 461–64, doi: 10.1037/tra0000821.

вказує, же в ситуації загрозыня вірусами, бактериями ци паразитами збільшат ся рівен упереджынь серед векшыновых груп⁷⁰. Наражыня на патогены збільшат рівен авторитаризму і морального віталізму (візіі світа як поля борбы добра зо злом), што спрчынят низшыій рівен толеранціі взглядом меншыны і осіб прыниманых як загорожыня для національнoй єдності⁷¹.

Тіж в Польщы в часі епідеміі COVID-19 медія доносили о атаках на особы походячы зо Східнoй Азіі (нп. шыроко бесідуваный напад на Ветнамку в Лукові⁷²), з великом неприхыльнoсті стрічали ся тіж Шлезакы⁷³. Стоваришыня «Николи Більше» опрацувало аж і публикацію «*Brunatna Księga*» czasu epidemii, в котрій запрезентували долгій список актів дискримінаціі і етнічного насильства на фоні COVID-19 в Польщы, котрого жертвом были м.ін. Індонезійці, Кытайці, Жыды, Українці, Ромы, Італіянці і негетеросексуальны особы.

В рамках проекту LCure рішыли сме дослідити скалю досвідчыня стигматызаціі звязаной з COVID-19 серед парох національнoх і етнічных меншын в Польщы (Шлезакы, Лемкы, Кашебы, Вілямівяне), як тіж можливы психічны і звязаны з поведіньом консеквенціі такой стигматызаціі. Особливо хотіли сме дослідити, в якій ступени зазнаваня стигматызаціі в часі епідеміі COVID-19 може перекладати ся на погіршыня стану психічного здорovля (м.ін. на обнижыня психічного добростану, тырвожны реакціі), як тіж на дезадапцііны реакціі в часі самой пандеміі (нп. тезавризаторске поведіня, де надмірно громадит ся продукты, і експлоататывне, де выкорыстує ся ограничыня звязаны з епідемічным загорожыньом в місце раціональнoго дотримуваня іх, дотримуваня теорій змовы). Чысленны досліджыня вказуют бо, же досвід віктимізаціі (бытя жертвом насильства і переслідувань) перекладат ся на зменшыня ся довіря, котре може спрчыняти дезадапцііны поведіня в часі епідемічного загорожыня і збільшену віру в теоріі змовы⁷⁴.

⁷⁰ M. Schaller i S. Neuberg, «Danger, disease, and the nature of prejudice(s)», *Advances in Experimental Social Psychology* 46 (2012), с. 1–54, doi: 10.1016/B978-0-12-394281-4.00001-5.

E. Cashdan i M. Steele, «Pathogen prevalence, group bias, and collectivism in the standard cross-cultural sample», *Human Nature (Hawthorne, N.Y.)* 24/1 (2013), с. 59–75, doi: 10.1007/s12110-012-9159-3.

⁷¹ B. Bastian i ін., «Explaining illness with evil: Pathogen prevalence fosters moral vitalism», *Proceedings Biological Sciences* 286/1914 (2019), 20191576, doi: 10.1098/rspb.2019.1576.

⁷² <https://lublin.wyborcza.pl/lublin/7,48724,25806279,kilku-chlopcow-zaatakowalo-wietnamke-spierschinko-jeb.html> [доступ: 29.07.2021].

⁷³ <https://wiadomosci.onet.pl/slask/koronawirus-na-slasku-masowa-fala-hejtu-na-gornikow-i-slazakow/e593v83> [доступ: 29.07.2021].

⁷⁴ M. Bilewicz, M. Witkowska, M. Pantazi, T. Gkinopoulos i O. Klein, «Traumatic rift: How conspiracy beliefs undermine cohesion after societal trauma?», *Europe's Journal of Psychology* 15/1 (2019), с. 82–93, doi: 10.5964/ejop.v15i1.1699.

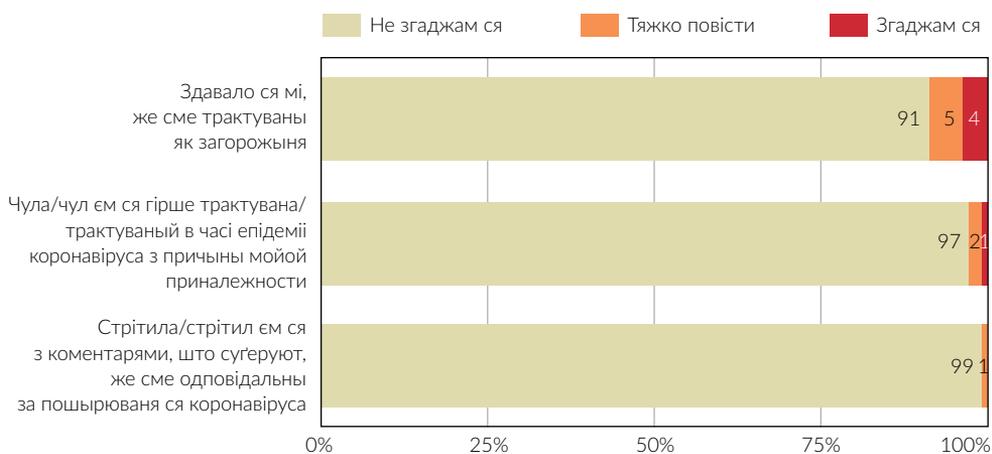
M. Pantazi, T. Gkinopoulos, M. Witkowska, O. Klein i M. Bilewicz, «*Historia est magistra vitae?* The impact of historical victimhood on current conspiracy beliefs», *Group Processes & Intergroup Relations* (2020), 1368430220968898, doi: 10.1177/1368430220968898.

Як вказники стигматизації зв'язаної з COVID-19 прийняли сме:

- контакт з коментарями, які сугерували, же дана група одповідат за пошырюваня коронавіруса
- досвід гіршого трактуваня в часі епідемії
- досвід быти трактуваным як загорожыня.

Аналіз не провели сме на вілямівській меншыні з причыны мало численной пробы в досліджыню.

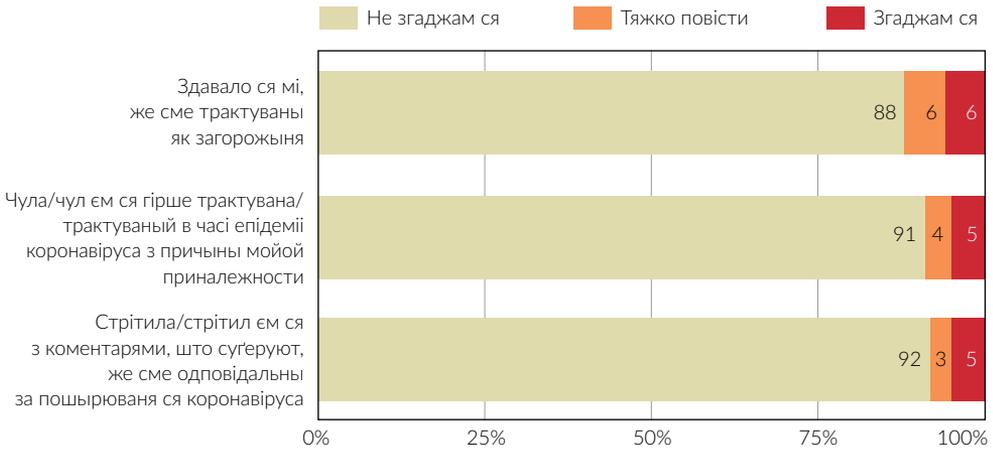
Розклады одповіди сугеруют, же рівен стигматизації зв'язаної з COVID-19 значучо ріжнил ся помедже досліджанымя групамы. О кілько в примірі Лемків стигматизація была вынятково рідка (1% баданых вказувал на досвід дискримінації зв'язаної з епідеміом, а менше як 5% спосеред баданых Лемків вказувало, же чули ся в часі епідемії трактуваны як загорожыня), то кус высшы рівні стигматизації обсервували сме серед Кашебів, а значучо высшы в Шлезаків.

Діаграм 11. Скаля стигматизації зо взгляду на COVID-19 серед Лемків. Розклады одповіди з агрегаціом позитивных (4–7 в скали, де 7 означало «Абсолютно ся згаджам») і негатывных одповіди (1–3 в скали, де 1 означало «Рішучо ся не згаджам»)

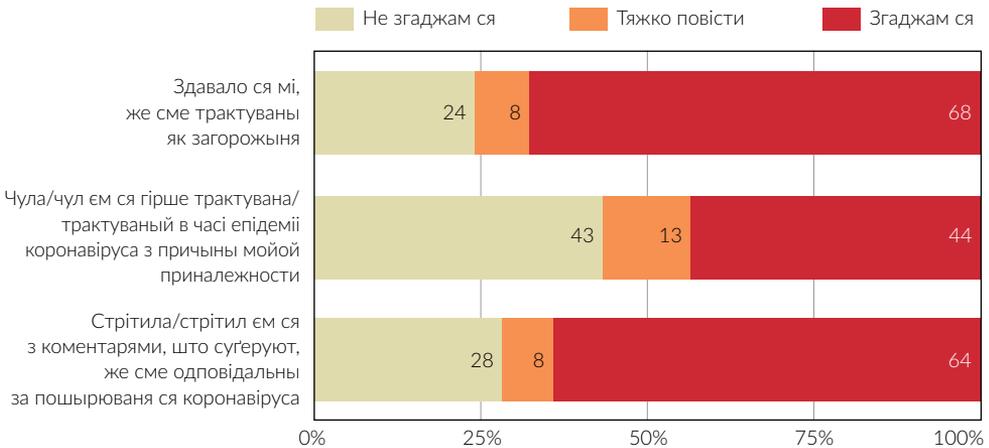
Серед досліджаных нами Кашебів 5% деклярувало, же стрітило ся з коментарями, які сугерували, же Кашебы сут одповідальны за пошырюваня ся коронавіруса. Подібный одсоток досвідчыл несправедливого трактуваня в часі епідемії. Близко 6% баданых Кашебів мало в часі епідемії вражыня, же етнічна векшына трактує їх як загорожыня.

Найсильнійшы рівен стигматизації з причыны COVID-19 обсервували сме в примірі Шлезаків. Може то быти зв'язане з фактом, же ярю 2020 р. Шлеск

Дыяграм 12. Скаля стигматызаціі зо взгляду на COVID-19 серед Кашебів. Розклады одповіди з аґрегаціём позитывных одповіди (4–7 в скали, де 7 означало «Абсолютно ся згаджам») і неґатывных (1–3 в скали, де 1 означало «Рішучо ся не згаджам»)

борол ся з фальом захворінь, а в медиях шыроко розписували ся о заражынях в шлезских копальнях. З сугеруючыма адповідальніст Шлезаків за епідемію коментарямі стртіло ся 64% баданых нами Шлезаків, 68% чуло ся трактуваных як загорожыня, а 44% нарікало на дискримінуюче поведіня зо стороны польской векшыны.

Дыяграм 13. Скаля стигматызаціі зо взгляду на COVID-19 серед Шлезаків. Розклады одповіди з аґрегаціём позитывных одповіди (4–7 в скали, де 7 означало «Абсолютно ся згаджам») і неґатывных одповіди (1–3 в скали, де 1 означало «Рішучо ся не згаджам»)

Дальше рішили сме провiрити наслідства стигматизації зо взгляду на COVID-19. В тій цілі провели сме серию вельократных анализ регрессии, в котрых сме контролювали скоршый досвід дискримінації (міряный підскальом дискримінації зо скалі Acculturation Stress Inventory). Змінна тота была ввoджена в першым кроку анализ регрессии, а в другым додали сме досвід специфічної стигматизації зо взгляду на COVID-19. Завдякы тому могли сме провiрити, на кiлькo ситуація епiдемії коронавірусу спричиняла погіршыня психічного стану і дезадапційны поведiня в часі епiдемії, незалежно од скоршого досвіду дискримінації. Того рода анализы провели сме на баданых зо шлезкой і кашебской меншын. Як было зазначене выже – досвід стигматизації зо взгляду на COVID-19 серед Лемків был барз рідкiй, жебы ввести го до моделю як поясняючу змінну; чысло анкет позысканых од Вілямівян не было старчаючо чысленне, жебы провести статистичну анализу.

Табеля 5. Влияня стигматизації зо взгляду на COVID-19 на поведiня і переконаня односячы ся до епiдемії і на міры психічного здоровля в пробі Кашебiв. Результаты для другого кроку анализы вельократной регрессии (при статычній контролі скоршого досвіду дискримінації)

	психічний добростан	теорії змовы на тему COVID	тезауризаторске поведiня	експлоататывне поведiня	генералізуване тырвожне розстроiня
скоршый досвід дискримінації	-0,04	0,04	0,14**	0,04	0,07
стигматизація звязана з COVID-19	-0,14**	0,17**	0,15**	0,15***	0,15***
R ²	0,02***	0,03***	0,06***	0,03***	0,04***

Анализы регрессии проведенны на пробі Кашебiв вказали, же стигматизація зо взгляду на COVID-19 міцно обнижат психічний добротан Кашебiв і веде до збільшыня тырвожных реакцій в часі епiдемії (міряных скальом генералізуваного тырвожного розстроiня). В досліджынях кашебской соспiльнoсти обсервували сме тіж, же баданы, які зазнали стигматизації зо взгляду на COVID-19, частійше признавали ся до дезадапційного поведiня в часі епiдемії (нп. надмірного громаджыня ідла і основных продуктів ци хоснуваня принципів социяльной ізоляції до реалізації своїх цілі). Єст то тырвожне поведiня тыпове в часі епiдемії, повязане з браком довіря до регуляцій пропонуваных властями і публичныма

інституціями. Окрем того тоты, што зазнают в більшій ступени стигматизації з причыны COVID-19, частійше дотримуют теорій змовы на тему коронавіруса, што принимают го нп. як нарядя політычнэй борбы, яке служыт до здобытыя влады над світом. Не нашлы сме статыстычно важных звязків стигматизації з причыны COVID-19 з раціональным охоронным поведіньом в часі епідеміі.

Табеля 6. Влияня стигматизації зо взгляду на COVID-19 на поведіня і переконаня односячы ся до епідеміі і на міры психічного здорывля в пробі Шлезаків. Результаты для другого кроку аналізы вельократной регрессіі (при статычній контролі скоршого досвіду дискримінації)

	охоронне поведіня	тезавризаторске поведіня	генералізуване тырвожне розстроїня
скоршыі досвід дискримінації	-0,04	0,03	0,11*
стигматизація звязана з COVID-19	0,14**	0,12*	0,08
R ²	0,01**	0,02**	0,03***

В примірі Шлезаків обсервували сме, же о кілько досвід стигматизації з причыны COVID-19 не перекладат ся на погіршыня добростану ци збільшыня ся тырвогы, то стигматизація має по части подібны як в Кашебів консеквенції для діянь в однесію до епідеміі. Особы, які досвідчали стигматизації, частійше декларували тезавризаторске поведіня (надмірне громджыня продуктів в звязку з епідеміёю). З другой стороны досвід стигматизації перекладав ся тіж на частійше охоронне поведіня (ношыня масочок, соцяльнэй дистанс ітп.). В примірі Шлезаків досвід дискримінації вюл до зріжницюваного ведіня ся звязаного з епідеміёю COVID-19, так того адаптаційного, як і дезадаптаційного.

ШЛЕЗАКЫ В ЧАСІ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Бартломей Ванот

Як чудні бы то то не звучало, то мож повісти, же пандемія коронавіруса одкрыла для Шлезаків дуже новых можливости. Перенесіня такой цілой чловечой актывности в цифровой світ спрчыныло, же тіж Шлезакы в барже зорганізуваный спосіб зачали діяти в інтернеті. Тото привело до парох дебат онлайн (нп. на тему спадковины по Казімежу Куцу), інаугурації шлезскоязычного шоу «Со? Кај? Кеј?» ци збільшеной актывности в едитуваню шлезской Вікіпедіі.

Не означат то єднако, же вшыто рысувало ся в ясных барвах. Барз острым для Шлезаків ограничыньом звязаным з пандемійом было закрытыя границ. Мешканці полудня Выжнього Шлеска, од стох років штучні розділеного державном границьом на ріці Ольза, фурт підтримуют особисты, родинны, бізнесовы ци професійны контакты, а брак можливости выїзду до роботы, знаємых ци на закупы – котры то выїзды од входу Польщы і Чешской Республики до зоны Шенген были просто очевидны – для вельох был шоком.

Окрем того уж на початку пандемії, коли з причыны масовых скрінінгових тестів організуваных в копальнях шлезскє воевідство консеквентні было «лідером» під взглядом чысла выявлєных заражынь, через Польщу перешла фаля антишлезского «гейту». Част інтернетовых коментаторів высловлювала свою неохоту в однесію до населіня Шлеска: «Вшытко через пердолєных угльоїдів», «Шлезскіст то ненормальніст», част прібувала пояснити явиско, одкликучы ся до стереотыпів: «Ганисы, як знатя, не люблят мыти рук (...), зато ганискій Шлеск хворіє, а поблизке высше культурово і цивілізаційні Заглубя має невелике чысло припадків», некотры пропонували розвязати проблем: «Заперти Шлеск до холеры!!!» або барже радикальны: «А не легше было бы іх збомбардувати?», «Окружыти іх муром, танкы на улиці і пильнувати, жебы ниякій ганис не втюк».

«Гейт» односил ся не лем до інтернету; в реальным світі однотувано припадкы одмовы дати услуги (нп. закватеруваня в выпочынковых місцевостях) особам зо шлезскым акцентом ци автомобільных номерах зо шлезского воевідства, трафляли ся тіж приміры перебиваня опон «шлезскым» автам.

Пандемічна ситуація барз міцно нарушыла натуральны комунікаційны каналы в шлезскым языку. Видна єст примірно тенденція до хоснуваня шлезского языка в бесіді, але униканя го в писмі (з причыны браку полной кодифікації ци низшый статус), в результаті чого барз часто молоды люде, хоц на лекциях, на котрых корыстали з польскоязычных підручників, частійше хоснували офіційный язык, на перервах бесідували зо собом по шлезскы. Перехід на вчыня на дистанс знищыл момент меджелекційной перервы як нагоды до бесід, а ученикы, примушєны до бесід предо вшыткым через писемны інтернетовы комунікаторы, не перелучали ся на шлезскій код. Тым барже заникнули контакты з подвірця, натурального середовиска комунікації в локальным языку.

Полністю зникло вельо традицій і рытуалів, котры лучили локальны соспільности, особливо іх старшых членів. Не громадили ся на спільне *szkubańy pjrzo*, не грали в пивярнях в ската. Футбольовы стадіоны, котры часто (нп. в Хожові) были неформальныма осередками пропагуваня шлезской окремости, были закрыты.

СТИГМАТИЗАЦІЯ В ПОЛЬСЬКИХ МЕДІЯХ

Шымон Груда, Йоанна Мариняк

Чыслєнны приміры дискримінаційных і агресивных выповіди і поведіня взглядом членів етнічных меншын в першых місяцях епідемії COVID-19 в Польщы зареєстрували члены і членкыні Стоваришыня «Николи Більше» в публикації *Wirus nienawiści*:

«*Brunatna Księga*» czasu epidemii (Варшава 2020). В тым часі в пресовых статях і медіальних wypowiedях повторювали ся wypowiedи, што вьжукт епідеміологічне загорожыня з особами походячыма зо Східной Азіі (мимо факту, же вірус SARS-CoV-2 был уж товды од даякого часу присутный в Европі). Серед повторюючих ся тем вымініти можна прикликуваня стереотыпів односячих ся до кулінарных традицій держав регіону (особливо міфу, же джерелом першого заражыня новым коронавірусом мала быти страва з мышпергача), як і теорії змовы односячы ся до нібы штучного характеру віруса, які мал бы быти біологічным оружжом опрацуваным з поручыня уряду Кытайской Народной Республики. Сесы wypowiedи, які перекладали ся на реальны акты дискримінації і насильства, явили ся аж і в мейнстрімовых медіях. Даякы політыкы і державны урядныкы тіж офіційно wypowiedали ся в такой спосіб.

В меншій мірі присутны были, предо вшыткым в публічній телевізії, wypowiedи, што сугерували звязок межде епідеміологічным ситуациjom в державах Полудньювой Европы, в Німеччыні і Швеції а присутністю біженців і мігрантів з держав Близкого Сходу. Выводи, што вьжукт епідемічне загорожыня з Жыдамы – особливо в контексті ріжнородных теорій змовы – і особамы ЛГБТ+, мали невеликій засяг, в великій мірі ограниченный до медій о профілі крайні правіцьовым.

В часі од мая до серпня 2020 р. медіальны реляції были здомінуваны комунікацями о огнісках заражынь на території шлезского воевідства. Не бракувало товды достовірних інформаций, які звертали увагу на густоту населіня, присутніст великих промысловых підприємств і – особливо – на зосереджыня тестів на групах осіб з підвишненьм ризиком заражыня як на причыны більшого чысла потвердженых припадків COVID-19 в тым регіоні. Были єднак і наррації зо стигматызуючым характером, м.ін. неправдивы інформаций о плянах уряду, жебы закрыти границі воевідства; тіж в загално зблянсуваных текстах явили ся потенційні стигматызуючы фразы, нп. інформуючы, же «Шлеск єст одповідальны» за значучый одсоток хворых, або же пандемія в Польщы кінчыла бы ся, «як бы не Шлеск». Часом цитуваны были і wypowiedи публічных осіб, што обвиняли за епідеміологічну ситуацію в регіоні локальну культуру і стереотыповы приметы Шлезаків, м.ін. культуру товариских стріч ци выдумане недотримуваня правил гіґены. Тіж і в тым примірі доходило до актів дискримінації, а аж і насильства – предо вшыткым вербального насильства в коменатарях в соціальных і інформаційных сервісах – взглядом копальныків, Шлезаків, жытелів шлезского воевідства загално.

Окрем выміненых выже трендів рідко являли ся в пресовых статях фразы потенційні стигматызуючы інчы меншыновы групы. Примірно в ліпци 2020 р. єден з найбільшых польських інтернетовых порталів помістил статью о ратунку мальтійском прибережном стражом 94 біженців з держав Африкы; статья мала непередуманый наголовок: «Біженці достали ся до Европы. Більшіст має коронавіруса».

СТИГМАТИЗАЦІЯ МЕНШЫН В ЧАСІ ПАНДЕМІЇ: ВНЕСКЫ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Михал Білевич, Шымон Грудэ, Ёанна Мариняк

В часі епідэмічнай крызы даякы спосеред польскых нацыянальных меншын зазналі стигматызацыі з прычыны COVID-19, а в інчых досвід такіх был барэз рідкі. В приміры Кашебів – і по части в приміры Шлезаків – абсервувалі сме серіозны негатыўны консеквенцыі в осіб, што зазналі стигматызацыі в звязку з COVID-19, хоц в приміры Кашебів досвід такіх был адносна рідкі. Особы, які стрічалі ся зо стигматызацыяй, частійше реагувалі на епідэмію в панічній спосіб (нп. громадили продукты до ідла, што могло загорозити ланцухови достав), частійше вірили в теоріі змовы адносячы ся до коронавіруса: часом досвід такіх вліял і на іх добростан. Вартат гев додати, же подібны консеквенцыі абсервувалі сме і досліджаючы корінне населіня в Мексіку – там тіж стигматызацыя з прычыны COVID-19 вела до обнижыня добростану, погіршыня псіхічнаго здравля і дезадапцыйнаго поведіня. Протідіяня стигматызацыі з прычыны COVID-19 єст неабходне для добраго фунгваня меншыновых груп в часі епідэміі.

Ограничыня стигматызацыі звязаной з хворотами не єст тяжке – старчыт ефектывна комунікацыя, так на рівні державы (інструкцыі для урядніків і служб, што ся займают ограничаньом скалі епідэміі), як і на рівні медій (пораднікы тыпу «stylebook» для прэсы ці электронічных медій, што окрысляют спосіб пісання о квестіях етнічнасці і о проблемах публічнаго здравля). В регіонах, в якіх прожывають велікы групы етнічных ці нацыянальных меншын, вартат інфармувати, вліяты на вражлівіст учытелів працуючых з молодежом. В праці з учынікамі повинны они підкрисляты, же епідэмія має універсальній характэр, а нияка з конкретных меншыновых груп не єст барже схільна заразити ся хворотом, а тым барже не має більшых можлівості транслмітувати ей. В тот спосіб скаля стигматызацыі звязаной з хворотом може быты значучо ограничена.

В сітуацыі епідэміялогічнай крызы дастовірне інфармуваня соспільства о загорожынях здравля єст ключовом рольом медій. Крызовы сітуацыі часто ведут до збільшыня ся ксенофобічных пастав і заховань; неабходне єст звертаты особліву увагу на тото, жебы не выклікувати такіх настроів. В подібных обставінах вынятково важне єст не укріпляты стереотыпів, што адносят ся до меншыновых груп, і не хоснувати фраз, што можут спрычыняты так почутя кривды серед членів тых груп, як і стигматызацыю ці брак довіря зо стороны векшыны.

Члены векшыновой групы можут сі не уявляты, же хоснуваны нима фразы часто впусуют ся в істнуючы, хоц часом несвідомы, упереджыня і зміцняют іх; зато в приміры журналістів неабходне єст запознаты ся з проблематыком адносячом ся до даной меншыны і форм стигматызацыі, з якіма ся она стрічат. Треба особліво рекамендувати хоснувати преферуваны членамі меншыной групы власны назвы, іх правопіс (в польскым языку веліком буквом в приміры груп самоідентыфікуючых ся як народы) або транслітерацыю, унікаты термінів з негатыўнымы конотациямі, застарілых ці неточных, познаты внутрішні розріжніня і підгрупы. Добрым джерелом такога знаня сут тексты публікуваны в традыцыйных і соцыяльных медіях самыма членамі меншын.

Згідно з рекомендаціями Світової Організації Охорони Здоров'я, жебы окрислити патогены і выкликуваны нима хвороты, треба хоснувати неутральну номенклятуру. Не повинно ся іх окрисляти при помочы однесіня до держав ці регіонів, в яках перше были ідентыфікуваны, зато же може то вести до стигматызаціі жытелів і осіб походячых з тых обшыри. Інчы тыкаючы медияльных выповіди рекомендаціі той самой організації звертают увагу на тото, жебы уникати термінів, якы реіфікуют тых, якы хворіют (такых як «приміры» ці «жертвы») або конотуют іх як загорожыня («носители», «особы підозрены, же сут заражены», «передаючы» ці «заражаючы»). Інструкціі для медий повинны підкрисляти рекомендацію, жебы епідемічных хворіт з глобальным скальом не вязати з конкретныма регіонами. В місце «кытайска хворота», «вірус з Уханя», «вірус з Азіі» ліпше хоснувати властивы терміны даной хвороты, такы як «коронавірус SARS-CoV-2», «тяжкій острый респіраторный синдром», «хворота COVID-19». Хоц тоты рекомендаціі не тыкают ся лем членів меншын, дотримуваня іх ест в тым примірі особливо важне з огляду на выняткове наражыня на стигматызацію і повторну віктимізацію меншыновых груп, часто особливо наражыных на здравотны, социяльны і економічны наслідства епідеміялогічных загорожынь.

Меншыновы языки в Польщы і іх хоснувателі: диягнозы, вызваня і стратегіі підпоры і ревіталізаціі

*Юстина Олько, Йоанна Мариняк, Магдалена Скродзка,
Бартломеї Хромік*

Проти пошыреній опініі Польща не єст языково єднородном державом, і то не лем з прычыны прысутности мігрантів. Днес на території нашой державы хоснує ся што найменше 17 корінных языків і языковых одмін, хоц в однесінію до стану сперед II світової войны тото чысло зменшыло ся о більше як половину⁷⁵. По 1945 р. в комуністычным режімі хоснувателі локальных языків стали ся в великій мірі «невидимыма» (а радше: нечутныма) і были підданы долготырвалій асиміляційній політыці. Хоц по 1989 р. в языковій політыці явили ся зміны, фурт не вшыткы меншыновы языки хоснуваны на обшыри нашой державы сут офіційні узнаны державом. Основным правным актом в тій обшыри є *Устава з дня 6 січня 2005 р. о національных і етнічных меншынах і о рэгіональным языку*⁷⁶.

В одріжніню од девятых національных меншын (білоруской, чешской, литовской, німецкой, ормяньской, російской, словацкой, україньской і жыдівской), устава дефініює етнічны меншыны як групы, якы не ідентыфікуют ся з інчым сучасным народом зорганізаваным в своій державі. Статус етнічных меншын мают в тым правным акті меншыны: караїмска, лемківска, ромска і татарска. Подля уставы етнічна меншына «в значучый спосіб ріжнит ся од решты громадян языком, культуром або традиціям» (язык є лем опціональным крытеріям) і «стремит до утриманя свого языка, культуры або традицій». Єдном з крытерія є тіж факт прожываня на «теперішній території Польской Республікі од што

⁷⁵ <http://inne-jezyki.amu.edu.pl> [доступ: 29.07.2021].

⁷⁶ Вартат і спомнути, же Польща підписала *Европейску карту рэгіональных або меншыновых языків*, яка має барз конкретны зобовязаня (примірно в обшыри едукаціі) взглядом тых языків, якы сут хоснуваны на території даной державы. Єднак спосіб і обшыр імплементаціі ей рішынь од самого початку родит чысленны застережыня експертів і цілой Рады Европы і Европейской Комісіі, в тым нп. брак едукаціі в меншыновых языках і пошырюваня знаня о меншынах в соспілстві.

найменше 100 років». Такий спосіб дефініювання статусу «меншын», нашмарены державом, спрычынят, же етнічны групы, што хотят старати ся о офіційный статус, мусят выказати, же сполняюць вымогы вымінены в уставі. Іх власны критеріі выокремліня групы і прыналежнасці до ней і спецыфічны аспекты достоменности не сут нияк в тым процэсі браны до увагы.

О кільки язык не ёст абсолютно основный для выокремліня етнічных меншын, о тілько дефініція рэгіональнага языка, што поміщена в уставі, заслугоуе на увагу. І так ё то язык «традыцыйно хоснуваны на тэрыторыі даной державы ёй громадынамі, котры чысленні сут меншом групом од рэшты населіня той державы» і «рїжнит ся од офіційнага языка той державы; не обнімат то ані дыялектів офіційнага языка державы, ані языків мігрантів». Проблем в тым, же не фунгуюць науковы, стислы критеріі одрїжняня «языка» од «дыялекту». Законодаўці не взяли до увагы факту, же з саціолінгвістычнага пункту пізрїня урядовый язык ё лем «дыялектом», котрый отримал прывілегію і был узнаны за «стандардовый язык», часом в рэзультаті додаткова і в штучный спосіб введзеной стандарызациі. В барз простый спосіб проблем розрїжняня «языків» і «дыялектів» был представлений декады тому Максом Вайнрайхом: *A szprach iz a dialekt mit an armej un flot* («Язык ё дыялектом з арміём і флотом»). В практыці сут то часто політычны рїшыня. Напрымір на Балканах, по розпаді Югославіі, новоутворены державы зачали развівати свої стандардовы языки. Взглядна ё тіж квестія абсолютнага розрїжніня германьскых языків Скандынавіі. Хоць літэратурны адміны даньскага, шведскага і норвежскага сут взаёмні зрозумілы, то прынімат ся іх за окремы языкі⁷⁷. В однесіню до такога браку лінгвістычных критеріі рїшаючых о узнаню даной бесіды за язык або дыялект важный голас повинна мати сама соспільніст, яка хоснуе даный язык.

Ідеалогія, яка діліт языкове кантїнуум на «языкі» і «дыялекты», ё очывідно барз поширена – в такой мірі, же як раз тоты аргументы выкорыстаны были в лютым 2021 р. в праекці становіска уряду, котрый дал негатывны опініі о змінax в уставі о націанальных і етнічных меншынах і о рэгіанальным языку, які мали на цілі надати «шлезскому этнолектову статус рэгіанальнага языка»⁷⁸. Авторы того же тексту в штывный і анахронічний спосіб здефініювали панятя «языка», «дыялекту» і «говіркы»; оперлі ся пры тым на выданых книжкова універсітэцкых скупітах – голонні на публікаціі *Wstęp do językoznawstwa*⁷⁹, котра ё записом выкладів для першого рока польоністыкы Варшавскаго Універсітету з рокаў 1999–2001 – ігноруючы істнуваня чысленных науковых публікацій, што

⁷⁷ Поп. С. Gooskens, V.J. van Heuven, J. Golubović, A. Schüppert, F. Swarte і S. Voigt, «Mutual intelligibility between closely related languages in Europe», *International Journal of Multilingualism* 15/2 (2018), с. 169–93, doi: 10.1080/14790718.2017.1350185.

⁷⁸ <https://www.gov.pl/attachment/41e563c4-7b5c-4480-a74a-c62ef6c6a7fd> [доступ: 29.07.2021].

⁷⁹ R. Grzegorzczkova, *Wstęp do językoznawstwa* (Warszawa: PWN, 2007).

вказують потребу чысто інакше посмотрити на дыялектологію і локальны языки. В результаці становиско уряду квестийонуе істнуваня «окремого шлезского языка» і узнае го лем за дыялект польского языка.

Додаткова становиско тото перестерігат перед узнаньом шлезского языка за рэгіональній язык, підтримуючы, же може то «спричыніти подібны жаданя в представників інчых рэгіональных груп, які хотят дбати о свої локальны »языкы« (говіркы, дыялекты), нп. мешканців Вілямовиц. Обнятя єдного з дыялектів польского языка охоронам, што выходит з записів устави о меншынах, може імплікувати в хоснувателів тых дыялектів, што хотят розвивати свою »бесіду«, множыня ся жадань обняти дыялект записами той устави. Узнаваня істнуваня дальшых дыялектів як рэгіональных языків могло бы в результаці довести до парадоксальной ситואціі, в котрій соспільство Польской Республікі складало бы ся выключно з осіб, які хоснуют окремы рэгіональны языки без істнуваня загальнаго нацiональнаго языка». Тоты тверджыня пошырюют небезпечну і шкідливу візію «загорожыня» для нацiональнай векшыны, які мали бы нібы становити меншыны і іх языки. Того рода думаня лежыт в основах нацiоналістычных ідеолoгій і може быти джерелом дыскрiмінаціі і переслiдувань меншын.

Квестію розріжніня «языка» і «дыялекту» помiстили сме тіж в нашых досліджынях. В анкетах звідували сме нашых участніків з поєдных етнічных груп, а тіж членів векшыновой групы, то єст ідентыфікуючых ся выключні як Полякы, ці маюць даный меншыновы язык за «язык» ці за «дыялект». В прiмiрi осіб ідентыфікуючых ся як Шлезакы⁸⁰ лем 36% згодило ся зо стверджыньом, же шлезскій то язык, а аж 51% узнало го як раз за дыялект (13% не мало свойой опiнii на тоту тему). В групi Поляків, які мешкаюць на Шлеску і не ідентыфікуюць ся як Шлезакы, аж 76% мало шлезскій за дыялект/говірку. Для порiвнаня лем блiзко 22% лемківскых респондентів і лем 7% кашебскых мало свiй язык за дыялект. Мiмо становиска уряду, вантпливости адносно того, ці *wymusiöerys* є языком ці дыялектом, не мае бiльшiст Вілямівян⁸¹: аж 69% не згаджат ся зо стверджыньом, же вілямівскій то дыялект або говірка, хоць 10% не мае ясной опiнii в тiй справi (даны з досліджыня проведзеного в 2018 р.). Чысто інакше выпадаюць опiнii жытелів пiдбескiдского рeгiону, што мешкаюць поза Вілямовицямi (2020 р.)⁸²: аж 53% узнало вілямівскій за дыялект/говірку, а проты такiй опiнii было лем 21%.

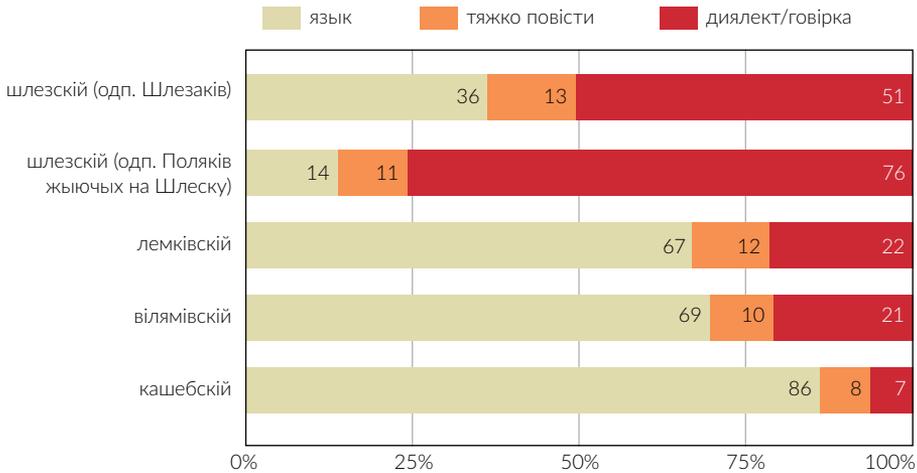
В свiтлі спомянутой устави і на основi выокремленых в нiй критерий статус рeгiональнаго языка атримал дотепер лем кашебскій язык, котрый подля повсeлюдного спису з 2011 р. хоснуе 108 140 людi. Які-небуд пробы узнати інчы локальны языки рeгiональныма языками адносили ся дотепер – прiнаймi офi-

⁸⁰ N = 910, вік: M = 43,88; SD = 18,41.

⁸¹ N = 13, вік: M = 31,6; SD = 8,96.

⁸² N = 628, вік: M = 37,11; SD = 15,42.

цыйні – як раз до критеріі бытя «дыялектом». Односит ся тото до віляміўскаго⁸³, узнанаго даякыма экспертамі «дыялектом німецкаго языка», як тіж до шлезскаго, маючаго нібы статус «дыялекту» польскаго языка. Вартат спомнуці, же в часі повселюднаго спису з 2011 р. шлезскій як язык комунікаціі задеклярувало аж 529 377 осіб, значыт значучо більше як хоснувателів языків узнаных державом націанальных і етнічных меншын, в тым німецкаго (96 461), білорускаго (26 448), ромскаго (14 468) ці лемківскаго (4454)⁸⁴.

Дыяграм 14. Постеріганя статусу языковой одміны як языка/дыялекту

Офіційне узнаня языка меншыны без сомніів вліят на його ліпше постеріганя і на формуваня барже позытывных языковых постав звязаных з хоснуваньом (або нехоснуваньом) окрысленаго языка. Зо шкідлівом опініюм клясіфікуючом локальны языки і варыянты языків як «дыялекты», а не як полноцінны «языкы», змагают ся хоснувателі меншыновых языків на цілым свіці. Переважно клясіфікація тота приходіт ззовні і є присвоена членамі соспільности. Часто не знают они повісті, яка єст рїжниця межде «дыялектом» а «языком» (часом як крїтерію подаюч, же язык ма писану форму, а дыялект ні, або же язык є «чыстый», а дыялект «занечышчэный» пожычкамі), але думают, же іх «дыялект» є «гіршыі».

⁸³ Віляміўскій был бы узнаный за рэгіанальныі язык в новелізаціі уставы з вересня 2015 р., єднако 26 жолтня того самага рока новелізація была заветуваня Президентом Польской Республікы Анджейом Дудом: <https://www.prezydent.pl/prawo/ustawy/zawetowane/art,2,prezydent-zawetowal-trzy-ustawy.html>.

⁸⁴ GUS, *Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011* (Warszawa, 2015), https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5670/22/1/1/struktura_narodowo-etniczna.pdf [доступ: 29.07.2021], с. 81.

Зато трафлят ся, же ганьблят ся свойого языка і выховуют діти в домінуючым/державным языку, аж і кед не ест він іх першым языком або кед не сут в силі правильні го хоснувати. Емоційны і когнітивны втраты, што товаришат тому процесови соціалізації діти в «чужым» языку, тяжко порахувати.

Присутність той анахронічної, псевдонаукової критеріи в обовязуючым праві, што повинно хоронити меншыновы группы, якы прожывають на території нашой державы, є сутьовом перешкодом в узнаню прав хоснувателів локальных языків і в запевнію ім барже ефективных форм охорони і розвитку. Што більше, хоснуваня поміщенных в уставі з 2005 р. дефініцій меншын спрочынят, же не вшыткы дискримінуваны з етнічных причин в Польщы обняты сут розпоряджынями, якы хоронят перед етнічно-языковым дискримінаціём. Узнаня языка ма не лем символічний вымір, хоц тот остатній є очывідно важный для зміны негатывных ідеологій і языковых постав, але і полегшат – тіж під правовым і фінансовым взглядом – конкретны діяня і едукаційны можливости. Приміром сут Кашебы, де по 2005 р. піднюс ся так престиж і видиміст языка, як і звязаны з ним активности в обшыри едукації, культуры, медий ітд.

Што більше, актуальне право не лем барз ограничат языковым меншынам можливости старати ся о узнаня іх языків, але тіж, в примірі узнаных уж етнічных меншын – можлівіст запевнити видиміст і публічно ознакувати простір, в яком жыють. Згідні зо спомянутом уставом з 2005 р. гмінны самоупрады можут ввести язык меншыны як помічний язык хоснуваный в контактах з органами гміны, єднак лем товды, коли особы з меншыны становлят што найменше 20% мешканців гміны (в примірі Кашебів што найменше 20% жытелів деклярує хоснуваня кашебского, маючого статус регіонального языка). О кілько примірно на Кашебах є 19 двоязычных гмін, о тілько в випадку даяких меншын сполнити тоту критерію є барз тяжко. В такій ситуації сут примірно Лемкы; перед переселінями на Україну і выселінями проведеныма в рамках акції «Вісла» в 1947 р. становили они рішучу більшіст мешканців сел в Низкым Бескіді і части Сандецкого Бескіду. Єднак лем нечысленны змогли вернути на свою традиційну територію; тепер становят они меншыну в однесіню до польского населіня, котре заняло іх землі. Аж і в гміні Устя Руске, котра є найбільшым скуписком Лемків в Польщы, становлят они – подля повселюдного спису з 2011 р. – 12,5% мешканців; значыт устава не дозвелят ввести гын лемківского языка як помічного. Згідні з записами устава повело ся лем ввести двоязычны таблиці з назвами девятьох сел. Присутність меншыновых языків в языковым краевиді є для іх хоснувателів барз важна так під символічным, як і психологічным взглядом. Хоц на таблицях назвы в меншыновым языку лем товаришат назвам в языку державы, а не заступуют іх, то єднак сут они часто предметом актів вандалізму мотывуваного языковым і етнічном ворожістю. Здає ся, же пандемія насилила тоты поведіня, чога приміром може быти знищыня двоязычной таблиці на границі Вілямовиц (поставленої в рамках локальной, незалежной ініціятывы) ярю 2020 р. (ілюстрація 1).

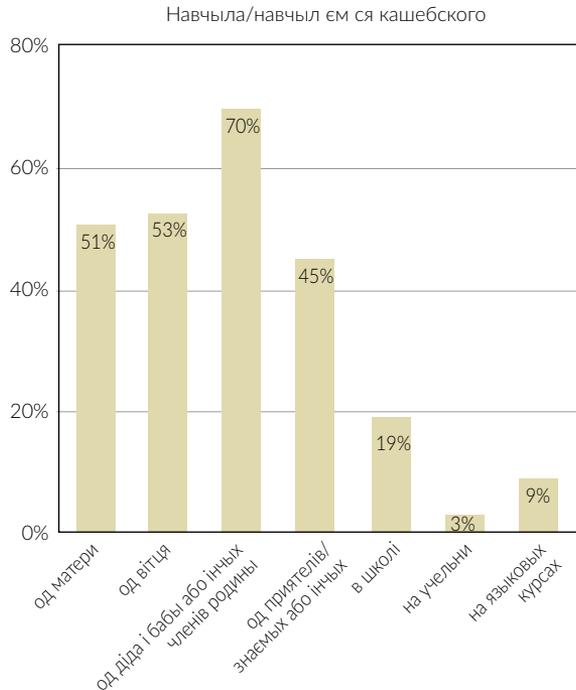
Ілюстрация 1. Вітач на граници Вілямовиц. Фот. Гжеґож Маерскій

В дальшых частях того розділу представиме ріжны аспекты языкового фунґуваня выбраных меншыновых груп, які взяли участ в досліджынях нашого проєкту в роках 2018–2020.

Трансмiсия языка і языковы компетенци

Єдным з найвекшых проблемів для хоснувателів меншыновых языків в Польщы є запевнити іх переказ наступным поколінням, як тіж дати безпечны, стабільны просторы іх хоснуваня. В наслідстві вельох років асиміляційной політыкы, пресиі зо стороны домінуючого/державного языка, історичных подій (в тым нп. выселінь і етнічных переслiдувань в часі II світової войны і по ній), а тіж шыроко пониманой «модернізації», найбарже тыповый спосіб передаваня языка – з родичів на діти – был серіозні ослаблений. Потверджуют тото досліджыня реалізуваны в рамках нашого проєкту. В інтернетовій анкеті проведеній серед Кашебів в 2018 р. 51% респондентів вказало, же навчыло ся кашебского од матери, а 53% од вітця, єднак аж 70% вказало діда і бабу або інчых членів родины (респонденты мали можливіст выбрати більше як єдно джерело вчыня языка):

Вчыня ся языка од діда і бабы є частым механізмам, абсеруваным на цілым свіці в соспільностях, які хоснуют языки, што загорожены сут загібніньом. Аж 45% кашебскых респондентів подало тіж приятелів як джерело науки языка, лем 19% вказало на школу. Ясно вказує то на вызваня звязаны з трансмісіём языка, а тіж на односно невелику ролю шкільной едукаціі в протидіяню тому выіску.

Дыяграм 15. Способы вчыня ся кашебского языка серед респондентів досліджыня з 2018 р.

Інчыим праблемом, што ся вяже з серіозныма вызванямі для етнічных меншын хоснуючых языки, які сут в ріжній ступені загорожены, є ступінь знаня языка поедныма членамі соспільности. Може она ріжніти ся значучо медже поколінямі, што барз утруднят передаваня актывных языковых компетенціі. Прычыном такой сітуаціі може быти перерваный або ослаблений переказ в хыжы, ріжній вік, в котрым члены групы вчат ся языка, ці неполна социялізація в меншыновым языку, в тым примірно ограничены компетенціі або компетенціі абнимаючы лем окрыслены функціі або домены хоснуваня. Тоту сітуацію оддзеркалят шырокіі спектр языковых знань хоснувателів кашебского. Більшіст то корінны хоснувателі в старшым або середнім віку, які ся навчылі кашебского дома і рідко хоснуют його пісану форму. Чысленна група осіб

в середнім віку і молодых має окрислены языковы компетенціі набыты через контакт з інчыма членами родины (особливо з дідом і бабом і родичама), сусідама або знаёмыма, але має ограничену можливість актыўна хоснувати язык, а часом лем знат го пасіўно. Окремом групом сут діти, молоды люде і в середнім віку, які ся не навчыли кашебского дома, але в школі, і маюць ріжну обшыр знань в обшыри бесідуваня, чытаня і писаня. Вкінці існуюць групы актывістів і ентузіястів в ріжным віку, які пиднялі рішыня актыўна хоснувати кашебскій в ріжных сферах жытя; іх языковы компетенціі можут тіж ся барз ріжнити.

Языковы практыкі меншыновых груп

Зріжницюваня языковых компетенцій має велике вляня на спосіб і частоту хоснуваня меншыновых языків. Выбір языка в даній комунікацыйній сітуацыі залежыт тіж од того, в якім языку або в якіх языках дана особа была выхавана, які язык знае і преферуе ёй середовіско (в тым члены родины) і які язык ёст переважно хоснуваный в даным контексті, напрымір в уряді ці в работі. Прымірна аж 29% Кашебів прызнало, же часто або барз часто унікат бесідуваня по кашебскы з інчыма Кашебама, боячы ся, же не бесідуе дост добрі; 31% робит то рідко або часом. Жебы прывірыці, як выглядаць комунікацыя в ріжных аспектах жытя, в нашым досліджыню дали сме звіданя о хоснуваня языка меншыны і польского языка ріжным групам: в 2018 р. Кашебам і Лемкам, в 2020 тіж Шлезакам. Ніже вказаны аналізы адносяць ся лем до осіб, котры задеклярувалі дану етнічну ідентыфікацыю – незалежно од того, ці деклярувалі тіж інчы.

Участныкі досліджыня адповідалі на звіданя «В якіх сітуацыях хоснуеце польскій, а в якіх кашебскій/лемківскій/шлезскій?». Адповіді мож было дати на скалі, де 1 означало «лем по польскы», а 7 «лем по кашебскы/лемківскы/шлезскы»⁸⁵. Комунікацыйны просторы можлівы до выбору адносили ся прядо вшыткым до штоденнаго жытя: комунікацыі з членама родины (родиче, дід і баба, діти, муж/жена/партнер), особама з близкаго соспільнаго кругу (прыятелі/знаёмы, сусідове, соцыяльны медыя) і спецыфічных сітуацыі для каждой групы. Ніже прядставляме полны адповіді спільны для вшыткых груп⁸⁶.

Грубым шрыфтом в обох табелях зазначены сут адповіді вказуючы, же в даным комунікацыйным просторі меншыновы язык ё середньо хоснуваный частійше як польскій язык (вартіст веце як 4). Рэзултыаты запрызентуваны в табелях 7. і 8. вказуюць тры важны квестыі. По перше, подля даных зысканых од

⁸⁵ Была тіж можливість означыці адповід: «В інчым языку» і «Тота сітуацыя ся до мене не адносіт» – не былі они браны до увагы в тій аналізі.

⁸⁶ Зо възгляду на методологію нашых досліджынь і спецыфіку досліджаных груп ніяка проба не ёст статыстычні рэпрызентатыўна для цілой меншыновой групы.

Табеля 7. Середне хоснуваня польского і меншынового языка в рiжних доменах жытя в скали 1–7, де 1 означат хоснуваня лем польского языка, а 7 – лем меншынового языка в дослiджыню з 2018 р. Меджегруповы рiжницi поданы сут в приписах. Додаткова вiзуалiзация в дияграмi 16

	Кашебы (2018)	Лемкы (2018)
дiдо і баба ⁸⁷	4,12	6,32
родиче ⁸⁸	3,57	5,92
дiти ⁸⁹	2,82	5,01
приятелi/знаемы ⁹⁰	2,90	4,02
сусiдове ⁹¹	2,74	2,80
iнтернет або социяльны медия ⁹²	2,53	3,38

Табеля 8. Середне хоснуваня польского і меншынового языка в рiжних доменах жытя в скали 1–7, де 1 означат хоснуваня лем польского, а 7 – лем меншынового языка в дослiджыню з 2020 р. Меджегруповы рiжницi поданы сут в приписах. Додаткова вiзуалiзация в дияграмi 17

	Кашебы (2020)	Лемкы (2020)	Шлезакы (2020)
дiдо і баба ⁹³	3,36	5,39	4,79
родиче ⁹⁴	2,76	4,54	4,35
дiти ⁹⁵	2,23	3,55	3,83
муж/жена / партнер/партнерка ⁹⁶	2,2	3,41	3,86
приятелi/знаемы ⁹⁷	2,5	3,07	3,96
сусiдове ⁹⁸	2,42	2,23	3,74
iнтернет або социяльны медия ⁹⁹	1,8	2,68	2,6

⁸⁷ $F(1, 616) = 129,022$ $p < 0,001$.

⁸⁸ $F(1, 616) = 319,356$ $p < 0,001$.

⁸⁹ $F(1, 616) = 65,116$ $p < 0,001$.

⁹⁰ $F(1, 616) = 177,326$ $p < 0,001$.

⁹¹ $F(1, 616) = 26,614$ $p < 0,001$.

⁹² $F(1, 616) = 24,817$ $p < 0,001$.

⁹³ $F(2, 3532) = 18,28$ $p < 0,001$.

⁹⁴ $F(2, 3532) = 44,995$ $p < 0,001$.

⁹⁵ $F(2, 3532) = 145,024$ $p < 0,001$.

⁹⁶ $F(2, 3532) = 164,028$ $p < 0,001$.

⁹⁷ $F(2, 3532) = 144,989$ $p < 0,001$.

⁹⁸ $F(2, 3532) = 149,096$ $p < 0,001$.

⁹⁹ $F(2, 3532) = 82,007$ $p < 0,001$.

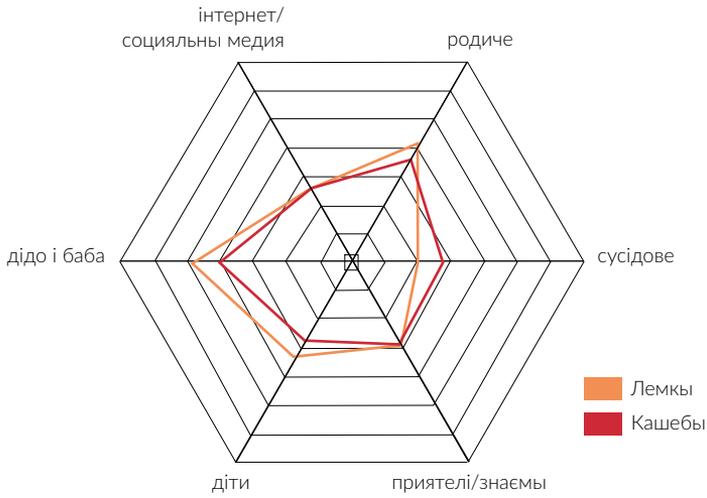
респондентів в обох дослідженнях найбільшу етнолінгвістичну животність спосеред меншынових языків присутных в нашым досліджынню выказуе (офіційні неузнаваный!) шлезскій язык; в кождій домені жытя окрема інтэрнету є хоснуваный штоденні нашыма респондентами переважно так часто як польскій язык. Дальше сут: лемківскій (хоснуваный в соцыяльній сфері рідше як польскій, але в родинній сфері частійше або рівно з польскым) і кашебскій (хоснуваный загально рідше од польского). По друге, видно ясны поділ на родинну сферу, в якій хоснуваня меншынових языків сильнійше ся утримуе, і сферу дальшых соцыяльных контактів, де хоснуваня меншынових языків єст релятывно невелике. По третє, выже представлены результаты творят образ зорваня междепоколіньового переказу языка: переважні спілбесіднікама в меншыновым языку сут дідо і баба, а пак родиче. З дітми бесідуе ся частійше по польскы¹⁰⁰.

Ріжніці в одповідях кашебских респондентів в 2018 і 2020 р. выхадят з того, же вчаснійша анкета была прапагувана і пошырювана кашебскыма медыяма; в досліджынню взяло товды участ вельо осіб актыўні заангажуваных в підтрымуваня языка і кашебской культуры і/або безпосередньо заінтэресуваных кашебскыма справама. Досліджыня з 2020 р. было реклямуване на Фейсбуку, а реклямы трафляли до тых, што мешкали на Кашебах, мож ся адже додумувати, же профіль участнікаў был барже репрезентатыўный для кашебской папуляціі. Подібні в примірі Лемків досліджыня в 2018 р. ведене было головно індывідуальні в хыжах членів соспільности, а в 2020 р. через інтэрнет.

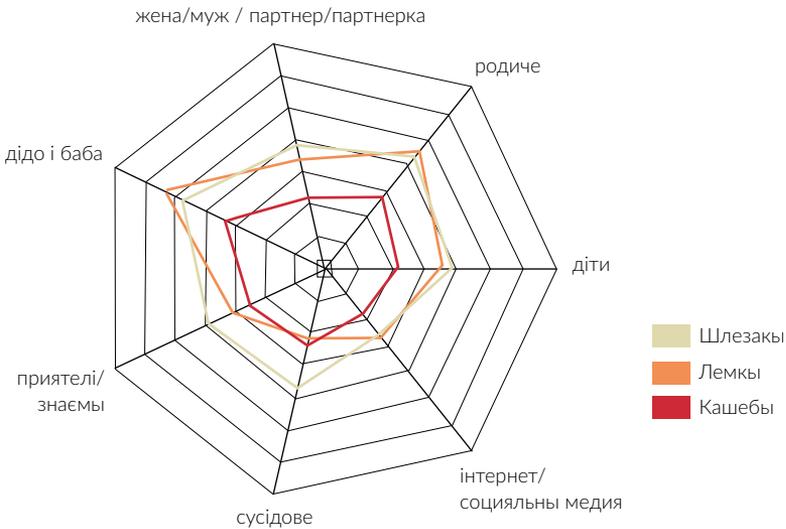
Тоты регулярности сут тіж барз видны в процентовым розкладі. Серед Кашебів, котры взяли участ в досліджынню в 2018 р., аж 44% задеклярувало, же з дідом і бабом частійше бесідуе по кашебскы як по польскы, в порівнанню до лем 28% в примірі бесіды з родичама. В окремым звіданню о язык комунікаціі з родичама 30% участнікаў досліджыня задеклярувало, же бесідуе зо своїм няньом по кашебскы, 47% по польскы, а 23% в обох языках. 26% бесідувало з мамом по кашебскы, 49% по польскы, а 25% в обох языках. Лем 13% хоснувало кашебскій до комунікаціі з дітма, што вказуе на збільшаючу ся діру в междепоколіньовым переказі кашебского языка. Як іде о выбраны публічны домены, аж 93% участнікаў досліджыня задеклярувало хоснуваня лем польского языка в урядах, а 95% в службі здоравля.

Часто декляруваным кашебскыма респондентама поведінном єст уніканя бесідуваня по кашебскы в присутности Поляків в работі, середках публічнай комунікаціі і в публічным просторі (в 2018 р. 40% і 31% баданых прызнало, же в тых сітуаціях унікат бесідуваня по кашебскы «часто» і «барз часто»). Серед Лемків часте або барз часте уніканя бесідуваня по лемківскы в присутности

¹⁰⁰ Шлезскы респонденты бесідуют тіж часто по шлезскы зо своїм мужом/женом/партнерама – той одповіді єднако не можеме порівнати з рештом даных, зато же такє звіданя не было дане респондентама в досліджынях з 2018 р.

Дыяграм 16. Домены хоснування польскаго і меншыновага языка в панельовым дослїджыню Лемкїв і Кашэбїв в 2018 р.

Дыяграм 17. Домены хоснування польскаго і меншыновага языка в панельовым дослїджыню Лемкїв, Кашэбїв і Шлезакїв в 2020 р.

Поляків в роботі або на імпрезі задекларувало 28% респондентів в 2018 р., а тілько же прызнало, же робит так «часом» або «рідко». Даякы языковы поведіня вказуют, а єдночасно утырваючут, збільшаючут ся меджепоколінюву дірку в хоснуваню языка. Аж 19% баданых на Кашэбах задекларувало, же часто або барз

часто не знат ся перемочы, жебы до своіх діти бесідувати по кашебскы, а 31% робит тото «часом» або «рідко»; 25% часто або барз часто бесідуе по кашебскы до старшых, але серед рівных віком переходит на польскій (42% задеклярувало, же робит так «часом»). Ёдначасно ёднак члены меншыновых груп чуют великій непокій і непевніст, што звязаны сут з перетырваньом іх языків. Аж 72% Лемків, 74% Кашебів (результаты з 2018 р.) і 81% Шлезаків (результаты з 2020 р.) трапит ся о іх будучніст. В примірі Вілямівян чысло тото є рішучо менше – 45% (результаты з 2018 р.) – на што можут мати влияния ведены в остатніх роках діяня для ревіталізацыі вілямівскога языка, в результаці котрых невелика і заавансувана віком сапільніст хоснувателів збільшыла ся о односно чысленну групу молодых осіб.

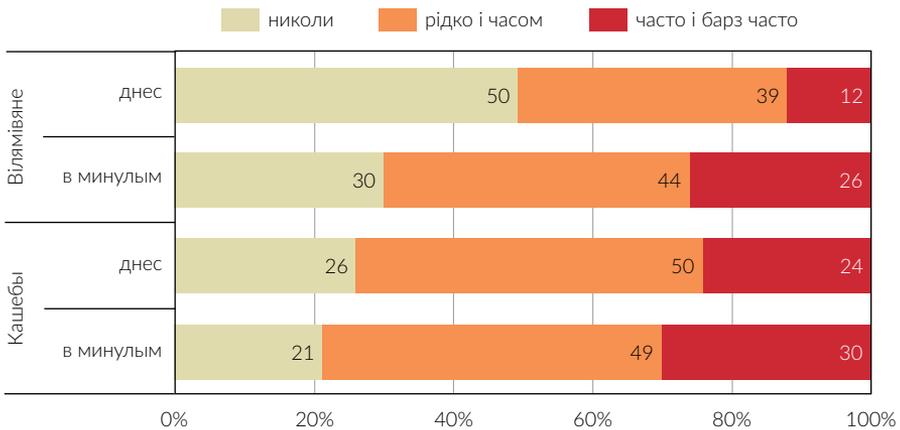
Дыяграм 18. Дэкляраваны страх о будуче меншыновага языка – результаты адносят ся до кашебскага, лемківскага і вілямівскага з 2018 р., результаты адносячы ся до шлезскага сут з 2020 р.

Языкова дыскрымінацыя

Велічэзным абтяжыньом і вызваньом, з котрым міряют ся члены меншын, є этнічна дыскрымінацыя. Часта претэкстом до дыскрымінацыйнаго ці аж і агрэсіваго ведіня є хоснуваня меншыновага языка. На жаль, прысутніст этнічнай дыскрымінацыі є часта негівана, а ішчы частійше недостерігана або неусвідомлювана. Хоц з паведіньом того рода можна найчастійше стрітцітці ся серед прадставнікў домініуючага сапільства, трафляют ся тіж прыміры дыскрымінацыі ввутры самай меншыны. Того тыпу паведіня можут быці праявляны напрымір через особы, котры маніфестуют сваю прыналежніст до векшыновай групы і негуют окрыслены аспекты окремоты групы, з якой походят. Дыскрымінуваны особы часом не усвідомляют сабі актів дыскрымінацыі, не допушчат до себе або негуют, зато же сут они за барз болістны – тіж з прычыны скорше зазнаной травмы сабой або прадкўв.

Таку ситуацію дало ся обсервувати в часі досліджыня в 2018 р. серед Лемків, які часто перечыли тому, же были обектом дискримінації з причыны етнічної приналежности або хоснуваня лемківського языка. Лем 10% задеклярувало, же в минулым таке проходило часто або барз часто (29% – часом). Єднако в поглубленых інтервю, веденых членами іх групы, вельо з тых осіб зачынало бесідувати о болістных досвідчынях, так о травмі звязаній з выселінями в часі акції «Вісла», як і дискримінації і насильстві зазнаваных вельо років по тых подіях і тепер. Серед Кашебів, котры взяли участ в досліджыню в 2018 р., аж 30% зазнало частого або барз частого знуцаня з причыны хоснуваня кашебского в минулым; днес стрічат ся з тым часто або барз часто 24% осіб, а аж 50% – часом або рідко.

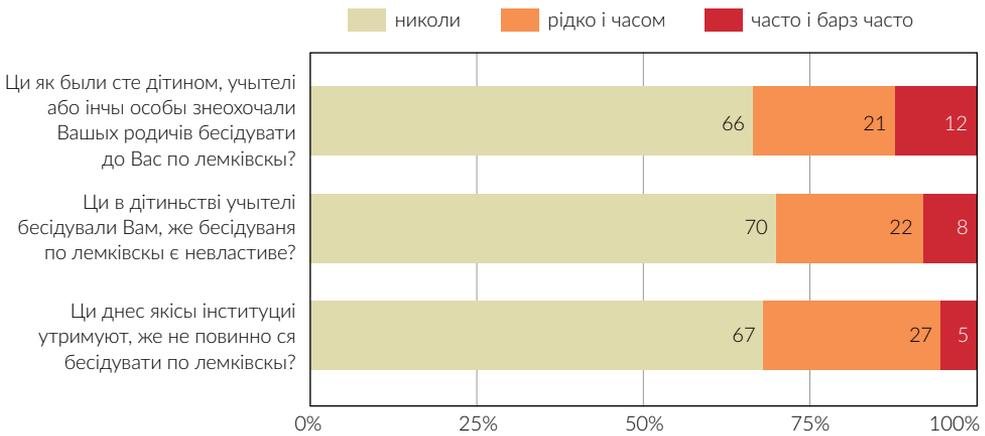
В примірі Вілямівян аж 26% зазнало в минулым частого або барз частого знуцаня або критычных уваг з причыны бесідуваня по вілямівскы, а 44% зазнало того часом. «Тепер» задеклярувало одповідньо 12% і 37% осіб, значыт, хоц постерігана языкова дискримінація зменшыла ся, фурт ест она присутна.

Дияграм 19. Досвід знуцаня з причыны языка або походжыня серед Кашебів і Вілямівян (2018 р.)

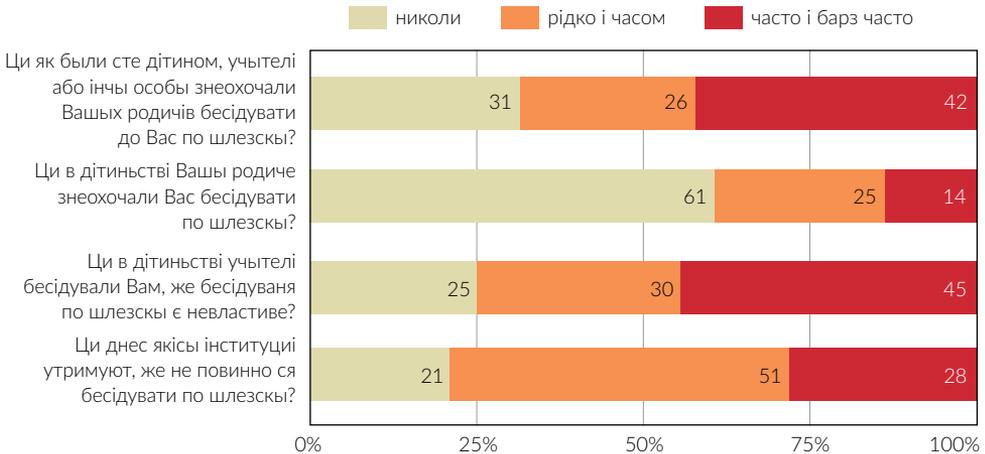
Частым дискримінаційным поведіньюм сут ріжны формы знеохочаня хоснувати меншыновий язык. В досліджыню проведеным в 2020 р. 8% лемківскых респондентів задеклярувало, же в дітиньстві учытелі знеохочали іх бесідувати по лемківскы часто або барз часто, а 22% – часом або рідко. 33% анкетуваных задеклярувало, же учытелі або інчы особы знеохочали іх родичів бесідувати до них по лемківскы, а 32% – же тепер стрічат ся в розмаітых інституцях зо знеохочаньюм хоснувати лемківській язык.

Шлезакы, язык котрых фурт ест негуваный і неузнаваний державом, зазнали і зазнают того явиска в іщы більшій мірі. Аж 75% чуло в дітиньстві зо стороны учытелів, же бесідуваня по шлезскы є невластиве (в тым 45% часто і барз часто),

Дыяграм 20. Языкова дыскрымінацыя деклярувана Лемкамі (2020 р.)

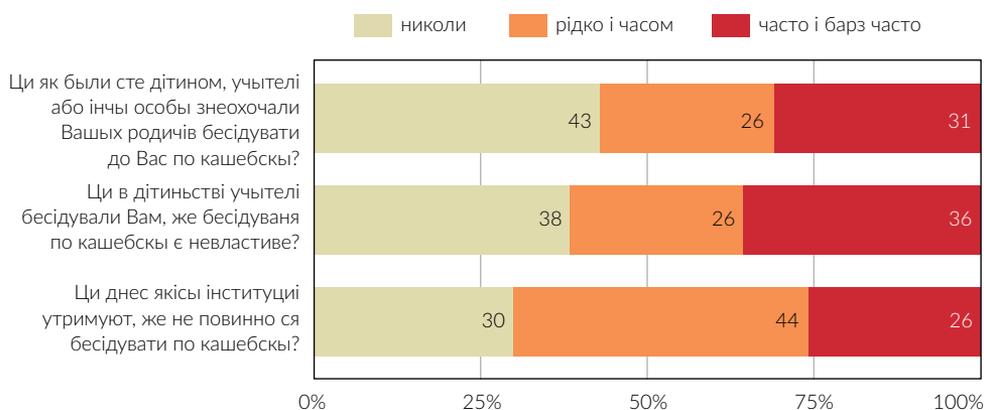
39% досвідчыло знеохочаня родичамі бесідувати в тым языке (в тым 14% часта і барз часта). Большае як 2/3 анкетуваных деклярувала, же коли были дзітмі, іх родича знеохочаны были бесідувати до них по шлезскы. Аж 79% Шлезаків уважат, же існуют тепер в нашій державі інституціі, які підтримуют, же не повинно ся бесідувати по шлезскы. Вшытко тото вказуе скалю постеріганой дыскрымінаціі зо взгляду на хоснуваня шлезского языка.

Дыяграм 21. Языкова дыскрымінацыя деклярувана Шлезакімі (2020 р.)

В наших досліджынях прызрили сме ся докладні вліянню знеохочаня до хоснуваня языка на языковы практыкы серед Кашебів, што взяли участ в досліджыню в 2018 р. Треба єднак підкрислити, же з увагы на спосіб позыскуваня ре-

спондентів, результати тоты не сут репрезентатывны для цілой популяції осіб ідентифікуючых ся етнічні як Кашебы або жыючых на Кашебах. Зато же мотузок до анкеты был поширюваный в социяльных медиях кашебскыма організацыяма і медияма, в досліджыню домінували особы заінтересуваны кашебскым языком і культуром і ідентифікуючы ся з том групом. Спосеред респондентів 62% признало, же было беспосередньо знеохочаных учителяма хоснувати кашебскій язык (36% задеклярувало, же діяло ся так часто або барз часто). В однесію до днешной ситуациі, 70% было переконаных, же даякы інституці фурт підтримуют, же не повинно ся бесідувати по кашебскы.

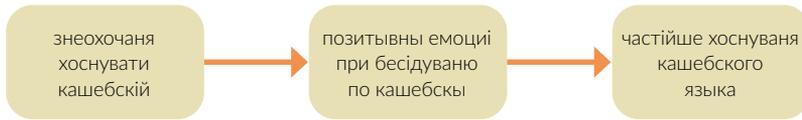

Дияграм 22. Языкова дискримінация постерігана кашебскыма респондентама (2018 р.)

Тоты, котры задеклярували, же досвідчыли більше знеохочаня, декларували тіж частійше хоснуваня кашебского языка в ріжных аспектах жытя днес, а єдночасно досвідчали веце позитывных емоций звязаных з бесідуваньом по кашебскы. Результат тот был статистычні важный тіж по тым, як сме взяли до увагы ріжниці в языковых компетенциях респондентів. Ефект тот можна описати і представити в такій спосіб: чым барже участники досліджыня были знеохочаны хоснувати кашебскій, тым веце позитывных емоций одчували бесідуочы в тым языку¹⁰¹. А чым веце одчували позитывных емоций, тым частійше хоснували язык.

Тота залежніст вказує, же Кашебы, які взяли участ в нашым досліджыню, хоц досвідчыли знеохочаня – і проти дискримінаціі – выбрали дорогу активных хоснувателів свойого языка; сутьове є при тым, же розвинули з ним позитывный емоцийный звязок. Думаеме, же велике влияня на тот процес мало іх заангажуваня в розмаіты формы активізму звязаного з кашебском достоменні-

¹⁰¹ Детальны результаты представлены сут в статі: J. Olko, K. Hansen, M. Wypych, O. Kuzawińska і M. Bańdur, «From discouragement to self-empowerment: Insights from an ethnolinguistic vitality survey among the Kashubs in Poland», PLOS ONE 15/8 (2020), e0237395, doi: 10.1371/journal.pone.0237395.

Дияграм 23. Залежніст межде знеохочаньом хоснувати кашебскій, одчуваньом позитывных эмоціі звязаных з бесідуваньом по кашебскы і частотом хоснуваня языка

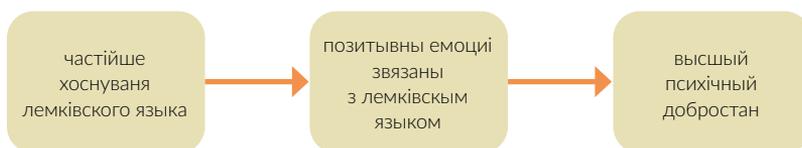
стю, яке допомогло ім перемочы дискримінацію, перемінити тяжкы досвідчыня в етнічну детермінацію і одшмарити векшынову ідеологію промучую лем хоснуваня польского языка і депреціонуючу кашебскій язык. Беручы еднако до увагы профіль респондентів – осіб з сильном кашебском достоменністю і, хоц в части, свідомі заангажуваных в розмаіты формы актывізму – тяжко узагальнити тот внесок на шыршу популяцію Кашебів. Наше досліджыня сугерує, же підтримуваня етнічнай свідомості і участ в розмаітых «соспільностях практыкы» і актывістычных кругах то важны і ефектывны механізмы для підтримуваня хоснувателів меншыновых языків і іх актывных языковых постав. Єдночасно треба еднак памятати, же в примірі осіб менше свідомых ци заангажуваных етнічне знеохочаня і інчы формы языковой дискримінаціі можут мати чысто адмінный результат, што обсервуєме в рішучій більшості соспільности, якы хоснуют загорожены языки на цілым світі. Для таких осіб, непевных своїх языковых знань або боячых ся одшмаріня або неприхильных реакціі звязаных з меншыновым языком, вшелеякы формы дискримінаціі (аж і тоты напозір барже «деликатны» ци замаскуваны) то часто краплина, што проливат чашу гіркоты, знеохочаючы іх до хоснуваня даного языка.

Корысти з хоснуваня корінного языка

Результаты науковых досліджынь веденых в ріжных регіонах світа вказуют, же сохраніня корінных языків позитывні вліят на соціяльне фунгуваня і на здоровля і добростан членів меншыновых соспільности. В примірі корінных жытелів Пілнічнай Амерыкы выказано примірно, же актывне хоснуваня корінного языка успішно обнижат частоту самовбивств серед молодежи в резерватах і ризико захворінь на диябет і інчы хвороты¹⁰². Діти вчыны што найменше вісем років в своїм власным языку мают ліпшы результаты, тіж в середніх і высшых школах, як інчы в іх віку змушены до вчыня ся в домінуючым языку, інчым як тот

¹⁰² R.T. Oster, A. Grier, R. Lightning, M.J. Mayan і E.L. Toth, «Cultural continuity, traditional Indigenous language, and diabetes in Alberta First Nations: A mixed methods study», *International Journal for Equity in Health* 13 (2014), с. 92, doi:10.1186/s12939-014-0092-4.

хоснуваний в хыжы¹⁰³. Двоязычны діти маюць векшы когнітыўны потенциал, што проявляецца напрыклад у большай свабодзе перелучаньня сябе між задачами¹⁰⁴. Двоязычнасьць мае таксама пазітыўны ўплыў на старшыя асобы, можа звязана з бо з опізненьнем яўляюцца сымптомы дэменцыі¹⁰⁵. У нашых дасьледаваньнях павяло ся таксама пацвердзіць, што члены супольнасьці Нааа, што жывуць у чатырох розных рэгіёнах Мэксыку, які частэйшэ хоснуюць язык наўатль у камунікацыі з членамі родзіны, маюць высшы рівень добрастану. Што важна, рэзультат тот ёсьць сильнішый у прыкладзе супольнасьці, у котрых втрата языка і асыміляцыя да дэмінууючэ культуры ёсьць найбаржэ заавансувана, аж і кэд рівень добрастану тых асоб ёсьць ніжшы як у рэгіёнах баржэ традыцыйных, дэ корінны язык сохраніў ся у векшы ступені.

Дыяграм 24. Залежнасьць між частотам хоснуваня лемківскаго языка, адчуваньнем пазытыўных эмоцыяў звязаных з тым языком і псыхічным добрастанам хоснуватэляў

Як ідзе аб пазытыўну ролю языка ў меншыноўых супольнасьцях, што жывуць на тэрыторыі Польшчы, працы нашэго праекту вказалі, што частэйшэ хоснуваня лемківскаго языка вяжэ ся з высшым псыхічным добрастанам¹⁰⁶ сярод Лемкіў. Чым вецэ дасьледаваны асобы бесідувалі па лемківскы або хоснувалі го ў інтэрнэце, тым вецэ адчувалі пазытыўных эмоцыяў звязаных з бесідваньнем па лемківскы¹⁰⁷, а ў консеквенцыі дэкларувалі высшы псыхічны добрастан¹⁰⁸. Частэйшэ

¹⁰³ T.L. McCarty, «Revitalising indigenous languages in homogenising times», *Comparative Education* 39/2 (2003), с. 147–63, doi: 10.1080/03050060302556.

¹⁰⁴ E. Bialystok і M.M. Martin, «Attention and inhibition in bilingual children: Evidence from the dimensional change card sort task», *Developmental Science* 7/3 (2004), с. 325–39, doi: 10.1111/j.1467-7687.2004.00351.x.

E. Bialystok і L. Senman, «Executive processes in appearance-reality tasks: The role of inhibition of attention and symbolic representation», *Child Development* 75/2 (2004), с. 562–79, doi: 10.1111/j.1467-8624.2004.00693.x.

A. Costa, M. Hernández і N. Sebastián-Gallés, «Bilingualism aids conflict resolution: Evidence from the ANT task», *Cognition* 106/1 (2008), с. 59–86, doi: 10.1016/j.cognition.2006.12.013.

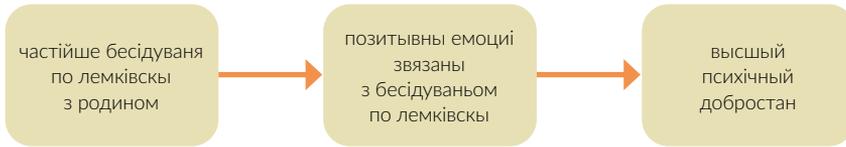
¹⁰⁵ E. Bialystok, F.I.M. Craik і G. Luk, «Bilingualism: Consequences for mind and brain», *Trends in Cognitive Sciences* 16/4 (2012), с. 240–50, doi: 10.1016/j.tics.2012.03.001.

¹⁰⁶ $b = 0,13$; $SE = 0,05$; $p = 0,008$; $95\%CI[0,04; 0,23]$.

¹⁰⁷ $b = 0,34$; $SE = 0,06$; $p < 0,001$; $95\%CI[0,21; 0,46]$.

¹⁰⁸ $b = 0,20$; $SE = 0,05$; $p < 0,001$; $95\%CI[0,10; 0,29]$; посередній эффект: $b = 0,07$; $SE = 0,02$; $95\%CI[0,03; 0,12]$.

хоснування лемківського языка вязало ся тіж з рідшыма симптомамі історичной травмы (більше інформаций о історичній травмі і ей вліянню на хоснування лемківського языка находит ся в підрозділі «Рекомендації, значыт як ограничыти негатывны консеквенці історичной травмы»). Результат тот повело ся потвердзіти тіж в контексті хоснування лемківського языка дома, з членамі родины. Чым більше участныкі дослїджыня бесїдували по лемківскы з родыном, тым більше позытывных эмоцый звязаных з языком одчувалы¹⁰⁹. Чым більше зазнавалы негатывных эмоцый, тым рідше хоснувалы лемківскій язык в родынным кругу¹¹⁰. Частыйше бесїдуваня по лемківскы вязало ся з высшым псыхічным добростаном¹¹¹. Результаты тых дослїджынь вказуют велычезне значыня, яке мае эмоцыйный вымір хоснування языка.

Дыяграм 25. Залежніст медже частотом хоснування лемківського языка в родынным кругу, одчуваньом позытывных эмоцый звязаных з тым языком і псыхічным добростаном хоснувателів

Вызваня: наслїдства пандеміі для локальных языків

Хоц докладны наслїдства пандеміі для меншыновых языків (в тым особливо для языків загорожених загыбніньом) фурт тяжко порахувати, неє вантпывосты, же сут они і будут серыозны і пошырены. Пандемія COVID-19 забрала і надале забрат вельох з найстаршого поколіня, котры в тых соспільностях сут сутьовыма особамы, якы передают языкове і культурове знаня. В однесіню до перерваного або ослабленого переказу языка то од діда і бабы вчат ся часто языка наймолодшы поколіня; то з поколіньом діда і бабы члены тых соспільности найвеце тіж бесїдуют в рідным языку. Сут то тырвалы втраты для меншыновых груп. Дальшы діяня мусят взяты до увагы збільшаючы ся, тіж з той прычыны, діру в трансмісіі языка і ліпше достосувати актуальны стратегіі соцыялізаціі в загорожених языках до коротко- і долгофальовых негатывных наслїдств пандеміі. До тых послїдніх треба тіж зарахувати ефекты розмаітых форм стыгматызаціі, котрых в часі пандеміі зазналы і зазнают члены меншыновых груп. Досвід тот може обныжати етнічну самоідентыфікацію і модыфікувати языковы поставы (напрымір

¹⁰⁹ $b = 0,23$; $SE = 0,04$; $p < 0,001$; $95\%CI[0,14; 0,31]$.

¹¹⁰ $b = -0,03$; $SE = 0,02$; $p = 0,048$; $95\%CI[-0,07; -0,0004]$.

¹¹¹ $b = 0,09$; $SE = 0,04$; $p = 0,01$; $95\%CI[0,02; 0,16]$.

стигматизувані члени даной групи можуть в більшій як дотепер мірі уникати хоснуваня языка меншыны). Неґатывне вляня на сохраніня меншыновых языків має тіж долготырвале завішыня культуральных акывности і розмаітых форм акывізму, які зміцняють переказ языка і почутя междегруповых звязків, што вляють на етнолінґвістычну жывотніст даной групи. Таки акывности допомагають тіж будувати языковы компетенці і языковы практыкы, особливо в примірі осіб, які не можуть хоснувати свого языка в хыжы ці в роботі. Перенесіня части тых акывности до інтэрнету певністю не заступує попередніх способів підтримуваня меншыновых языків і може нести зо собом долготырвалы неґатывны наслідства для іх хоснувателів. Вкінці, неґатывне вляня на языковы соспільства (а тым самым і на сохраніня іх языків) мають тіж економічны наслідства пандемії, што погіршають матеріяльны условія жытя іх членів.

Можливы стратегіі охорони меншыновых языків: рекомендаціі

Актуальна ситуація меншыновых языків в Польщы вымагат введіня барже ефектывных стратегій, які дозволят на іх сохраніня і успішне протидіяня збільшаючій ся перерві в междепоколіньовым переказі, як тіж інчым наслідствам етнічной дискримінаціі, неґатывных языковых ідеологій і релятывно низкій економічній вартості тых языків на рынку працы. На основі резульататів нашых досліджынь і дотеперішнього досвіду во спілпраці з меншыновыма соспільностямы в Польщы і на світі пропонуеме комплементарны стратегіі, што єднають вшыткы діяня (тоты, што ідут згоры, і тоты незалежны, соспільны). Іх оптимальне получыня створит найліпшы шансы на перетырваня загорожених языків і підтримуваня позытывных форм ідентыфікаціі і психічного добростану членів етнічных і національных меншын.

Стратегіі, што ідут згоры

- Модифікація анахронічных критерій офіційного узнання меншыновых языків на дорозі новелізаціі уставы і критерій для гмін з помічным меншыновым языком.
- Офіційне узнання і урухомліня підтримкы для неузнаваних дотепер меншыновых языків в Польщы, в тым перше для шлезского і вілямівского.
- Урухомліня програмів іммерсійного вчыня меншыновых языків на рівні предшколя, основной, середньої і высшой шкіл.
- Підтримуваня медий в меншыновых языках і прырыхтуваня і дистрибуціі едукаційных метеріялів.
- Підтримуваня професійных форм вчыня для учителів меншыновых языків.

- Організація медіяльных і едукacyjnych кампаній збільшаючых знаня соспільства на тему языково-культуровой ріжнородности і промуючых позитивны поставы взглядом меншыновых груп.
- Конкретны формы промуюваня видимости меншыновых языків (таблиці, ознакуваня, двоязычны написы в комунікаціі, урядах, skleпах, на сайтах самоупрядів, сайтах в домені gov.pl ітд.).
- Підпора для фунгуваня і творіня просторів хоснуваня меншыновых языків на рынку працы.
- Підтримуваня вельоязычности в соспільстві.

Незалежны стратегіі

- Підтримуваня позитивных ідеологій і языковых постав во вшыткых віковых группах, але з особливым акцентом на родичів діти в віку ниже 18 років (в тым пошырюваня знань о познавчых і здравотных корыстях, які выходят з дво- і вельоязычности); організація варштатів і локальных подій звязаных з того рода діянями.
- Підтримуваня і організуваня форм переказу языка в хыжы і поза хыжом, в тым поза школом.
- Організація локальных груп активістів, в тым нп. груп, што єднают вчыня і хоснуваня языка з артыстычным, культуральном діяльністю ци спортовыма активностями.
- Ріжны формы активізаціі молодежи з меншыновых груп, в тым особливо підтримуваня активности, што будуют і зміцняют эмоцыйны звязки з корінным языком.
- Організація постійной психологічной підпоры для членів меншыновых груп, які зазнали ріжных форм стигматызаціі, дискримінаціі і історичной травмы.
- Творіня новых просторів хоснуваня меншыновых языків і збільшаня іх «чутной присутности».
- Будова меншынового «языкового краєвиду».
- Збільшаня присутности і видимости меншыновых языків в социяльных і традицыйных медиях.
- Участ членів соспільности в опрацовуваню програмів шкільного вчыня для меншыновых языків.
- Творіня місц работы, в яких буде ся хоснувало меншыновы языки, і заохочаня работодавців вводити можливість хоснувати тоты языки (нп. в skleпах, кавярнях, реставрациях, пунктах услуг).

КАШЕБСКИЙ ЯЗЫК ЯК ЄДИНЫЙ УСТАВОВО УЗНАНЫЙ РЕГІОНАЛЬНЫЙ ЯЗЫК В ПОЛЬЦЫ

Артур Яблоньскій

Треба признати, же част кашебских середовиск, в тым Кашебско-Поморске Обєднания, што єст найчисленнїшом позаурядовом організаційом діяючом для Кашебів, узнає компроміс досягнутый в уставі о національных і етнічных меншынах і о регіональном языку. Устава, котра надає кашебскому языкови статус регіонального языка, не обнимат охороном Кашебів як етнічной меншыны (называны сме в ній «соспільністю, што хоснує регіональный язык»). Тото розвязаня не єст акцептуване основаном в 2011 р. Кашебском Єднотом і широко пониманым середовиском ідеово звязаным з том організаційом. В опініі той части кашебской спільноты, котра принимат Кашебів за окремый нарід, приняты державом розвязаня – лем напозір хоронячы достоенність Кашебів і підтримуючы ей розвиток – сут по правді дискримінуючы. Односит ся тото уж до самого факту, же найвысшы органы державной влады не хотят узнати законности постуляту наданя Кашебам статусу етнічной (національной) меншыны. А до того доходит іщы оне нещестне окрисліня «регіональный язык». Чом нещестне?

В польскым языку фунгуют два семантычно ріжны понятия «регіональный язык»: правне, введене уставом о національных і етнічных меншынах і о регіональном языку з 2005 р. і друге, языкознавче, введене Зеноном Клеменсевичом в 50. роках ХХ ст. Понятия тоты репрезентуют ріжны системы знания о языку. *Европейска карта регіональных або меншыновых языків* (на котрій взорували ся авторы уставы о меншынах в Польцы) не дефініює безпосередньо терміну «регіональный язык»; переважно термін тот є выміняный єдночасно з терміном «языки меншын». Принимат ся, же понятия «меншыновых языків» і «регіональных языків» односит ся лем до автохтонных языків, тзн. таких, котры іх хоснувателі хоснуют в своїх натуральных середовисках од долшого часу дотепер¹¹². Творці польской уставы о національных і етнічных меншынах і о регіональном языку на тій основі здефініювали «регіональный язык» (лем кашебскій язык має тот статус) як язык, котрый є традиційні хоснуваний на окрисленій території в обшыри якісой державы тьма його громадянами, котры творят численні меншу группу од решты части населіня, і не єст ани диялектом державного языка, ани языком імігрантів. Інче пониманя понятия «регіональный язык» фунгує од 50. років ХХ ст. в польоністыці – гев понятия тото хоснує ся при описі говірок польского языка.

Тот концептуальный і клясифікаційный проблем здає ся важный для социяльного процесу формуваня ся языковой свідомости так Кашебів, як і Поляків. Вартат гев покликати ся на выповід Мирославы Саган-Белявы «[понятия »регіональный язык«] не хоснувано в примірі польской языковой реальности в однесію до коду, якіи має быти

¹¹² Поп. Т. Wicherkiewicz, *Regionalne języki kolateralne Europy: Porównawcze studia przypadku z polityki językowej* (Poznań: Wydawnictwo Rys, 2014), с. 75–74.

з заложыня чымси рїжным як польскій язык і його одміны (говірковы, регіональны)»¹¹³. Хоснуваня того понятя горозит поменшыньом прєстїжкы кашебского языка в свїдомости не лем Поляків, але тїж, і прєдо вшыткым, самых його хоснувателїв – Кашебїв; є адже дискримінуючым і дезінтегруючым кашебску спільноту фактором¹¹⁴.

ДИСКРИМІНАЦІЯ ХОСНУВАТЕЛІВ НЕСТАНДАРДОВИХ ОДМІН ПОЛЬСКОГО ЯЗЫКА

Бартломеї Хромік

Зо взгляду на історичны, культуровы, соспільны і правны обставины не дає ся легко порівнати ситуациї представників національных і етнічных меншын в Польщы з єдної сторони, а членів векшынової групы з другої. Єднако част обсерваций односячых ся до першой групы можна розшырити тїж на тых хоснувателїв польского языка, якы не хоснуют його стандардовой одміны.

Діаграм 26. Процентовий розклад оціны влияния бесїдуваня з рїжними акцентами на позицію бесїдуючого на рынку роботы

Ствердити такє дає аналіза одповїди на звїданя о того, ци бесїдуваня по польскы зо шлезскым, гуральскым або вілямівскым акцентом допомагат ци перешкаджат най-

¹¹³ M. Sagan-Bielawa, «Wdrażanie Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych a rzeczywistość socjolingwistyczna w Polsce. Na marginesie sporu o język regionalny», *Socjolingwistyka* 2016, т. 30, с. 9.

¹¹⁴ Більше на тоту тему: A. Jabłoński, «Problematyczność pojęcia »język regionalny«. Głos w sprawie polityki języka kaszubskiego», в: A. Kożyczkowska, M. Szczepska-Pustkowska (ред.), *Mniejszości etniczne i ich pogranicza. Szkice tożsamościowe* (Gdańsk: Wydawnictwo UG, 2021).

ти роботу або змінити ю на ліпшу. Само понятя акценту не было здефініюване в досліджыню, што лишало участникам досліджыня інтерпретаційну свободу. Спомене звіданя дано мешканцям бельского і освенцімского повітів. Особы, які жыют на тій території, зо взгляду на локальну соціолінгвістычну ситуацію, мают можливіст контакту з особами бесідуючыма по польскы зо шлезскым або ґуральскым акцентом.

На обышыри бельского повіту положены сут тіж Вілямовиці; єднако зо взгляду на невелике чысло населіня місточка і на далеко ідучу языкову асиміляцію його мешканців, котра прошла в остатніх декадах, можна підозрівати, же жытелі місцевости, які не сусідуют безпосередньо з Вілямовицями, не будут в силі розпознати особы бесідуючой з вілямівскым акцентом.

Хоц появляют ся приведены застережыня, ріжници в розкладі одповіди на звіданя о поєдны акценты сут невеликы. То означат, же для анкетуваных важный был не факт бесідуваня з конкретным акцентом, але бесідуваня з інчыим акцентом, як тот узнаваний за стандартовый. Явиско тото было при тым значучом частю анкетуваных валоризуване неґатывні. На загальнопольскым рівни тезу о злым постеріганю бесідуваня з акцентом потверджуют досліджыня Кароліны Гансен¹¹⁵, подля котрых 54% баданых подало, же «особа бесідуюча в тыповый для мешканців села спосіб, працюючи нп. в банку, повинна позбыти ся того способу бесідуваня». Проблем дискримінації з причыны языка до даякой ступени може тіж односити ся до корінных хоснувателів польского языка. Його консеквенцийом сут величезны втраты в людскым капіталі, які зо взгляду на тырваючу демоґрафічну кризу сут особливо серіозны.

¹¹⁵ K. Hansen, «Różnorodność czy standaryzacja polszczyzny? Stosunek Polaków do dialektów, gwar i regionalnych naleciałości w wymowie», в: А. Stefaniak, М. Bilewicz, М. Winiewski (ред.), *Uprzedzenia w Polsce* (Warszawa: Liberi Libri, 2015), с. 157–76: 168–169.

Языковы меншыны в Польщы на рынку працы в часі пандеміі COVID-19

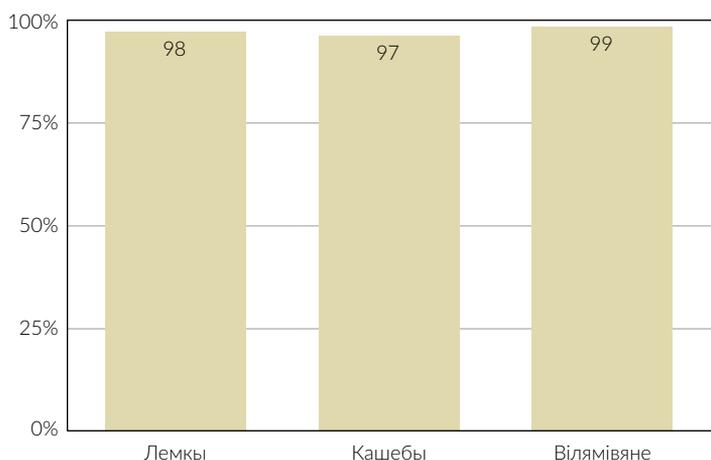
Бартломеї Хромік

Двоязычність (і вельоязычність) осіб, што належат до языковых меншын в Польщы

Подля даных, які походять з повселюдного спису проведеного в 2011 р., в Польщы жыє 948,5 тис. осіб, які хоснуют в хыжы інчыі як польскій язык. Абсолютна більшіст з них, бо аж 772 тис., хоснує так язык (або языкы) інчыі як польскій, як і польскій. Лем язык інчыі як польскій хоснує в хыжы 176,5 тис. осіб, што становит лем 0,46% популяціі державы. Найчысленнішу групу становлят серед них хоснувателі шлезского (126,5 тис.), німецкого (9,7 тис.) і україньского (4,5 тис.) языків¹¹⁶. Зо взгляду на необхідніст утримувати социяльны контакты поза домашнім і родинным середовиском тоты особы в великій мірі знають польскій язык, значыт сут што найменше двоязычны. Тото тверджыня находит оддзеркаліня в досліджынях проведених в рамках нашого проекту серед представників вілямівской, лемківской і кашебской соспільности в 2018 р. Практичні вшыткы респонденты задеклярували добре або барз добре знаня польского языка.

Брак знаня польского языка не становит адже для представників языковых меншын ограничаючой бареры на рынку працы. Знаня додаткового языка становит важный элемент збільшаючый іх людскій капітал. Присутніст меншынового языка на окрисленій території може причынити ся тіж до того, же хоц некотры з членів векшыновых груп познають меншыновыі язык.

¹¹⁶ GUS, *Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011* (Warszawa, 2015), https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5670/22/1/1/struktura_narodowo-etniczna.pdf [доступ: 29.07.2021], с. 67–70.

Дияграм 27. Одсоток баданых декларуючых добре або барз добре знаня польского языка в поєдных меншыновых групах

Корысти з вельоязычности: збільшыня людского капіталу і змарнуваный потенциал

Економісты розуміют людскій капітал як ресурс компетенций, знань, здорovia і заангажуваня поміщений в кождым чловеку і групі, нп. компанії або в соспільстві¹¹⁷. Чысленны науковы дослїджыня вказуют, же вельоязычність позытывні вліят на элементы, котры творят людскій капітал. Дво- і вельоязычны особы не лем скорше вчат ся дальшых языків¹¹⁸, але і ліпше си радят з лагоджыньом конфліктів і мультітаскінгом¹¹⁹, а аж і рідше і в пізнійшым віку страдають на хвороту Альцгеймера¹²⁰. Вельоязычны особы маот потенциал быти ліпшыма працівнікамі, аж і коли языки, якы хоснуют, не маот вельох хоснувателів.

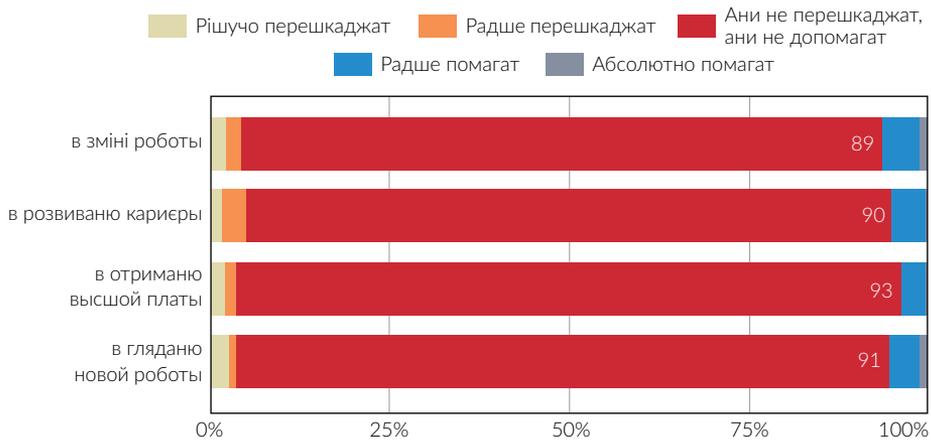
На жаль в вельох державах – в тым, як ся здає, в Польщы – потенциал тот ест недостеріганый, а в консеквенціі часто марнуваный. Свідчыти о тым можут одповіді даваны на звіднаня о корысти зо знаня вілямівского языка на рынку працы, котры были даны в часі дослїджыня проведеного в 2020 р. жытелям бельского повіту, на обшыри якого положены сут Вілямовиці, і сусідуючого

¹¹⁷ Поп. J. Samul, «Definicje kapitału ludzkiego w ujęciu porównawczym», *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie* 96 (2013), с. 195–204: 200.

¹¹⁸ M. Kaushanskaya і V. Marian, «The bilingual advantage in novel word learning», *Psychonomic Bulletin & Review* 16/4 (2009), с. 705–10, doi: 10.3758/PBR.16.4.705.

¹¹⁹ A. Prior і B. MacWhinney, «A bilingual advantage in task switching», *Bilingualism: Language and Cognition* 13/2 (2010), с. 253–62, doi: 10.1017/S1366728909990526.

¹²⁰ F.I.M. Craik, E. Bialystok і M. Freedman, «Delaying the onset of Alzheimer disease: Bilingualism as a form of cognitive reserve», *Neurology* 75/19 (2010), с. 1726–29, doi: 10.1212/WNL.0b013e3181fc2a1c.

Дыяграм 28. Працентовай розклад частоты ацэны прыдатнасці ведаў віляміўскага языка на рынку працы серед жытэліў бэльскага і освенціўскага повітвіў

освенціўскага повітвіў. В опініі блізку 90%, значыт більшості, анкетуваных ведаў віляміўскага языка ні не попраўляят, ні не погіршат іх пазіцыі на рынку працы.

Фактычна хоснувателі меншыновых языкіў, а аж і тоты члены векшынової групы, бесіда котрых в якісьй спосіб ріжніт ся од языковаго стандарту, часто стрічают ся з трудностями на рынку працы, што перекладают ся на іх эканомічну сітуацыю. Даякы з тых проблемів насілілі ся в часі пандеміі.

Проблем браку офіційных статистычных даных

Схоснуваня фразы «як ся здае» на пачатку попередньої секцыі може здавати ся незгідне з науковым характаром того тэксту. Не выходит оно єднако з недостатнього досліджыня темы автором, але з факту, же практычні не ведено до того часу в Польщы досліджынь над сітуацыём етнічных і языковых меншыў на рынку працы. Єдном з прычын такого стану єст брак офіційных статистычных даных, котры мож бы схоснувати в науковых опрацуванях. В періоді Польской Народной Республікі цілковітый брак заінтэресуваня офіційных статистычных оргів проблематыком етнічных і языковых меншыў выходил межде інчыма з консеквенцыі прынятыя тезы о етнічній єднородности польской державы¹²¹. Здае ся, же убогіст і схематычність даных з 1989 р. іде з факту, же квестія меншыў трактувана єст децідентами як мало значуча. Дост повісті, же

¹²¹ К. Łukaniszyn-Domaszewska, *Wpływ mniejszości niemieckiej na rozwój społeczno-gospodarczy województwa opolskiego* [непубликувана докторска дисертация] (Wrocław: Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, 2014), с. 134.

єдины доступны публично офіційны даны на тему ситуації меншын на рынку працы находят ся в рыхтуваных регулярно Міністерством Внутрішніх Справ і Адміністрації рапортах односячых ся до ситуації національных і етнічных меншын і регіонального языка Польской Республики. Зачынаючы од четвертого рапорту з 2013 р. аж по шестый рапорт з 2019 р., подавано там такы самы даны о активности на рынку працы, якы походили з Повселюдного Спису з 2011 р.¹²². Окрем неактуальности тых даных, треба звернути увагу на факт, же в тых документах не подавали методологіі, на основі якой рахували рівен безработя в поєдных меншыновых группах і в цілый Польщы. Тот послідній показник, які повинен быти пунктом однесія, ріжнит ся значучо од вартости, яку подає так Головний Статистычний Уряд, як і Евростат. Консеквенциейом такого стану є тіж брак науковых опрацунь на тему економічної ситуації поєдных меншын в Польщы. Нечысленны публикації, які возникли до того часу¹²³, присвячены сут німецкій і ромській соспільностям. Зо взгляду на специфіку тых двох меншын рапорты тоты не сут репрезентатывны для вшыткых меншыновых соспільств, хоц вказуют они проблемы на рынку працы, з якіма мусят си радити представники языковых меншын; єдночасно вказуют они позитывне влияня, яке присутність тых меншын може мати на локальний рынок працы.

Брак достовірних офіційных статистычных даных значучо утруднят ведіня досліджынь над влияньом інчых вымірів дискримінації на ситуацію представників языковых меншын на рынку працы, а тым самым маскує істнуваня проблему. То тіж порушыня запису поміщеного в артыкулі 6, пкт 2.1. уставы о національных і етнічных меншынах і о регіональным языку, котрый бесідує, же «органы публичной влады мают обовязок піднимати одповідні середкы в цілі: підтримуваня полной і фактычной рівности в просторі економічного, громадского, політычного і культурального жытя медже особами приналежныма до меншыны а особами приналежныма до векшыны».

Зо взгляду на брак офіційных статистычных даных в дальшій части розділу выкорыстувал буду предо вшыткым даны зобраны в рамках проєкту.

¹²² Треба зазначыти, же до рапортів прирыхтуваных МВСiА залучаны сут увагы передаваны представниками поєдных меншын. Серед уваг не нашли ся такы, котры односили бы ся до браку статистычных даных што до ситуації меншыновых соспільности.

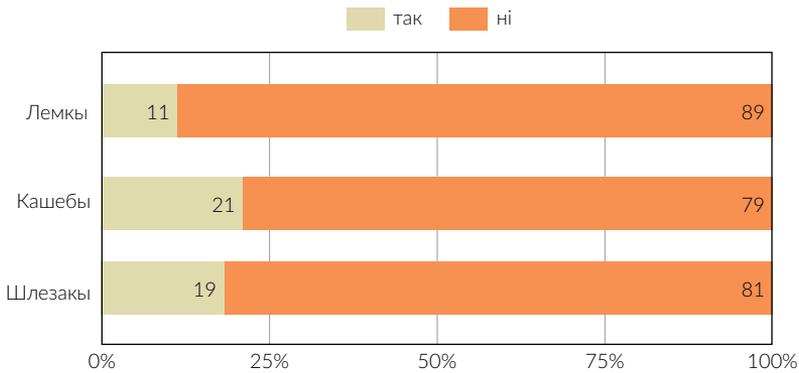
¹²³ Поп. R. Jończy, *Wpływ migracji zagranicznych na dysharmonię rozwoju województwa opolskiego ze szczególnym uwzględnieniem rynku pracy* (Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, 2006).

J. Talewicz-Kwiatkowska, *Wpływ aktywności finansowej Unii Europejskiej na położenie społeczne Romów w Polsce* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013).

K. Łukaniszyn-Domaszewska, *Wpływ mniejszości niemieckiej na rozwój społeczno-gospodarczy województwa opolskiego* [непубликувана докторска дисертация] (Wrocław: Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, 2014), с. 134.

Втрата работы і змяна способу заробкуваня в часі пандеміі COVID-19

Пандемія COVID-19 мала велічезне вліяння на рынак працы. Змусіла она локальны і дзяржавны власти і понаднародны інстытуцыі запропонуваці поміч бранжам, котры в ёй рэзультаті потерпілі найбарже. Рівен рэгістраванаго безробітця межде марцём 2020 а марцём 2021 піднюс ся в Польщы з 5,4% до 6,4%¹²⁴. Тоты даны не вказуюць еднако цэлага образу рынку працы. В рэзультаті пандеміі вельо асіб было прымушаных глядати нове місце работы або аж і змяніти бранжу. Проблем тот адносил ся тіж до вельох прадставнікв этнічных і языковых меншын з тэрыторыі Польщы.

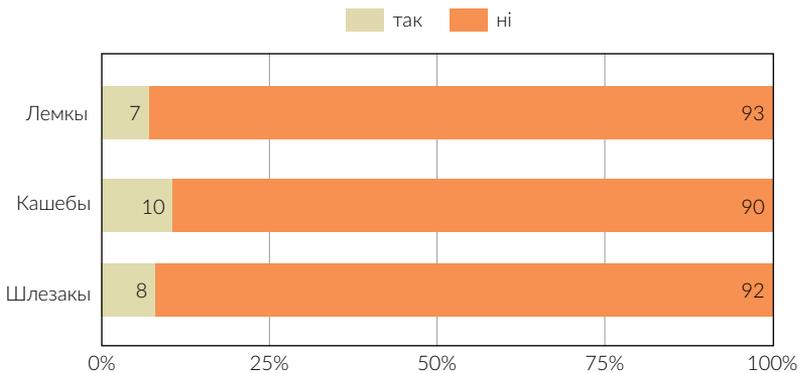

Дыяграм 29. Процентовой розклад частоты одповіді на звяданя о канечніст змяны способу заробкуваня спрычыненаго пандеміём COVID-19 серед прадставнікв выбранных меншыновых груп

На звяданя «Ци пандемія коронавіруса змусіла Вас до змяны способу зарабляня?» найчастійше потверджаючо одвідали Кашебы. З прычыны браку офіцыйных статыстычных даных мож лем дати гіпотезу, же сітуацыя тот выхадит хоц по часті з ролі, яку на обшыры, на котрій прожываюць Кашебы, одгрыват турыстыка. Через веліку част 2020 р., в яком ведены былі досліджыня, турыстычны рух был з епідемічных прычын аграничаны, а часова аж і цэлкам стрыманы.

Тіж серед Кашебів абсервувалі сме найвысшыі адсоток асіб, котры досвідчылі втраты работы в звязку з тырваючом пандеміём. З таком сітуацыём мірыці ся мусіл што дэсятый баданыі.

¹²⁴ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2021,4,1.html> [доступ: 17.06.2021].

Діаграма 30. Процентовий розклад частоты одповіди на звіданя о втрату роботы спричынену пандемійом COVID-19 серед представників выбраных меншыновых груп

Страх перед втратом роботы

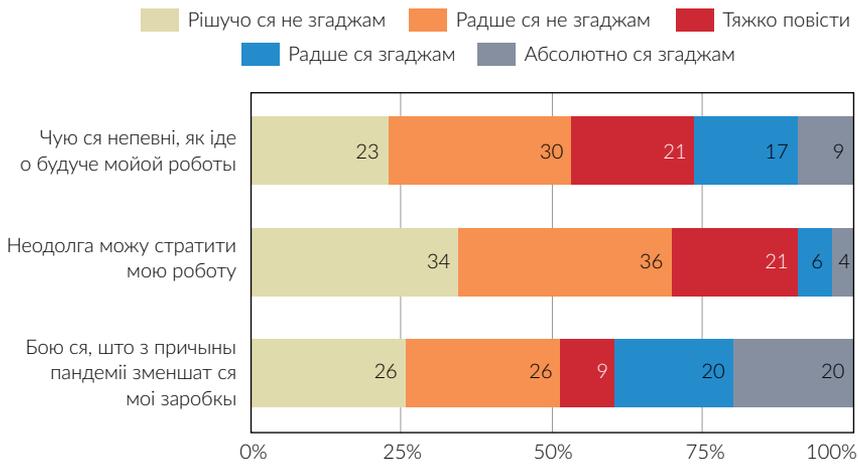
Втрата zatrudніня інчыма представниками соспільства може влинути на перцепцію загорожыня власного місця працы. Жебы міряти ей рівен, попросили сме участників анкеты однести до трьох тверджынь, якы сме схоснували, жебы створити скалю:

- Чую ся непевні, як іде о будуче мойой роботы.
- Неодолга можу стратити мою роботу.
- Бою ся, же з причыны пандеміі зменшат ся моі заробкы.

Одповіди даваны были на скали од 1 – «Рішучо ся не згаджам» до 5 – «Абсолютно ся згаджам». Звіданя тоты даны были вшыткым участникам досліджыня; зо взгляду на характер звідань представляме єднако лем результаты отриманы од професійні активных осіб¹²⁵.

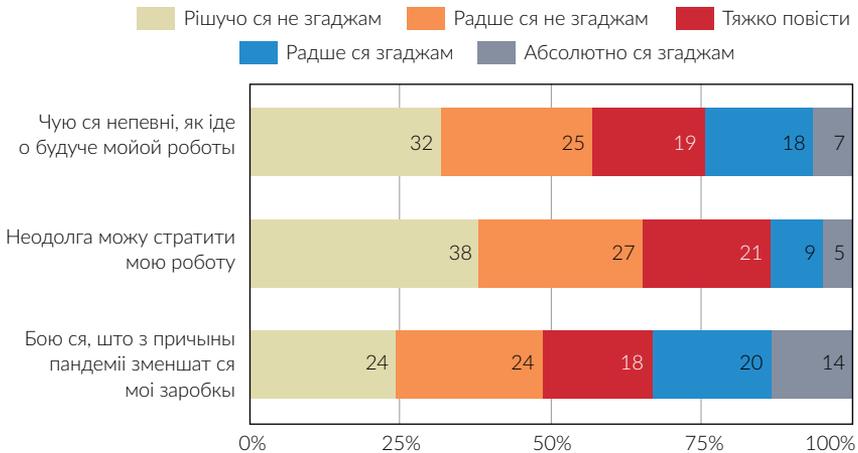
Проведене досліджыня вказало, же 26% Лемків чує ся непевні, як іде о будуче своей роботы (сума одповіді «Радше ся згаджам» і «Абсолютно ся згаджам»). Што десятий з представників той соспільности (10%) думат, же неодолга може стратити роботу. Аж 40% анкетуваных высловило страх о обнижыня вынагороджыня.

¹²⁵ За професійні активны особы приняли сме тых, котры в анкеті вказали, же сут zatrudнены на основі умовы о роботу або інчого рода умовы, вєдут свою діяльність або роблят на своей газдівці, або тіж словні задекларували, же працюют.

Дияграм 31. Скаля страху о роботу серед професійні актывных Лемків

Спосеред дослiджаных груп найнизшы рiвень страху, што звязаны з рынком працы, абсервували сме в Кашебiв¹²⁶. З першым стверджыньом згодило ся 25% респондентiв. 14% баданых осiб бояло ся скорой втраты роботы, а 33% анкетуваных – зменшыня заробкiв.

Дияграм 32. Скаля страху о роботу серед професійні актывных Кашебiв

¹²⁶ Середня з трьох одповiди односячых ся до страху звязаного з роботом вынесла для Кашебiв 2,44, для Лемкiв 2,55, а для Шлезакiв 2,83.

По другій страні той скалі нашли ся Шлезакы. Більше як єдна третя з них (36%) не чує ся певні, як іде о будуче свойого zatrudнїня. За безпосередньо загороженым втратом роботы уважат ся 20% анкетуваных, а аж 44% з них боїт ся втраты вынагороджыня спричиненой пандемійом.

Дияграм 33. Скаля страху о роботу серед професийні активных Шлезаків

Дискримінація представників етнічных і языковых меншын а іх ситуація на рынку працы

Порівняня результатів представлених в двох попередніх секциях може чудувати, а аж і здавати ся быти парадоксальне. Хоц спосеред досліджаных соспільности то Кашебы найчастійше одчували економічны наслідства пандеміі COVID-19, такы як втрата роботы або необхідніст змїны способу заробкуваня, то єдночасно серед представників той соспільности рівен страху звязаного з ситуаційом на рынку працы вказал ся найнизшый. Тот показник найвысшы вартости принимал в Шлезаків.

Здає ся, же єдным з факторів, якы можут мати вплиня на описаний стан, єст декларуваний рівен дискримінації членів поєдных соспільности¹²⁷. Квестия дискримінації од років інтересує економістів. Піонерами досліджынь над економічныма аспектами дискримінації сут лавреаты Нагороды Банку Швеції ім. Альфреда Нобля Гері Беккер, Кеннет Ерроу і Едмунд Фельпс. Першый з выміненых дослідників створил понятя «схыльніст до дискримінації», што окрислят

¹²⁷ Осторожніст, яка выражена єст в тым тверджыню, выходит м.ін. з сигналізуваного проблему браку доступу до достовірных статистычных даных односячых ся до описуваных груп.

неохоту, а часом ненавист, до членів окрисленой групы. Едмунд Фельпс є автором понятя статыстычнай дыскрымінаціі, яке основане в тым, же особа єст оціняна на роботодавцьом не зо взгляду на свої власны приметы, але на характэрыстыку групы, до котрой приналежыт (основом до ей вырїжніня може быти плоть, етнічне походжыня або хоснуваный язык)¹²⁸. З пункту пізрїня підмету, якій выкорыстує статыстычну дыскрымінацію, така стратэгія може здавати ся раціанальна; звязаны сут з ньом єднако велічезны соціяльны кошты і зато в вельох державах ей выкорыстуваня є правні огранічэне. Тоты соціяльны кошты поносят предо вшыткым члены дыскрымінуваных груп, котры тратят мотывацію до того, жебы здобывати компетенціі і інвестувати в себе, зато же знають, же характэрыстыка іх групы, а не особыты приметы, може вказати ся рїшуча при гляданю работы. В долгым перїоді така сітуацыя може довести до реального погіршыня ся параметрїв описуючых людскій капітал в меншыновій групі, а в консеквенціі змїцніти стереотып, якій становит основу статыстычнай дыскрымінаціі. Статыстычна дыскрымінацыя може адже мати характэр самосполняючого ся пророчтва. Што важне, схоснувана в проведеным дослїджыню скаля, яка мірят дыскрымінацію, містыла так элементы, котры односылы ся до схыльносты до дыскрымінаціі, як і до статыстычнай дыскрымінаціі.

Ведены нами дослїджыня вказалы, же так в прымірї Кашебів¹²⁹, як і Шлезаків¹³⁰ істнує статыстычно важный звязок помедже декляруваным рївньом зазнаваной дыскрымінаціі а страхом звязаным з сітуацыяю на рынку працы, пры чым єст він найсыльнійшы в прымірї Шлезаків. Подібного звязку не абсервувалы сме серед Лемків¹³¹. Вартат зазначыти, же – як вказано в роздлі «Псыхологічны консеквенціі дыскрымінаціі» – в тій групі рївен декляруваной дыскрымінаціі был найнызшы¹³². Сред Шлезаків абсервувалы сме тіж звязок помедже страхом о сітуацыю на рынку працы а стыгматызацыяю з прычыны COVID-19¹³³. Подібной реляціі не віділы сме в Лемків¹³⁴ і Кашебів¹³⁵, што не чудує в контексті прыведеных даных в роздлі «Стыгматызацыя звязана з COVID-19: досвід меншын»: проблем тот мал для тых соспільносты маргінальне значыня.

¹²⁸ E.S. Phelps, «The statistical theory of racism and sexism», *The American Economic Review* 62/4 (1972), с. 659–61.

¹²⁹ $b=0,229$; $SE=0,048$; $p<0,001$; 95%CI [0,120; 0,307]; $n=367$.

¹³⁰ $b=0,282$; $SE=0,056$; $p<0,001$; 95%CI [0,173; 0,393]; $n=300$.

¹³¹ $b=0,031$; $SE=0,143$; $p=0,834$; 95%CI [-0,257; 0,317]; $n=49$.

¹³² Што єднако, хоц по часты, може быти спрычынене негуваньом Лемкамы дыскрымінацііных явыск. Тото явыско описане было в роздлі «Меншыновы языкы в Польщы і іх хоснувателі: дыягнозы, вызваня і стратэгіі підпоры і ревіталізаціі».

¹³³ $b=0,238$; $SE=0,035$; $p<0,001$; 95%CI [0,081; 0,220]; $n=306$.

¹³⁴ $b=0,112$; $SE=0,234$; $p=0,436$; 95%CI [-0,287; 0,655]; $n=51$.

¹³⁵ $b=0,090$; $SE=0,050$; $p=0,077$; 95%CI [-0,010; 0,188]; $n=390$.

З приведених вище даних мож внескувати, же кед дискримінація або стигматизація в меншыновій групі є видна і деклярувана, то особы, котры ся з ньом стрітили, высловлюют векшый страх о свою ситуацію на рынку працы. Обсервація тотя в получиню зо змістом поміщеним хоц бы в цитуваній клясичній економічній літературі дозволят поставити гіпотезу, же факторы такы як дискримінація і стигматизація можут спричиняти збільшыня страху о ситуацію на рынку працы¹³⁶.

Економічны доліджныя вказуют, же дискримінація на рынку працы повязана єст не лем з вельоаспектовыма трудностями для дискримінуваного працівника, але і высшыма коштами для дискримінуючого роботодавці¹³⁷. Розвиваючы тоту думку, подля Кеннета Ерроу, в долготеміновій перспективі, в условіях свобідной конкуренції лем підприємства, котры не стосуют дискримінації або стосуют ю в найменшій ступени, сут в силі перетырвати на рынку¹³⁸. Підсумуваня бесідуюче о шкідливости дискримінації на рынку працы мож перенести тіж на рівен економіки поєднх держав. Дискримінація етнічных і языковых меншын в Польшы фінально вказує ся шкідлива тіж для векшынової групи.

Рекомендації

- Вести докладны статистыкы односячы ся до ситуації національных, етнічных і языковых меншын, згідні з рекомендаціями ОЗН¹³⁹.
- Збільшыти доступніст інформацій о корыстях, в тым економічных, якы ідут з вельоязычности.
- Едукація роботодавців што до дискримінаційных поведінь і їх економічных консеквенцій.
- Приняти законодавство, яке ефективно бы утрудняло стосуваня статистычнои дискримінації.

¹³⁶ Можливый є єднако одворотный напрям діяня той реляції. Як в розділі «Дискримінація Кашебів – проявы в жытю спільноты» подал Артур Яблоньскій, «тым, што наказує дискримінуваным особам годити ся на ситуацію дискримінації, є страх, же не найдут або втратят роботу».

¹³⁷ G.S. Becker, *The Economics of Discrimination* (Chicago & London: University of Chicago Press, 1971), с. 14.

¹³⁸ K.J. Arrow, «The theory of discrimination», в: O. Ashenfelter, A. Rees (ред.), *Discrimination in Labor Markets* (Princeton: Princeton University Press, 1973), 1–33, с. 10.

¹³⁹ Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division, *Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses: Revision 2* (New York: United Nations, 2008), https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/Standards-and-Methods/files/Principles_and_Recommendations/Population-and-Housing-Censuses/Series_M67Rev2-E.pdf [доступ: 29.07.2021].

ЕДУКАЦІЯ, МЕДІЯ І ТУРЫСТЫКА НА КАШЕБАХ: ОБШЫРЫ, В КОТРЫХ ГЛЯДАТ СЯ ДВОЯЗЫЧНЫХ ОСІБ

Артур Яблоньскі

З досліджынь вядзеных у рамках праекту «Языковой антидот» сярод прадставнікоў віляміўскай, лемківскай і кашебскай саспільнасці зная, же рашуча большасць (97–99%) асоб, якія ствараюць гэтыя саспільнасці, знаюць польскі мову. Знання другога мовы, у тым прымеру меншыноўнага, хоць пэўнасцю збільшаюць узровень людскага капіталу гэтых асоб, у досвідчыню вельх з іх не збільшаюць лік аферт працы, а ў некотрых выпадках можа быць прычынай дыскрымінацыі.

Такая сітуацыя не мусіць аднак быць прынцыпам, што вказуе прымер кашебскага мовы і яго хоснувателю. Реалія рэгіянальнага рынку працы ў поморскім воеўідстве, дзе Кашебы становяць падля аднаго джерела блізка 10% папуляцыі, а падля іншых больш за 25% (залежна ад таго, ці браць пад увагу вынікі Нацыянальнага Паселюднага Спісвання Жытэлю і Мешканю з 2011 р., ці вынікі досліджынь сацыялогаў і геаграфю), с'я спрыяюць у атрыманню двоязычных асоб. Выріжніць можа што найменш тры абшчыны, у котрых ёсць запатрыбуванне на людю знаючых кашебскі мову: кашебскае адукацыя, рэгіянальны медыя і турыстыка.

Ад рюкю гляданы с'я вычыты кашебскага мовы. Лік дзіт і моладзю, якія вучаць кашебскае, збільшалася ад 2005 р. (у січні таго рюка вошлі ў жытця рювязанне уставы аб нацыянальных і этнічных меншынах і аб рэгіянальным мову), жебы доты да рювня 20 тис. у 2020 р.¹⁴⁰. Вчыня прюходыць у 399 школах (за данымі Міністэрства Адукацыі і Науку за шкільны рюк 2019/2020) – ад Гелю на пільночы воеўідства па Черск на полудні і ад Гданьска на сході па Слупск на заході¹⁴¹. Хоць патрыбны да таго ішы долшы і абшырнішы досліджыня, повело с'я усталыць, же прютягом 15 рюкю блізка 1200 вычытлю здобыло право вчыты кашебскі мову (скінчыло подыпломны студыя на Гданьскім Універсітэце і ў Поморскім Акадэміе ў Слупску або здало егзамін перад языковым камісіям Кашебско-Поморскага Аб'яднання), з чю блізка 700 рюбят у професіі. Досвідчыня штодэннага дню вказуе, же тэ фурт мало.

Рюзвоток медыя, асобліва електронных, спрычыныць, же і ў тым прюсторі возныкло запатрыбуванне на асобю, што знаюць кашебскі мову і хоснуюць го штодэнна. З пачатком 90. рюкю XX ст. праціўныкю з такіма кампетенцыямі зачалы браць да працы рэгіянальны публічны радыйастацыі Польскага Радыя і Польскай Телевізіі ў Гданьску. Ад паловы першюй дэкады XXI ст. долучылі да іх комерціяны радыйастацыі і телевізіі, такы як Радыю Кашебе, з мільяонам патенціяных слухачю, ці фунгююча ў рюках 2010–2012 сателітарна CSBTV, котра надавала свій прюграм па кашебскі і па польскы на абшчыны паловыны Еўропы. Прымером ё тїж каблыва

¹⁴⁰ <https://dane.gov.pl/pl/dataset/276,nauka-jezykow-mniejszosci-narodowych-etnicznych-i-jezyka-regionalnego> [дотуп: 14.04.2021].

¹⁴¹ M.T. Meyer, *Watchdog na Kaszubach 2020: Raport o stanie nauczania języka kaszubskiego w szkołach województwa pomorskiego w roku szkolnym 2018/2019* (2020), <http://kaszubsko.com/uploads/Watchdog%20na%20Kaszubach%202020-%20raport.pdf> [дотуп: 14.04.2021].

телевізія Твоя Морска Телевізія і Радію Норда, што обнимают сiгналам вейгерівскай і пуцкай повіты. Кус менше запатрэбаваня на кашебскоязычных журналістаў вказувалі локальны і рэгіянальны газеты, нп. «Dziennik Bałtycki» ці «Pomerania». Разам роботу в сектары медыя нашло протягом минулых 30 рокіў парудесяць асіб. В добі развіваючыхся каналаў камунікацыі і сацыяльных медыяў в інтэрнэце штараз бiльшэ людзі веде по кашебскы професійны блогы і порталі.

Важным сектаром эканомікы на Кашебах є турыстыка. Турыстычны підприємцы штараз частійшэ розуміюць, же кашебскій язык і культура Кашебіў – при мори, озерах і лісах – можут притігати і выклікувати цікавіст гості. Знаня кашебского языка мусят вказати уж не лем особы працуючы в поморскых музеях, але тіж працівнікы оддiлiнь промоцыі готеліў, а аж і обслуга рестаўрацыі і продавці памяток. Але же работа в тым сектары єднак характарызує ся тым, же єст сезонова, і – як сме ся переконалі особливо в часі пандеміі – легко пiддає ся великым ваганям рынку, тяжко єст оцінити чысло працуючых в турыстыці двоязычных асіб.

Внескы і практычны рекомендаці: як ліпше підтримувати етнічны меншыны, хоронити языково-культурову ріжнородніст і будувати ліпшы реляціі з векшыновом групом?

*Юстина Олько, Артур Яблоньскій, Анна Масляна, Йоанна Мариняк,
Бартломеї Ванот, Рафал Жепка, Мацеї Бандур, Тимотеуш Круль,
Олена Дуць-Файфер, Наталия Малецка-Новак*

Досліджыня в рамках нашого проекту, ведены медже 2018 а 2021 р. в стислій спілпраці з представниками локальных соспільности і з меншыновыма організаціями, вказали ріжны аспекты фунгуваня выбранных етнічных меншын в нашій державі. З єдной стороны вказали скалю і формы іх дискримінаціі, стигматызації і історичной травматизаціі разом з іх вельовыміровыма наслідствами. Дискримінація і ріжного рода насильство взглядом меншын маот так безпосередні, як і барже посередні ци менше видны формы. Тоты остатні обнимают символічне насильство, в тым поміщене в розмаітых ідеологіях і поставах векшыновой соспільности і державных інституцій (як примірно дискурс на тему диялектів і говірок), хоснуваня взглядом меншын векшыновых критерий ци утырвалія «невидимости» меншыновых груп. Тоты формы насильства видно на правным, соспільно-політычным, едукаційным і економічным рівни. З другой стороны нашы досліджыня вказали охоронне, позитывне влияня хоснуваня меншыновых языків на добростан і здоровля локальных соспільности, в тым особливо на ліпше раджыня си з наслідствами травмы і дискримінаціі. Остатній етап досліджынь, зреалізуваный в часі пандемії, дозволил ліпше познати і зрозуміти влияня, яке мала она на Кашебів, Лемків, Шлезаків, Вілямівян і жытелів Підбескідя. На основі тых результатів пропонуєме шор практычных рекомендацій і стратегій, котры в нашій опінії поможут ліпше хоронити меншыны і поліпшыти іх фунгуваня, а єдночасно дозволят будувати ліпшы реляціі медже нима а векшыновом групом, што єст в інтересі соспільства і польской державы.

Част рекомендацій была уж представлена в тематичных розділах той книжки, гев презентуєме тоты, котры односят ся до правных і системовых, едукacyjnych і медияльных розв'язань.

Рекомендації в обшыри правных і системовых розв'язань

- Держава повинна обняти правном опіком і офіційні узнати дотепер неузнаны группы, якы од років старают ся быти взяты до увагы в уставі (Шлезакы, Вілямівяне), і быти одкрыта на постуляты інчых груп і соспільств, якы стремлят до охороны своей ідентичности і языково-культуровой спадковины.
- Треба зверифікувати і змодифікувати дотеперішні, нашмарены і основаны на анахронічным і псевдонауковым розріжнію медже языком і диалектом, критеріи узнаваня статусу меншын і хоснуваных нима языків. Дебаты на тему статусу языка не мают науковых основ – іх характер єст політычний, а не языкознавчий. При рішаню о наданю статусу меншынового языка треба зосередити ся на критеріи волі і достоменности його хоснувателів. Звертаме і увагу на амбівалентніст понятя «регіонального языка» і проблем його хоснуваня окремо од узнання окремого статусу группы (в примірі Кашебів), значыт окремо од охороны других аспектів його ідентичности (історії, культуры, етнічної достоменности). Меншыновы языки не можут добрі фунгувати в одорваню од шыроко понятой культуры, традиций, практик і достоменности, якы повинны быти підтримуваны і хоронены державом.
- Треба створити барже детальны і комплетны правны регуляциі, якы полегшат фунгуваня меншынових соспільности, і механізмы забезпечыня прав меншын; особливо іде о барже ефектывны нарядя охороны перед дискримінаціом і стигматызаціом основаны на уставовым дефініюваню розмаітых форм і аспектів дискримінації і стигматызації.
- Згідны з принятыма Польщом медженародныма зобовязаняма правны розв'язаня повинны давати комплетну освіту в меншыновых языках, а не лем підтримувати модель вчыня основаный на присутности меншынового языка як факультатывного предмету, вченого як чужый язык (детальны едукacyjne постуляты поданы сут ниже). Забезпечыти треба і вчыня в меншыновых языках на вшыткых етапах едукации: од дошкільной по академіцку.
- Актуальны правны розв'язаня хоронят індивідуальны права осіб, што приналежат до меншыны, але в невеликій мірі дозволяють на ефектывну охорону языково-культуровой спадковины. Держава повинна програмово підтримувати языково-культурову ревіталізацію меншынових груп

всядиль там, де єст така потреба, підпорюючи незалежны діяня соспільности, які спрямуваны на сохраніня або поправу кондиції свого языка.

- Необхідне єст покликати власны інституції меншыновых культур, які творили бы стратегіі охорони спадковини і розвитку тых соспільности. Такы інституції повинны быти незалежны од державы і обсаджаны представниками меншын, але фінансуваны державом. Занимали бы ся они і спілпрацом з державнымя органами, нп. в обшыри рыхтуваня інформаційных материялів в контексті повселюдного списуваня, опініюваня змісту едукаційных материялів ітп.
- Треба вести регулярны досліджыня (в тым статистычны), жебы моніторувати соціолінгвістычны, соспільно-культуровы, економічны і демографічны зміны в меншыновых группах, при схоснуваню послідовной і постійной методологіі. Сесу задачу треба поручыти конкретній спецыялістычній інституції, яка отримат зо страны державы підпору в обшыри той діяльности.

Рекомендації в обшыри едукації

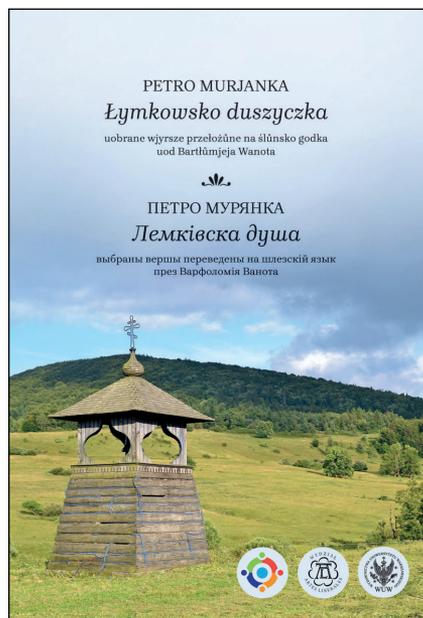
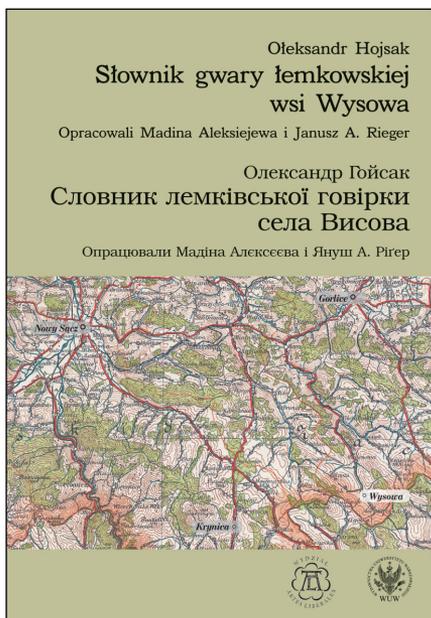
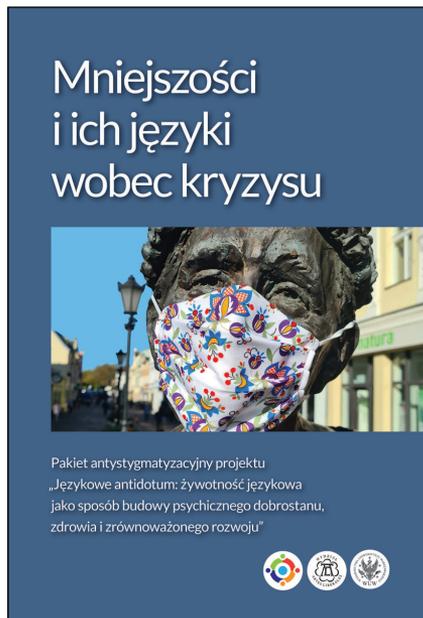
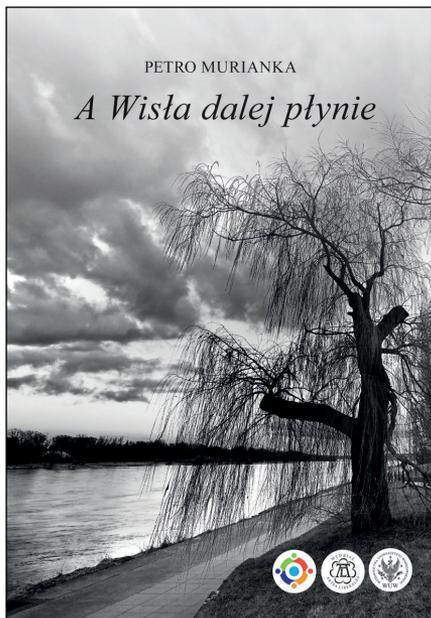
- Треба збудувати і ефектывно ввести на загальнопольскым рівні модель едукації соспільства в обшыри достовірных знань о меншынах і дискримінації меншын.
- В рамках регіональной і меншыновой едукації треба забезпечыти автономію учителей і касувати огранічыня, што выходят з програмовой основы і надзору кураторіі.
- Держава повинна забезпечыти меншынову едукацію на każdym етапі вчыня, од дошкільной едукації по університетскы меншыновы філологіі.
- Треба выпрацувати окремы нарядя евалюації меншыновой едукації, што єст особливо важне для шкіл діючых в іммерсійным модели, в котрых основом вчыня єст меншыновый або регіональний язык.
- Треба выпрацувати інчы параметры меншынового вчыня, в тым особливо інчы чысловы параметры, як тоты, што обовязуют для векшыновых напрямів в высшых школах.
- Треба збільшыти формальне значыня матурального еґзаміну з меншынового языка.
- Треба ґрунтовні зліпшыти модель вчыня меншыновых учителей в рамках назначеных спецыяльно для них напрямів студій. Обшыр вчыня повинна обнимати тіж основне знаня з обшыри географіі і локальной історіі, што бере до увагы меншынову перспектыву. Зміст вчыня на поєдных предметах повинен быти спійный, дополняти ся, дозволяти студентам досліджати ріжны перспектывы, в тым локальны (меншынову, регіональну), і збо-

гачати їх пониманя світа, што виходит поза загальнопольску парадигму. Предо вшыткым треба створити центр вчыня і комунікації меншыновых учителів, якій даст необхідны нарядя і знаня і ефективно підтримат самоосвіту учителів в обшыри методології меншынового вчыня.

- Модель вчыня меншыновых языків як чужых языків повинен быти доцяп змінений (тіж в примірі діти, котры не мали нагоды навчыти ся корінного языка дома). Меншыновы языки повинны быти вчены як рідны, з адекватным збільшыньом ролі іммерсійного вчыня.
- В програмах меншынового вчыня треба збільшыти ролю експертів з меншыновых груп, які повинны быти постійныма консультантами в процесі формуваня едукacyjной політыкы.
- Треба ввести загальнодержавну стратегію промуваня вельоязычности.

Рекомендації в обшыри медияльной комунікації

- Держава повинна выконяти обовязок фінансуваня творіня і емісії програмів о меншынах і в языках меншын.
- Держава повинна барже ефектывні і комплексово підтримувати фунгуваня локальных медий і творіня програмів і авдиций в меншыновых языках, што виходит з правных обовязань (нп. *Европейской карты регіональных або меншыновых языків*).
- Треба підняти ефектывны і шыроky діяня в обшыри языка і термінології односячых ся до меншын хоснуваных в загальнодержавных медиях. Емітуваний в них зміст тепер часто має ознакы символічного насильства, што виходит з хоснуваня дискримінуючой лексики і представляня меншыновых груп през призму стереотыпів. Зміна свідомости журналістів вымагат едукации, выспециялізуваных школінь і выпрацуваня і промуваня добрых практык в обшыри медияльной комунікації. Актывну ролю в тым процесі повинны одгрывати меншыновы організації, а держава і ей одповідні органы повинны забезпечыти патронат і підпору.
- Пропонуеме створити центр, што занимал ся буде моніторуваньом явиск звязаных з дискримінаціей меншын в медиях і вказуваньом конкретных примірів стигматызації і порушын прав меншыновых груп.

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego
02-678 Warszawa, ul. Smyczkowa 5/7
tel. 22 55 31 333
www.wuw.pl

Етнічны меншыны в особливій мірі досвідчыли негатывных наслідств пандеміі COVID-19. Вказала она розмаіты формы системовой дыскрымінаціі, маргіналізаціі і вызвань звязаных з сохраніньом меншыновых языків. Сеса публикація єст ефектом проєкту «Языковий антидот», в яком сме досліджали так вліяня зазнаваной етнічныма меншынама і мігрантама дыскрымінаціі на здравля і добростан, як і корысти, што ідут з сохраніня корінных языків і сильной етнічной достоменности. Працы обяли тіж консеквенціі пандеміі для тых груп. Наш проєкт основаны был на спілпраці науковців з представнікама локальных соспільности, в тым корінныма экспертама і актывістама. Зато тіж зміст той книжкы лучыт результаты інтэрдyscyплінарных акадэміцкых досліджынь з прэзэнтаціям перспектыв і досвіду актывістэв заангажуваных в розмаіты формы діянь для своїх соспільности. Важном цілю публикаціі єст тіж сформулувати практычны рэкамендаціі і розвязаня, які маюць на цілі поправіць абставіны фунгуваня меншыновых груп в нашій державі, даць ліпшу підпору діяням для сохраніня іх языків і культур, протідіяць дыскрымінаціі і стігматызаціі (тіж в медыяльній камунікаціі) і будуваті ліпшы реляціі межде етнічныма меншынама а векшыновыма групамі. Зато наша книжка напавлена єст на шыроку групу одбэраючых: роботадавцэв і урядовы інстытуціі, едукацііны інстытуціі, самоуряды, локальны організаціі, журналістэв, учытелэв, студэнтэв і актывістэв.

авторы